

Sakkunnigutlåtanden rörande professuren i statskunskap i Göteborg

Till Samhällsvetenskapliga fakultetens tjänsteförslagsnämnd vid Göteborgs universitet

Av Samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden förordnad som sakkunnig vid tillsättningen av professuren i statskunskap vid universitetet i Göteborg får jag härmed överlämna mitt utlåtande över de sökande, docenterna Sten Berglund, Umeå universitet, Sören Holmberg, Göteborgs universitet, Olof Petersson, Uppsala universitet och professor Bo Särilvik, University of Essex.

Sten Berglund (f 1947) disputerade 1972 på avhandlingen "Masspartiet som kommunikationssystem. En analys med inriktning på empirisk teori". Med utgångspunkt från den i det tidiga sjuttioalets svenska statskunskap synnerligen populära sk systemanalytiska modellen sammanställer Berglund ett antal bearbetningar om politiska partier i syfte att komma fram till generaliseringar. Avhandlingen har flera förtjänster: författarens överblick över litteraturen är imponerande, dispositionen är klar och logisk. Genren har dock sina uppenbara begränsningar: systemanalysen framträder även i Berglunds tappning som notoriskt vag, inte sällan också alltför abstrakt för att kunna ligga till grund för hypoteser om någonting mera bestämt i det politiska livet. Hela företaget är, som underrubriken antyder, en sorts förberedelse till empirisk forskning och som sådant ett i och för sig nödvändigt arbete på det stadium svensk partiforskning befann sig för tio år sedan. Men om samma intellektuella energi hade satts in på något mera begränsade frågeställningar som i stället förts längre mot empiriska prövningar, hade vi enligt min uppfattning kunnat få väsentligt säkrare kunskap om de politiska partierna.

Till partiväsendet har sedan Berglund, från olika utgångspunkter, återkommit i sin forskning; det är också svårt att tänka sig ett mera centralt studieobjekt för en statsvetare. Betydande såväl vetenskapligt som pedagogiskt meritvärde har ett engelskspråkigt arbete om det skandinaviska partisystemet. Denna bok, som i likhet med avhandlingen i stor utsträckning bygger på sekundärlitteratur, är något så ambitiöst som en konsekvent genomförd komparativ studie och inte bara länderöversikter. Det har blivit en stringent och kunskapsrik studie, som flitigt utnyttjats i undervisningen.

Under många år ledde Berglund ett forskningsprojekt om stöd och missnöje i politiska partier, vilket avrapporterades i boken "Paradoxes of Political Parties. Rational Choice and Beyond" (1980). Återigen visar Berglund sin skicklighet i att med slagkraftiga formuleringar och en elegant uppläggning väcka läsarens intresse. Efter hand blir man emellertid allt mera förbryllad vid läsningen av denna bok. Det rationalistiska perspektivet synes ha tillkommit sent i forskningsprocessen, tydligen först

under själva författandet. Sådant kan i och för sig bemästras. Men Berglund har inte på ett tillfredsställande sätt lyckats integrera sin nya teoretiska orientering med de data han samlat in om partiledningar och medlemmar i det socialdemokratiska partiet och moderata samlingspartiet i Umeå, Vilhelmina och Luleå. Läsaren får exempelvis aldrig riktigt klart för sig, vari de omtalade paradoxerna egentligen består. Egendomligheter uppträder även på det metodiska planet. Låt mig bara stanna vid en punkt. Inom partiforskningen är det en omdiskuterad fråga, om consensusskapande i partier sker "uppifrån" partiledningen eller "nerifrån" medlemmarna. Vem anpassar sig till vem? Det är uppenbarligen en fråga av stor betydelse för vår syn på partidemokratin. Berglund söker ge svar med hjälp av en serie regressionsanalyser där medlemmarnas och de förtroendevaldas åsikter omväxlande får tjäna som oberoende respektive beroende variabel.

Den första fråga som reser sig är om detta överhuvudtaget är en framkomlig väg. Kan man med hjälp av data från ett enda mätillfälle ta ställning till vilken den faktiska orsaksriktningen är? Märkligt nog går detta att göra under vissa omständigheter. Inom ekonometrin har man utvecklat specialtekniker som inte kräver något förhandsantagande om vilken variabel som är beroende och vilken som är oberoende utan lämnar saken öppen för empirisk analys även i avsaknad av longitudinella data. Å andra sidan kräver dessa tekniker att andra långtgående antaganden kan göras om det empiriska materialets beskaffenhet, antaganden som ofta ter sig mindre rimliga i praktisk forskning. Berglund tycks emellertid inte alls ha uppfattat denna problematik utan arbetar obekymrat vidare med vanlig regressionsanalys. Detta får till följd att de i sammanhanget centrala koefficienterna får en artefaktisk karaktär. I och för sig är detta nog för att Berglund inte skall lyckas driva hem sin tes att det är de förtroendevalda som anpassar sig till medlemmarna istället för tvärtom. Men fler frågetecken dyker upp vid den fortsatta läsningen. De koefficientdifferenser på vilka Berglund baserar sin slutsats är av en storleksordning som, mildt uttryckt, manar till viss försiktighet vid tolkningen. Dessutom finns det starka skäl som talar för andra förklaringar till åsiktsöverensstämmelsen än den Berglund ger. Exempelvis förefaller det troligt att såväl förtroendevalda som partimedlemmar i, säg den socialdemokratiska lokalavdelningen i Luleå var åsiktsmässigt ganska lika och samtidigt skilde sig från såväl förtroendevalda som medlemmar i samma partis lokalavdelning i, säg Umeå, redan när de trädde in i partiet som vanliga medlemmar. Inte minst kan detta tänkas gälla den av Berglund analyserade åsiktsvariabeln: attityden till statliga ingripanden i näringslivet. Sammanfattningsvis är det svårt att komma ifrån intrycket att denna bok är något av kejsarens nya kläder.

I ett antal uppsatser och artiklar – bl a i form av rapporter från andra forskningsprojekt han lett och av kritiska granskningar även som fakultetsopponent – dokumenterar Berglund ytterligare sin förtrogenhet med svensk och internationell partiforskning. Med framgång har han använt sig av både surveymetod och politisk aggregatanalys. Vissa av de metodresonemang han för i dessa mindre studier bjuder emellertid ett läsmotstånd liknande det som redovisades i anslutning till "Paradoxes of Political Parties".

Berglund har en långvarig och väl vitsordad tjänstgöring vid Statsvetenskapliga institutionen i Umeå bl a som docent från 1976 och senast som t f professor. Han har därvid skaffat sig god pedagogisk meritering. Han har erfarenhet som projektledare. Han har också varit verksam vid University of Michigan och – som t f professor – vid Åbo akademi.

Sammanfattningsvis ter sig Berglunds vetenskapliga produktion ojämn. Ingen tvekan kan råda om hans teoretiska kringssyn och hans kunskaper om olika slags moderna datainsamlingsmetoder. Hans framställningskonst är betydande. Men hans bearbetningsmetoder är ibland inte så säkra, som han vill göra gällande, och i dessa fall är hans ofta schvungfullt framkastade slutsatser inte hållbara.

Sin doktorsavhandling från 1974 "Riksdagen representerar svenska folket" inledde *Sören Holmberg* (f 1943) med några stolta och provocerande paroller om den ditillsvarande normativa och historiska statskunskapens ofruktbarhet för studier av den representativa demokratin. I stället för att skriva om varandras böcker borde forskarna enligt Holmbergs uppfattning gå ut ur detta ekorrhjul och undersöka den politiska verkligheten. Sägt och gjort.

Inom ramen för den av Bo Särilvik ledda representationsundersökningen tog Holmberg resolut itu med att mäta åsiktsöverensstämmelsen mellan riksdagsmän och väljare, något som förutsätter en något så när sammanhållen åsiktspunkt på varje nivå varför partisammanhållningen också gjordes till föremål för analys; som ett tredje tema i avhandlingen framstår undersökningen om riksdagsmännens rekrytering, närmare bestämt huruvida den kända överrepresentationen för högre socialgrupper bland riksdagsmännen spelar någon roll för avspeglingen av svenska folkets åsikter. Redan med de första analyserna i denna bok rycker Holmberg läsaren med sig med sin entusiasm. Vad som är särskilt beundransvärt är själva genomförandet av undersökningen: i en tid, när empiriska studier av den representativa demokratin ännu främst diskuterades teoretiskt och försöksvis i den internationella statskunskapen, genomförde Holmberg det stora forskningsarbete, som så många

talade om. För det andra slås man av författarens fina känslighet för sitt material. Den som sysslat med representationsstudier vet hur många faror som lurar vid flernivåanalyser, men Holmberg hanterar sina skalor, index och samband med stor teknisk skicklighet. En tredje förtjänst är att författaren hela tiden för teoretiska resonemang om den representativa demokratin innebär med utgångspunkt från klassiska och samtida statsvetare. Någon gång gör han sig därvid skyldig till överilade uttalanden. Han är t ex ingalunda omedveten om att "representativ demokrati" kan vara något vidare än "åsiktsöverensstämmelse" och alternativa teorier – såsom Edmund Burkes trustee-doktrin – diskuteras. Är det alltid ett demokratiskt värde att de valda avspeglar väljarnas åsikter? Bör de kanske under vissa omständigheter gå emot opinionen? Holmberg svarar (s 227): "Problemet brukar vanligen uppfattas som normativt. Hur *bör* valda representanter handla? Detta sätt att kategorisera problemet är en följd av att forskningen kring den representativa demokratin är outvecklad, och leder till att frågeställningens subjektiva karaktär överbetonas. Vilka handlingsregler som valda representanter bör följa i sitt arbete är i princip en fråga som kan besvaras empiriskt, förutsatt att den demokratiska teorins begrepp kan definieras och mätas entydigt." Här har Holmberg tillskrivit de empiriska metoderna en bärkraft de inte har, alternativt varit alltför naiv i sin tro på möjligheterna att entydigt bestämma teorins begrepp. Den normativa frågeställningen kvarstår alltså, och den är enligt min uppfattning också en av statskunskapens centralaste. Vad Holmberg själv gör på denna punkt är för övrigt ingenting annat än att kartlägga riksdagsmännens uppfattning om tre representations-teorier (folktribun, trustee, partiman) och han finner i och för sig ytterst intressanta skillnader i uppfattning mellan företrädare för olika partier. Men vilken representationsteori man bör omfatta kan Holmberg självfallet inte ange. Sammanfattningsvis framstår för mig Holmbergs avhandling – med sina diskutabla punkter – som en utomordentlig forskningsprestation, som utan vidare skulle ha givit docentkompetens enligt det äldre systemet.

Före och efter disputationen har Holmberg skrivit en lång rad uppsatser och artiklar, där han ytterligare dokumenterar sitt kunnande i att använda skilda typer av beteendevetenskapliga metoder. Ett område för dessa undersökningar är legislativt beteende, där han – delvis i samarbete med en amerikansk forskare – förfinar analysteknikerna från avhandlingen. Ett annat är väl genomförda innehållsanalyser av svenska massmedia. Ett tredje är rena metodstudier. Närstående dessa är en bok tillsammans med medsökanden Olof Petersson om massmedias användning av opinionsundersökningar.

De svenska valundersökningarna påbörjades av Bo Särilvik, men sedan denne flyttat till England har de överlämnats till hans elever och medarbetare Olof Petersson och Sören Holmberg. 1979 års valundersökning anförtroddes Holmberg. Det har blivit en fyllig bok om partiernas sociala bas, väljarnas och partiernas sakfrågeuppfattningar, partityparna etc allt genomfört med den tekniska elegans vi vant oss vid från Göteborgsinstitutet. Som vanligt väjer inte Holmberg för de stora perspektiven. Synpunktsrikt diskuterar han den minskade klassröstningen i Sverige i anslutning till V O Keys berömda tes "voters are not fools".

Under senare tid har Holmberg sysslat med kärnkraftsfrågan bl a med hjälp av data från ett par stora intervjuundersökningar han lett. Flera studier föreligger redan t ex en undersökning av 20 tidningar i 1976 års valrörelse publicerad i Statsvetenskaplig Tidskrift, en bok tillsammans med Jörgen Westerståhl och en preliminär uppsats om kärnkraften och tillväxt-ekologidimensionen. Dessa studier är kanske de allra bästa Holmberg åstadkommit. Det finns en ny känsla för nyanseringar i framställningen och omsorg i fråga om belägg samtidigt som frågeställningarna hålls alldeles klara. Den intresseväckande tesen är att i kärnkraftsvalet 1976, där partierna stod för klart åtskilda alternativ, hade majoriteten av väljarna åsikter och kunskaper som gjorde det möjligt för dem att fatta ett rationellt politiskt beslut. Om tillväxt-ekologidimensionen, vilken nu okritiskt synes anammas av journalister och politiker, lär oss Holmberg, att kärnkraften inte utan vidare kan generaliseras till en sådan andra konfliktdimension i det svenska partisystemet. Väljarnas kärnkraftsåsikter var inte speciellt starkt relaterade till olika åsikter om miljöfrågor, decentralisering, tillväxt eller teknologi. Inställningen till kärnkraften var mer av en åsiktsmässig solitär vid folkomröstningen än vad som framkom i debatten.

Holmberg har beklätt olika forskartjänster vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg, under de senaste två åren som t f professor, och han har lett stora forskningsprojekt. Han har därvid uppnått god pedagogisk meritering.

Sammanfattningsvis vill jag beteckna Holmbergs forskningskicklighet som utmärkt. Hans uppslagsrikedom och metodmedvetenhet är betydande och hans produktivitet – särskilt med beaktande av de utomordentligt krävande fältstudierna – ter sig i det närmaste ofattbar.

Olof Petersson (f 1947) disputerade år 1975 på en sammanläggningsavhandling. Han hade redan då genomfört några mindre studier på valforskningens fält, där han visat sin skicklighet i att använda kvantitativa metoder. En första grupp av dessa tidiga uppsatser gällde studenternas röstning i kårvalen i Göteborg i slutet av sextiota-

let. Genom att Petersson behärskar det tekniska hantverket så väl, undviker han i sina skrifter att dränka framställningen i data och deskription. Framställningen bärs hela tiden fram av problemdiskussion och analyserna är relevanta och övertygande. Som ett andra område framträder ett par uppmärksammade artiklar om väljarnas utrikespolitiska attityder. Därefter följde en serie mindre uppsatser av metodisk och empirisk natur inom valforskningen; några användes vid sammanläggningsavhandlingen. Bland metoduppsatserna bör särskilt nämnas "Change and Unreliability", i vilken Petersson analyserade den fundamentala frågan om svarssäkerhet och möjligheten att mäta förändringar i valmanskåren. Till samma tematik har Petersson återvänt på senaste tid dels i en diskussion om andelen förklarad varians, dels i ett fantasifullt utkast till en essä om "politikens spatio-temporal metaforer". Om Peterssons metoduppsatser skulle jag rent allmänt vilja framhålla, att begreppsutvecklingen inte främst sker i anslutning till vissa empiriska forskningsproblem han ställts inför. De ligger ofta på en mera generell metodologisk nivå och utmärks av en osedvanlig pregnans och koncentration i framställningen.

Data för flera av uppsatserna hämtades från två valundersökningar. Tillsammans med sin lärare Bo Särilvik ledde Petersson 1973 års valundersökning och 1976 fick han ensam ansvar för valundersökningen. Även den som vant sig vid att ha stora förväntningar på Petersson måste imponeras av detta arbete. I 1976 års valundersökning nöjde sig inte Petersson med att redovisa egna intervjuresultat. Han utnyttjade hela serien av undersökningar från 1956 och framåt, utförda vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg, och skrev därigenom den länge efterfrågade boken om de moderna svenska valen. Och som vanligt skyms inte framställningen av några spånor från snickarens verkstad: tekniken finns på plats utan att dominera, framställningen är underordnad frågeställningar och resonemang. Ett exempel på en mera långsiktig trend är att vad han kallar klassröstningen försvagats och väljarna mera träffar sitt val efter sakfrågor än socialgruppstillhörighet, en diskussion som Sören Holmberg sedermera skulle knyta an till i 1979 års undersökning. Vad man kan kritisera i detta och tidigare arbeten är att Petersson stundom undviker att problematisera sina mera politiskt laddade begrepp. Exempelvis framstår hans användning av klassbegreppet som något ytlig. Den tendens mot minskad "klassröstning" Petersson beskriver är säkert riktig och tycks för övrigt vara ett internationellt fenomen. Men alla med någon erfarenhet av saken vet att varje socialgruppsindelning aktualiserar intrikata gränsdragningsproblem, och den minsta förskjutning i fråga om klassindelningen kan producera nya mönster i den beroende variabeln. Ett resonemang, gärna i anslut-

ning till litteraturen om klassbegreppet, om kriterierna för klassindelningen hade varit på sin plats, men Petersson går genast in på dataredovisningar av yrkesgruppernas röstning.

Efter att ha visat hur den första trepartiregeringen tillkom år 1976 ville Petersson undersöka, vad som gjorde att den föll två år senare. Av hänsyn till docent Vedungs forskning om kärnkraften begränsade sig Petersson till regeringen Ullstens tillkomst. Petersson genomförde sin forskningsuppgift med samtidshistorisk metod och byggde sin framställning på dokument, intervjuer, riksdagstryck, pressmaterial, nyhetsändringar. Särskilt med tanke på hur snabbt boken kom till – den skrevs på några korta månader och hade betydande nyhetsvärde, när den kom ut – är detta ett styvt arbete, som inte bara ger en klar bild av händelseförloppet utan också en intelligent, utvärderande diskussion om den nya grundlagens funktionsduglighet. Detta hindrar naturligtvis inte, att om författaren hade givit sig tid skulle han ha kunnat vidga perspektivet högst avsevärt i den avslutande diskussionen om den svenska parlamentarismens problem.

Peterssons senaste större arbete, nu under utgivning, heter "Väljarna och världspolitiken"; författaren återknyter härigenom till ett gammalt intresse. Data har främst hämtats från 1973 och 1976 års valundersökningar men kompletterats så att svenskarnas utrikespolitiska åsiktsbildning under hela sjuttioalet kan behandlas. Utgångspunkten för undersökningen är en prövning av den i statskunskapen omhuldade tesen att demokratin inte fungerar i utrikespolitiken, att väljarna är ointresserade, politikerna orepresentativa och insynen dålig. Vi får följa svenskarnas dramatiska byten av sympatier för de båda stormakterna under sjuttioalet och får lära oss på vilket sätt synen på stormaktspolitiken sammanhänger med de ideologiska motsättningarna i svensk inrikespolitik. Det märkliga med detta manuskript, som står på höjden av Peterssons produktion, är att författaren oavlättligt kommer med oväntade utspel gentemot läsaren, och man kan inte lägga boken ifrån sig innan man har läst sista sidan. Bara för att nämna ett exempel visar Petersson, att trots att sympatierna för de båda stormakterna är varandras spegelbilder – när åsikterna om USA utvecklas positivt, förskjuts de i negativ riktning för Sovjet och tvärtom – är korrelationen mellan de båda stormaktsattityderna inte negativ, som vi borde vänta oss, utan svagt positiv! I ett utförligt kapitel tolkar Petersson detta resultat i form av inte två utan fyra världspolitiska perspektiv i den svenska valmanskåren: man behöver inte ha antingen en positiv eller negativ inställning till den ena eller andra stormakten; man kan ta avstånd från båda (det lilla landets negativa inställning till stormakternas krigiska politik) eller vara positiv till båda (stor-

makterna som fredsgarant). Därefter går Petersson vidare och visar hur stor anslutning vart och ett av de fyra perspektiven har och hur de sammanhänger med andra politiska åsikter och sociala egenskaper hos de svenska väljarna. Metodproblemen behärskas som vanligt suveränt; det visar sig att de mätmetoder, som valforskningen i övrigt arbetar med, inte utan vidare kan föras över på utrikespolitikens fält. Boken som helhet har karaktär av ett enda sammanhängande resonemang, där det ena kapitlet hakar i det andra med sträng logik. Läsaren följer resonemanget i den behagliga känslan av att själv känna sig intelligent, därför att författaren skriver på en gång nyanserat och precist, samtidigt överraskande och övertygande.

Ytterligare meriterande är den nämnda skriften tillsammans med Sören Holmberg om massmedias användning av opinionsundersökningar.

Några insända fakultetsoppositioner är mönster av klarhet.

Olof Petersson har efter utbildningen vid Göteborgsinstitutionen varit forskarassistent och docent i Uppsala. Som projektledare och handledare har han skaffat sig god pedagogisk meritering. Som särskild pedagogisk merit vill jag gärna nämna den typografiskt läckra lilla broschyren i serien "Känn Ditt land" om partier och väljare, säkert det bästa populära häfte på ämnesområdet som finns att tillgå.

Sammanfattningsvis betecknar jag också Olof Peterssons forskningskicklighet som utmärkt. Det finns hos denne metodmedvetne forskare en kritisk skärpa, som är mycket ovanlig. Hans produktion är, utan att fullt komma upp i Holmbergs nivå, mycket omfattande.

Bo Särilvik (f 1928) är sedan slutet av femtioalet det ledande namnet i svensk valforskning. Initiativet togs 1954 av professor Jörgen Westerståhl som tillsammans med Särilvik gjorde en lokal intervjuundersökning av kommunalvalet det året. Syftet var främst att analysera valpropagandans betydelse. Närmast var det Lazarfelds, Berelsons och Gaudets klassiska undersökning "The People's Choice" i samband med 1940 års amerikanska presidentval, som inspirerat detta försök. Westerståhl och Särilvik fortsatte sina forskningar vid 1956 års andrakammarval då en riksomfattande väljarundersökning genomfördes. Sedan dess har Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg i samarbete med Statistiska centralbyrån genomfört sådana undersökningar vid samtliga ordinarie riksdagsval samt folkomröstningarna 1957 och 1980. Jämte motsvarande studier i USA utgör de svenska väljarundersökningarna det bästa och mest omfattande material som finns i världen om väljarnas politiska beteende. Bo Särilvik kom snart att bli den huvudansvarige för dessa undersökningar, utom, som ovan fram-

gått, under senare år – 1976, 1979 och 1980 – då han varit professor i England. Som redan denna inledning ger vid handen är det en märklig forskargärning Särllvik utfört.

Ett första större arbete, som Särllvik åberopar, är "Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957", utförd på uppdrag av författningsutredningen. Här får vi göra bekantskap med några begrepp och metoder, som sedermera skulle förfinas allt mera i det särllvikska forskningsprogrammet. Undersökningarna genomfördes med hjälp av paneltekniken, d v s samma urval av personer intervjuades flera gånger i syfte att klarlägga förändringar i fråga om åsikter och information. De skilda politiska åsikternas utbredning i olika socialgrupper kartlades. Sambandet mellan väljarnas ståndpunkter och deras politiska intresse och mediaexposition analyserades. Trots det – enligt vår tids sätt att se – begränsade urvalet och den primitiva bearbetningstekniken lyckades Särllvik få fram tabeller, som kastade ett första ljus över de svenska väljarnas klassmässiga förankring och politiska åsiktsbildning. Det var uppenbart att något mycket lovande höll på att ta form.

Under sextioalet rapporterade Särllvik från sin forskningsfront i en rad uppsatser och artiklar, av vilka här blott ett fåtal kan kommenteras. Allmänt skulle jag vilja säga att som en särskild styrka hos Särllvik framstår hans förmåga att designa undersökningarna: genom gott omdöme och en uppslagsrikedom, som uppenbarligen grundas på en utomordentlig förtrogenhet med de sakliga motsättningarna i svensk politik, samt en oerhörd omsorgsfullhet utvecklade och prövade Särllvik modeller, som för varje undersökning gav oss ny och säker kunskap om svenskt väljarbeteende. Berömd är hans uppsats om partibytet som mått på avstånd och dimensioner i partisystemet. Att partier med ett stort utbyte av väljare sinsemellan är varandra närstående är en djärv idé, som – lyckligtvis – kan bekräftas genom andra mätningar, t ex av väljarnas egna rangordningar. Vår uppfattning om partisystemet började kompliceras; den endimensionella höger-vänsterskalan fick ge plats för flerdimensionella konceptioner. Särskilt värda att nämnas är också ett par engelskspråkiga uppsatser om "socio-economic determinants" av svenskt väljarbeteende respektive förhållandet mellan socioekonomisk status, religion och röstningsbeteende. Metodiskt hade Särllvik vid det här laget tagit steget fullt ut till ytterst sofistikerade, multivariata analystekniker.

Särllvik disputerade 1970 på en sammanläggningsavhandling "Electoral Behavior in the Swedish Multiparty System". Ett årtiondes väljarströmmar analyseras här med grundlighet och analytisk fantasi. Framställningssättet skiljer sig väsentligt från Holmbergs och Peterssons. För dem är problem och resultat det väsentliga. För Särllvik spelar metodredovisningen en betydande

roll. Stundom upplever läsaren därvid en känsla av övermättad och man önskar att författaren varit något mindre omständlig. Å andra sidan är det naturligt att man när man som Särllvik odlar upp ett nytt område känner det angeläget att tydligt demonstrera analysredskapen. Empiriskt vill jag sätta ett frågetecken på en punkt i avhandlingen. Efter amerikansk förebild vill Särllvik göra gällande att det politiska engagemanget är U-format fördelat på en höger-vänsterskala; yttersta högern och vänstern skulle vara mera engagerade än mitten. Data tycks emellertid inte riktigt stämma med modellen, och Särllvik försöker sig på olika omformuleringar. Men slutsatserna blir mindre klara och övertygande än de brukar hos Särllvik.

Ytterligare uttryck för Särllviks exceptionella kunnande om svenskt väljarbeteende är en uppsats om Sverige i en jämförande handbok utgiven av Richard Rose. Det är en utmärkt översikt; framställningen är mindre tungt skridande än mycket av Särllviks övriga prosa.

Som tidigare framgått var Särllvik också projektledare för representationsundersökningen. I hans eget författarskap har detta projekt dock ej avkastat mycket – några mått och mätningar kommer igen i en uppsats.

1973 tillträdde Särllvik en professur vid University of Essex. Med stor energi gav han sig nu i kast med att utforska väljarbeteendet i detta land. Han ledde en serie landsomfattande intervjuundersökningar efter de båda valen 1974, folkomröstningen om Storbritanniens medlemskap i EG 1975 och valet 1979. De tidigare av dessa val har Särllvik redovisat i några uppsatser. Att undersökningarna är skickligt genomförda kanske vid det här laget inte särskilt behöver framhållas. Ett centralt tema är att det brittiska tvåpartisystemet tycks hålla på att erodera. Både högern och arbetarpartiet håller gradvis på att förlora sin förmåga att säkra ett stabilt väljarstöd inom sina traditionella kärntrupper. Vid valet 1974 lämnade det sjunkande förtroendet för de båda stora partierna ett tomrum, som kom att fyllas genom en våg av proteströster för det liberala partiet. Med dessa studier har Särllvik på ett inträngande sätt belyst förutsättningarna för den allra senaste utvecklingen med den socialdemokratisk-liberala alliansen som mest uppmärksammas händelse.

När Särllvik skulle skriva sin analys av 1979 års konservativa seger, gjorde han något nytt: han samlade sig för första gången till en stor bok, som nu är under utgivning. Som intellektuell prestation synes mig denna gedigna rapportering i det stora formatet vara en särskilt tungt vägande merit. Med trädanalytiska och andra presentationstekniker, ägnade att skänka överblick över ett stort datamaterial, kartläggs minutiöst de sociala och politiska förutsättningarna för de konservativas seger och inbrytning i arbetarleden. Ingående analyseras valrörelsens sakfrågor och författaren visar, hur de konser-

vativa genomgående lyckades få fram de frågor i kampanjen, där väljarnas sympatier lutade åt höger. Med hjälp av sitt rika datamaterial belyser författaren ytterligare den omvandling av det brittiska tvåpartisystemet, som han på lång sikt tror är förestående men som valet 1979 tillfälligt tycks ha stannat upp.

Som innehavare av högre forskartjänster vid Göteborgsinstitutionen, som professor i statskunskap sedan 1973 vid University of Essex, där han under en treårsperiod fungerade som en mycket uppskattad prefekt, och som ledare i över tjugo år av flera stora projekt har Särllvik skaffat sig en utomordentlig pedagogisk meritering.

Liksom Holmberg och Petersson har Särllvik dokumenterat en utmärkt forskningskicklighet. I hans forskarbegåvning förenas originalitet med noggrannhet och hans samlade insats för den statsvetenskapliga forskningen är banbrytande och ovärderlig. En viss begränsning i hans perspektiv kan dock inte förnekas – här träffar de kritiska reflektioner som ovan gjorts å propos Holmberg och Petersson om bristande begreppsanalys när det gäller t ex "representation" och "klass" även Särllvik i hans egenskap av projektledare för dessa undersökningar.

Vid en sammanfattande överblick på den produktion, som lämnats in till denna konkurrens, är en första iakttagelse att de sökande så gott som uteslutande meriterat sig på ett enda, avgränsat forskningsfält: partier och väljare, studerade med kvantitativa metoder. Även om det är förstället att toppjäntsten vid Göteborgsinstitutionen med dess uppodlade program på detta område lockar forskare med denna inriktning, hade det varit värdefullt om de sökande på allvar också prövat något annat. Och även från den beteendevetenskapliga forskningens egna utgångspunkter ter sig denna snäva begränsning beklaglig: frånvaron av ett idéhistoriskt eller teoretiskt perspektiv känns, som framgått, ibland besvärande. Dessa problem antyds visserligen emellanåt – främst av Holmberg. Men författarna ger sig inte tid att tillräckligt fördjupa sig i begreppsanalysen. Man önskar att de oftare hade velat höja blicken ovanför de mönster i data de med sådan skicklighet urskiljer och mera utförligt och uttalat relatera sina resultat till den bredare diskursen om den representativa demokratis problem, vilken ju också diskuteras från andra metodiska utgångspunkter än de sökandes.

Ett andra problem är att inom ramen för den ansats de valt synes det inte möjligt att fastslå någon tydlig kvalitetskillnad mellan de tre främsta sökandena Holmberg, Petersson och Särllvik. De tre stora valböckerna Holmberg om valet 1979, Petersson om valet 1976 och Särllvik om det engelska valet 1979, som det i första hand kan

vara naturligt att jämföra på grund av likhet i fråga om ämne och uppläggning, står enligt min mening helt enkelt på höjden av vad modern valforskning förmår. Ett liknande omdöme kan också fällas om några andra skrifter, men detta diskriminerar inte heller, ty alla tre författarna kommer med; jag syftar på Holmbergs kärnkraftstudier, Peterssons analys av väljarnas utrikespolitiska attityder och ett par av Särllviks tidiga uppsatser.

En tredje svårighet är att pionjären och läromästaren på området Bo Särllvik, som skrivit väsentligt mindre, skall jämföras med sina långt produktivare elever Holmberg och Petersson. Det vanliga tillvägagångssättet att enbart jämföra de sökandes inlämnade produktion kan här inte utan vidare tillämpas. Man måste också överväga, vilken vikt Särllviks pionjärskap skall tillmätas. Jag finner då, att Särllviks insats för svensk valforskning är så banbrytande att den får bli utslagsgivande i denna konkurrens. Det är nämligen inte bara så, att Särllvik påbörjat en forskning som Holmberg och Petersson fortsatt. De senare har varit mera beroende än så. De har skolats in i Särllviks analystekniker av denne själv, de har utarbetat studier inom projekt som planerats och letts av Särllvik, de har kunnat utnyttja Särllviks data när de skrivit sina egna, flotta långtrendanalyser av de svenska väljarnas politiska beteende. Deras forskningar står helt enkelt så säkert, därför att de uppförts på en grund, som murats av Särllvik. Och denne är inte bara banbrytaren. Han har hela tiden vidareutvecklat och förfinat sina metoder i anslutning till sitt växande empiriska material.

Särllviks betydelse för den långsiktiga kompetensuppbyggnaden inom svensk statskunskap motiverar alltså hans förstaplacering. Ytterligare två omständigheter gör att Särllvik i den slutliga sammanvägningen kommer främst. Genom sina brittiska undersökningar har han blivit förtrogen med två politiska system, en väsentlig faktor i en tid när komparativa beteendestudier efterlyses. Han har slutligen även ett försteg i pedagogisk meritering genom sin mycket omfattande undervisningserfarenhet. Hans handledning höll rent av på att bli förödande framgångsrik, i det att han i denna konkurrens främst hotades av sina egna elever. Jag uppför alltså Bo Särllvik i första rummet till den ledigförklarade professuren.

Återstår att skilja mellan Holmberg och Petersson för andra och tredje rummet. När jag ger Holmberg ett visst försteg, beror detta inte bara på att Holmberg på samma höga kvalitativa nivå åstadkommit flera större skrifter. Det finns hos Holmberg – t ex i avhandlingen och i kärnkraftstudierna – mera av ansats att lyfta framställningen till en högre politisk systemnivå, en ambition som jag i anslutning till vad jag nyss anförde betraktar som en särskild förtjänst.

Olof Petersson kommer alltså på tredje plats. Jag vill understryka, att i denna hårda konkurrens är detta en

hedervärd placering. Avståndet mellan de tre främsta sökandena är inte stort. Skärpan i Peterssons forskarbävning förtjänar att ännu en gång understrykas. I själva verket är det högst anmärkningsvärt att vårt land kan uppvisa tre internationellt så erkänt framstående valforskare som Holmberg, Petersson och Särilvik. Ytterst är naturligtvis detta en tribut till den avgående professorn Jörgen Westerståhl, vid vars institution de alla utbildats.

Jag uppför sålunda de tre främsta sökandena i följande ordning.

1. Bo Särilvik
2. Sören Holmberg
3. Olof Petersson

Uppsala 31 maj 1982
Leif Lewin

Uttalelser vedrørende søkerne til det ledige professorat i statsvitenskap

Jeg behandler først hver enkelt søker i alfabetisk rekkefølge og vil deretter gi en sammenlignende vurdering og rangering.

Sten Erik *Berglund*, født i 1947, tok licentiateksamen ved Umeå universitet i 1971 og doktorgrad samme sted i 1972. Berglund ble vitenskapelig assistent ved Umeå universitet i 1967, fra 1976 dosent og tf. universitetslektor. Han var prefekt i 1976 og i 1981, tf. professor ved flere anledninger i Umeå og i Åbo.

Sten Berglunds vitenskapelige produksjon fokuserer på studiet av politiske partier. I doktoravhandlingen, *Masspartiet som kommunikasjonssystem*, anvender han Eastons velkjente systemteori. Han er opptatt av de indre prosesser i et parti, og hvordan medlemmenes ønskemål kommer til uttrykk i formuleringen av partiets vedtak. Spørsmålet om de indre prosesser i et parti er vel verd å studere. Men det er tvilsomt om Eastons skjematisk tenkning er en fruktbar vei å gå. Berglund har nedlagt et betydelig arbeid, men etter lesningen sitter man igjen med spørsmålet om det egentlig er kommet noe nytt ut av dette arbeidet. Men en kompliment bør forfatteren få: han er særdeles godt kjent med litteraturen omkring partiforskningen. Det er et trekk som går igjen, ikke bare i doktoravhandlingen, men også i hans senere arbeider. I boken om *Paradoxes of Political Parties* søker han å anvende en rasjonell modell for å analysere partiens virksomhet. Det er forsåvidt en videreføring av arbeidet fra doktoravhandlingen. Oppgaven er fascinerende. Partiforskningen har stått i stampe i en rekke år, og det er en rimelig tanke å prøve og gjøre nye framstøt ved hjelp av teorier fra andre områder av samfunnsvitenskapene.

Men det virker som om forfatteren kjører seg fast. Det er ikke klart hva slags paradokser det er han sikter til, og i alle fall er det vanskelig å se at arbeidet har gitt vesentlige resultater. Derimot er det tydelig at han gradvis har utviklet større språklig ferdighet.

I flere av hans mindre rapporter har han levert interessante empiriske analyser. Det gjelder f. eks. rapporten, *Partimedlem og partiet*. Han demonstrerer god ferdighet i databehandling og statistisk analyse. Antagelig ville han ha vunnet på å legge seg på en mer jordnær empirisk tilnæringsmåte. Det beste enkeltarbeid han har levert er boken om *The Scandinavian Party System(s)*, som han har skrevet sammen med Ulf Lindström. Boken er stort sett basert på foreliggende forskningsresultater, men med utgangspunkt i den skandinaviske femparti-modellen foretar forfatterne systematiske analyser av likheter og forskjeller mellom de nordiske land. Det er en intelligent framstilling som egner seg godt som kurslitteratur. Antagelig vil den også virke som en stimulans til fremtidig komparativ forskning.

Sten Berglund er belest, han er metodologisk dyktig, og han har utviklet seg til en god skribent. Svakheten er at han beveger seg på et teoretisk plan som er lite realistisk. Det er i alle fall lite fruktbart.

Søren Birger *Holmberg*, født 1943, tok doktorgrad i statsvitenskap i 1974. Han har undervist ved Universitetet i Göteborg siden 1966. I senere år har han vært aktivt i forskeropplæringen. I 1968 kom han med i valgforskningsprogrammet. Siden midten av 1970-årene har han stått som leder for en rekke forskningsprosjekter innenfor programmet. Dessuten har han deltatt i amerikanske valgundersøkelser ved University of Michigan i 1970 og i 1976.

Til tross for sin unge alder har Søren Holmberg lagt bak seg en omfattende vitenskapelig produksjon, deriblant fire større bøker. Hans forskning er i hovedsak konsentrert om valg, opinionsdannelse, representasjon og parlamentsatferd. Hans første større arbeid er doktoravhandlingen, *Riksdagen representerer svenska folket*, som er basert på data fra undersøkelsen av riksdagsvalget i 1968. Boken tar dels sikte på å måle forholdet mellom representant og velger i synet på aktuelle stridsprosjekt. Han finner at når de enkelte partigrupper betraktes separat, foreligger det en markert tendens for Riksdagens medlemmer til å innta en litt mer radikal holdning enn velgerne. Dels studerer han rekrutteringen til Riksdagen og finner at representantene i de enkelte partigrupper har en tendens til å ligge atskillig høyere enn de alminnelige velgere med hensyn til sosial og økonomisk status. Den samme tendens er observert i en rekke andre land. Det nye i Holmbergs analyse er at han går et langt skritt videre: han reiser spørsmålet om even-

tuelle sammenhenger mellom representantenes status og deres politiske holdninger. Han finner en generell tendens til mer høyreorienterte standpunkter med stigende sosial status. Men de skyldes vesentlig variasjoner mellom partigruppene: representantene viser en klar tendens til stigende status etter som man beveger seg fra venstre til høyre i partispektret. Det mest overraskende funn knytter seg til variasjonene *innenfor* det enkelte parti. Variasjonene er riktignok små, men tendensen er at representanter med høy status er mest tilbøyelige til å innta radikale standpunkter. Holmbergs avhandling er et viktig bidrag til studiet av representasjon i et multi-parti-system.

Et sentralt funn gjelder systemets éndimensjonale karakter. Både for velgere og ledere var høyre–venstre-motsetningen i 1968 helt dominerende. Det samme éndimensjonale mønster finner han også stort sett i sine studier av voteringene i Riksdagen. I disse arbeidene (Items nr. 4, 6, 10, 12 og 22) er han dessuten opptatt av graden av kohesjon i de enkelte partigruppene. Han finner at samholdet er størst i partiene på fløyene og svakest i sentrum.

Dimensjonene i politikken har hele tiden vært et sentralt tema i Holmbergs arbeid. Han har ydet verdifulle bidrag både i teoretisk avklaring av begrepet og i empiriske analyser. I studier av velgere og ledere omkring 1970 var høyre–venstre-motsetningen praktisk talt enerådende. Men i siste halvdel av 1970-årene blir systemet mer kompleks. Det kommer klart til uttrykk i Søren Holmbergs mange arbeider om kjernekräftspørsmålet. I boken *Väljarna och kärnkraften* som han har skrevet sammen med Jørgen Westerståhl og Karl Franzén, framgår det tydelig at spørsmål om energivækst og miljøvern danner en dimensjon som går på tvers av høyre–venstre-aksen. Boken beskriver og analyserer utviklingen av det viktige kjernekräftspørsmålet i svensk politikk. Et interessant tema gjelder svingningene blant velgerne som følge av partienes stilling til kjernekräften. I tillegg til velgerundersøkelsen har Holmberg foretatt innholdsanalyser av et stort antall aviser. I begge undersøkelser viser han betydelig metodologisk oppfinnsomhet og analytisk skarpsindighet.

Kjernekräftspørsmålet står også sentralt i Holmbergs bok om riksdagsvalget i 1979, *Svenska väljare*. I denne boken viderefører han tidligere analyser fra de svenske valgundersøkelsene, i første rekke Olof Peterssons bok om valget i 1976. De mest innovative deler av Holmbergs bok er kapitlene om velgerne syn på konfliktsstrukturen og deres stilling til stridsspørsmål. Han viser at det foreligger en betydelig sammenheng mellom partivalg og politiske holdninger. Denne korrelasjonen blir ytterligere klargjort i sluttkapitlet der han ved hjelp av en kausalmodell forsøker å forklare ulike komponenter

som inngår i valgavgjørelsen, sociale bakgrunnsfaktorer, bedømmelse av partienes plassering langs høyre–venstre-aksen og avstand i holdninger til partiene langs nevnte akse. Konklusjonen er at når den enkelte velger treffer sitt valg, spiller vurderinger av politiske saker en betydelig større rolle enn tidligere antatt.

I en rekke arbeider har Søren Holmberg demonstrert sin fortrolighet med studiet av offentlig opinion. I denne forbindelse bør også nevnes boken *Inom felmarginalen*, som han har skrevet sammen med Olof Petersson. Det er en bred framstilling om utviklingen av meningsmålinger og deres betydning i det moderne samfunn. Et par ideologiske analyser av klassebegrepet (items 1 og 2) bidrar til hans faglige bredde. Det samme gjelder et arbeid om faglig aktivitet blant kvinner og menn (20).

Søren Holmbergs arbeid er preget av metodologisk dyktighet og allsidighet. Han legger for dagen stor fantasi og innfallsrikdom. Han har en betydelig evne til å analysere data i lys av politiske begivenheter og politiske maktforhold. Det er i høy grad meriterende at han har befattet seg med ulike nivåer av det politiske system og søker sammenhenger i atferdsmønsteret hos velgere, massemedier og politiske ledere. Han må anses vel kvalifisert for det utlyste professorat.

Olof Røland Petersson, født 1947, tok doktorgrad ved Gøteborg universitet i 1975, forskningsassistent ved Uppsala universitet fra 1974 og dosent i statsvitenskap samme sted i 1978. Hans undervisning knytter seg i stor grad til doktorandnivået.

Olof Petersson har ialt innlevert 51 arbeider. Allerede i sitt første arbeid om *Kårvalet 1969* legger han for dagen stor evne til å formulere og teste interessante problemstillinger. Det er også bemerkelsesverdig hvordan han allerede i dette tidlige arbeid greier å distansere seg emosjonelt fra selve saksinnholdet, til tross for at han selv er en klart samfunnsengasjert person.

Fra undersøkelsen av studentpolitikk førte veien til vanlig velgeratferd. Petersson kom med i valgforskningsprogrammet, og sammen med sin lærer Bo Särilvik ledet han undersøkelsen i 1973. Sammen skrev de utførlige rapporter fra undersøkelsen (items 20 og 23). Petersson skrev dessuten flere kortere analyser fra prosjektet, den viktigste var artikkelen om *Social class and electoral change* (19), der han gikk inn på problemene med å studere langtidstendenser i politikken.

Petersson stod som leder for undersøkelsen ved riksdagsvalget i 1976. Fra denne undersøkelsen har han levert en rekke arbeider hvorav spesielt skal nevnes boken *Väljarna och valet 1976*, som på mange måter var et pionerarbeid. I denne boken videreførte han den før nevnte analyse av langtidstendensene (19) fra 1956–76.

På en meget klar måte viste han hvordan klassepolariseringen i svensk politikk har avtatt og at nedgangen er mest markert blant etterkrigsgenerasjonen. Videre gav boken en glimrende innføring i endringer som hang sammen med den spesielle situasjon ved valget i 1976. Aktuelle stridsspørsmål og underliggende ideologiske motsetninger ble analysert på mønstergyldig måte.

I sin neste større bok, *Regeringsbildningen 1978*, tok Petersson skrittet over til det politiske lederplan. Boken gir god innsikt i de prosesser som gikk forut for regjeringdannelsen. Han er opptatt av virkningene av de nye forfatningsendringene. Men ellers kunne man ønske at han hadde gått grundligere inn på institusjonelle forhold, ikke minst parlamentarismen. Som allerede nevnt har Olof Petersson sammen med Søren Holmberg skrevet boken *Inom felmarginalen*, som er et klart meriterende arbeid. Peterssons siste større arbeid er et trykkelart manuskript om *Väljarna i världspolitiken*. Han søker å måle hvordan svenske velgere reagerer på stormaktes politikk, i første rekke USA, Sovjet og Kina. Reaksjonene blir studert i lys av brytningene i svensk innenrikspolitikk. Utgangspunkt er et batteri med spørsmål som på Särilviks initiativ kom med i undersøkelsen i 1973. De er senere fulgt opp i undersøkelsene i 1976 og 1979 og dessuten i Sifo-målinger. Petersson viser at det har skjedd interessante endringer over tid i synet på stormaktene og at oppfatningene av de to supermaktene stort sett er speilvendt. Dette arbeidet representerer trolig et foreløpig høydepunkt i Peterssons produksjon. Sammenhengen mellom utenrikspolitikk og nasjonal politikk er et tema som i økende grad opptar samfunnsforskerne. Det er neppe dristig å spå at Peterssons bok kommer til å stimulere denne interessen.

Olof Petersson er sterkt opptatt av metodespørsmål. Sammen med Bo Särilvik har han skrevet et metodekompendium med øvningsoppgaver om *Kvantitativ politisk analys* (15). Men de mest originale bidrag han har levert i artikkelen om *Change and Unrealibility* (17) og i artikkelen *Om Förklarad Varians* (48), samt i et utkast til et essay *Politikens spatio-temporal metaforer* (50). Hans skriftlige framstilling er usedvanlig klar og enkel, og den er vanligvis ikke tyngt av metodologiske betraktninger. Ellers skal det betones at Petersson har gjort en innsats på det populærvitenskapelige felt. Særlig med boken *Partier och väljare. Känn ditt land 11* (48) har han søkt å føre valg- og partiforskningens resultater ut til et bredere publikum. Olof Petersson må anses vel kvalifisert til å bekle et professorat i statsvitenskap.

Bo Hilding Särilvik, professor, født 1928, tok licentiateksamnen ved Göteborg Universitet i 1958, og doktorgraden samme sted i 1970. Underviste som lektor ved Göteborg Universitet fra 1965–70, bitrådende professor og tf. professor 1971–73. Professor ved University of Essex

sidan 1973. Chairman ved Department of Politics, Essex 1976–80, Director of Graduate Studies samme sted 1974–76. Gjesteforsker ved Survey Research Center, Michigan 1966–67.

Bo Särilviks navn er sterkt knyttet til utviklingen av valgforskningen først i Göteborg og senere i Essex. Allerede som student i 1954 var han, sammen med professor Westerståhl, med å starte opp valgforskningen i Göteborg. Fra og med 1956 ble det foretatt landsomfattende intervjuundersøkelser i forbindelse med samtlige riksdagsvalg, og Särilvik stod som ansvarlig leder helt opp til 1973. Internasjonalt skjedde det en enorm ekspansjon innenfor valgforskningen i denne perioden. Men helt opp til slutten av 1960-årene hadde Göteborg-gruppen, som vokste opp rundt Särilvik, forholdsvis liten kontakt med det internasjonale fagmiljø. Moderne computere og metodologisk fagkunnskap, som i dag tas for gitt, eksisterte nesten ikke. Det var nødvendig å bygge opp et forskningsdesign tilpasset nasjonale forhold, og her gjorde Särilvik en enorm innsats. Dette kom f. eks. tydelig til uttrykk under opplegget av den før omtalte representasjonsundersøkelsen i 1968. Den bygget på et design som var utviklet av Warren E. Miller og Donald E. Stokes ved Survey Research Center. Meneres undersøkelse ble foretatt i det amerikanske topartisystem, der forholdet mellom representant og velger er helt annerledes enn i det svenske multiparti-system med forholdstallsvalg i flermannskretser.

Forskeropplæring, planlegging og gjennomføringen av undersøkelsene medførte en enorm belastning på lederen. Det var derfor forholdsvis lite han fikk skrevet i de første årene. Men der kom etter hvert en rekke artikler. Av disse skal særlig nevnes "Party Politics and Electoral Opinion Formation" (7), der han analyserte endringer i opinionen i forbindelse med den såkalte ATP-frågan. Det var en glimrende analyse som vakte oppsikt i internasjonale fagkretser. Videre inneholdt artiklene om "Political Stability and Change in the Swedish Electorate" (6) og "Socio-ekonomic determinants of Voting Behavior in the Swedish Electorate" (9) nye funn av stor interesse. Med arbeidet om "Partibyten som mått på avstand och dimensioner i partisystemet" (8) var han en av pionerene i studiet av konflikt-strukturen i politikken. Men på grunn av en tung framstillingsform vakte denne artikkelen neppe den oppmerksomhet den kunne ha fortjent. Särilvik var også en av de første som tok opp spørsmålet om langtidstendene i den politiske utvikling. Det skjedde særlig i artiklene "Voting behavior in shifting election winds" (12) og "Sweden: The Social Bases of the Parties in a Developmental Perspective" (14).

Särilvik fortsatte å analysere svensk politikk også etter at han var flyttet til England i 1973. Men fra nå av ble han

opptatt av å bygge opp et engelsk valgforskningsprogram, og han ble den sentrale person i dette. Sammen med sine engelske kolleger har han skrevet en rekke artikler fra sistnevnte program. Det kan her være nok å gå inn på et manuskript om *The Conservative Victory in 1979*, som han har forfattet sammen med Ivor Crewe (31). Det er en analyse av utviklingen i engelsk politikk opp gjennom 1970-årene. De innleverte kapitler som Särilvik står ansvarlig for utgjør omtrent to tredjeparter av boken. Her behandles nedbrytningen av to-partisystemet og den sterke vekst i sentrum. Utviklingen analyseres både i lys av sosiale og økonomiske strukturendringer, og i forhold til politiske stridsspørsmål og synkende tillit til systemet. Så vidt jeg kan bedømme, må dette arbeidet være det beste verk som hittil er levert om britisk valgforskning. Også her merker man Särilviks evne til å formulere gode spørsmål for å fange inn brytningene i aktuell politikk. Analysen er perspektivrik og sterk.

Särilvik har en markert forskerprofil. Han må anses som en av pionerene i moderne valgforskning. Hans styrke ligger særlig i evnen til å formulere forskningsdesign samt skape fruktbare fagmiljøer. Både i Sverige og i England har han trent opp en rekke utmerkede forskere. Det er et stort aktivum at han har intimt kjennskap til to vidt forskjellige politiske systemer, det svenske og det engelske. Videre har han lenge undervist og skrevet om vest-europeisk politikk. Han har store muligheter for å gjøre det som er de fleste valgforskeres mål, nemlig å foreta komparative analyser mellom ulike land. Professor Bo Särilvik har meget gode forutsetninger for å bekle den ledige stilling ved Göteborg Universitet.

Sammenfattende vurdering

Av de fire søkerne står Sten Berglund svakest. Jeg vil konsentrere meg om de tre andre. De er alle betydelige forskere, som er vel kvalifiserte for det ledige professorat. Ettersom avstanden mellom dem er liten, er det en vanskelig oppgave å foreta en rangering.

Først vil jeg sammenligne Olof Petersson og Sören Holmberg som er mest like i forskerprofil. Begge har levert en stor produksjon, men Holmbergs er mest omfattende og berører flest emner. Begge er metodologisk meget dyktige, men her ligger Petersson et hakk foran Holmberg, idet førstnevnte har levert flere originale arbeider av rent metodologisk karakter. Begge skriver særdeles godt. Petersson har den klareste framstillingsform, men Holmberg er den frodigste. Det skal videre bemerkes at Petersson er mer bundet av sitt tallmateriale, mens Holmberg har en betydelig evne til å relatere sine empiriske funn til politiske begivenheter og til andre nivåer i det politiske system. Begge har usedvanlige forutsetninger som pedagoger, og på dette område er

det tydeligvis lite som skiller dem. Alt tatt i betraktning må Holmberg rangeres litt foran Petersson.

En sammenligning av Holmberg og Bo Särilvik er atskillig mer vanskelig. Särilvik har en mindre vitenskapelig produksjon enn både Holmberg og Petersson. Men i likhet med de andre to har han skrevet et større arbeid om et enkelt valg, og kvalitetsmessig er Särilviks bok i hvert fall ikke dårligere enn de andre to. I likhet med Holmberg og Petersson er Särilviks arbeid preget av høy metodologisk kompetanse. På dette område må Särilvik stilles først, idet han har en sjelden evne til å lage forskningsdesign. Det har han klart demonstrert både i Göteborg og i Essex. Särilviks miljøskapende evner må også framheves. Mer enn noen annen er det han som har skapt valgforskningen i Göteborg, og denne ligger i dag ved siden av Michigan-gruppen i internasjonal toppklasse. Endelig må det betones at Särilvik etter mange års virksomhet i England har en unik erfaringsbakgrunn. Han er utvilsomt den av søkerne som har de beste forutsetninger for å skape komparativ forskning. Det er all grunn til å tro at komparative analyser åpner rike perspektiver for fremtidig valgforskning. Til tross for at Sören Holmberg har den største produksjon vil jeg likevel sette Bo Särilvik fremst. De tre søkerne må derfor rangeres i følgende rekkefølge:

1. Bo Särilvik
2. Sören Holmberg
3. Olof Petersson.

Henry Valen

Till Samhällsvetenskapliga fakultetens tjänsteförslagsnämnd

Jag behandlar först var och en av de sökande i bokstavsordning och gör sedan en jämförelse och slutlig rangordning.

Sten Berglund, född 1947, avlade fil. doktorsexamen 1973 och förordnades till oavlönad docent i statskunskap 1976 vid Umeå universitet. Han har undervisat på alla nivåer och i olika omgångar bl. a. tjänstgjort som studierektor, t f professor och t f prefekt vid statsvetenskapliga institutionen i Umeå samt därvid haft ansvar för forskarhandledning.

Berglunds vetenskapliga författarskap är nästan helt koncentrerat på de politiska partierna. I doktorsavhandlingen, Masspartiet som kommunikationssystem, använder han David Eastons systemperspektiv på de politiska partierna med inriktning på partiernas "interna arena". Han utgår sålunda från Eastons begreppsapparatur, specificerar t. ex. "stöd"-begreppet med hänsyn till

olika slag av stöd som här kan vara aktuellt för partierna. Begreppsbildning och förslag till riktlinjer för undersökningar diskuteras på basis väsentligen av litteratur och allmänna rimlighetsresonemang. Det är en svår typ av diskurs detta med diskussion om empiri utan direkt stöd av empiri och med begreppsexercis om vars värde man svävar i ovisshet. Vad författaren demonstrerar är beläsenhet och sin förmåga att hantera resonemang av detta slag men någon helt lyckad produkt är avhandlingen knappast.

Berglund har fullföljt sitt intresse för de politiska partierna genom tre, med forskningsrådsmedel stödda forskningsprojekt. Det första, om "Kristna i politiken", har inte satt några större spår i hans egen produktion. Det andra behandlar "Stöd och missnöje i politiska partier" och anknyter alltså direkt till avhandlingen. Vissa resultat redovisas bl. a. i en tillsammans med Sam Eldersveld framlagd uppsats, där amerikanska och svenska partier jämföres. Punktvis konstateras ett antal likheter och skillnader men någon mera allmän jämförelse kan det knappast bli fråga om. Detta forskningsprojekt "slutrapporteras" i boken *Paradoxes of Political Parties: Rational choice and beyond*. Här presenteras ett antal olika resultat som beskrivs som paradoxer i förhållande till "rational choice"-antaganden. Presentationformen är originell, stilen är inte längre omständlig som i avhandlingen utan spänstig och snabb. Det är möjligt att flera av dessa resultat är värda att prövas vidare: presentationen lämnar emellertid läsaren i osäkerhet beträffande slutsatsernas bärkraft och intrycket blir, av naturliga skäl, splittrat. En näraliggande förklaring kan vara att analysen sker med utgångspunkt från en annan frågeställning än den som vägledde undersökningens ursprungliga uppläggning.

Det tredje forskningsprojektet heter *Politiska partier – regional spridning, regional balans*. I en första etapp har här upprättats ett rikstäckande kommundataarkiv för samtliga andrakammar/riksdagsval 1911–1976, en insats av stor betydelse för forskning på området. Avsikten är sedan att, med kontroll för kommunernas sociala sammansättning, förklara variansen i röststyrka för Vpk, S och C med hjälp av organisationsmiljö och lokal partiorganisatorisk aktivitet. Det är en väldefinierad undersökningsuppgift. Även om det skulle visa sig att dessa faktors förklaringskraft är begränsad – det ligger nära till hands att anta att de främst verkar under ett initialskede – är även ett sådant resultat av intresse.

Berglund har även i andra sammanhang skrivit om politiska partier. Särskilt finns det skäl att nämna *The Scandinavian Party-systems* (tillsammans med Ulf Lindström). Det är en väl genomförd, i egentlig mening komparativ studie. Att den närmast har karaktären av en lärobok och främst bygger på officiell statistik och

andras undersökningar förringar inte dess värde som prov på överblick och insiktsfull analys. Bland övriga arbeten må nämnas flera kritiska inlägg, delvis i samband med opositionsuppgifter, i vilka Berglund med energi och konsekvens driver sina teser. Ett välskrivet inledningskapitel om finlandiseringspolitiken må också anföras.

Sammanfattningsvis gäller om Berglund att han är beläst i den statsvetenskapliga litteraturen, metodorienterad och att han har utvecklats till en god skribent. Han håller en tilltalande kritisk distans till vad han sysslar med och i hans författarskap kommer både självständighet och intelligens till uttryck. Vad man främst saknar är, med den inriktning Berglunds forskning har haft, en större väl genomförd och redovisad empirisk parti-studie.

Sören Holmberg, född 1943, disputerade för fil. doktors-examen i statskunskap i Göteborg 1974 och antogs som oavlönad docent 1976. Han har tjänstgjort som forskar-assistent, docent, biträdande professor och från 1978 som t f professor i statskunskap i Göteborg. Som t f professor har han haft huvudansvaret för forskarutbildning och forskarhandledning. Han har skrivit ett stencilerat läromedel för doktorandutbildningen, *Kvantitativa analysmetoder*.

Holmbergs avhandling, *Riksdagen representerar svenska folket*, omfattar två större studier. Den ena, som rönt stor uppmärksamhet, behandlar främst åsikts-överensstämmelsen mellan väljare och riksdagsmän i ett antal politiska sakfrågor. Det är en för den demokratiska teorin central frågeställning som här belyses på ett metodiskt mycket tillfredsställande sätt. Den andra undersökningen gäller riksdagsmännens sociala bakgrund och är också utförd med både skicklighet och uppslagsrikedom; den ger väsentligt mer än tidigare undersökningar av liknande slag. I och för sig skulle envar av dessa båda studier kunnat utgöra en god ny-doktorsavhandling.

Holmberg har fullföljt sina studier på "elit-nivå". Genom ett flertal undersökningar dels av omröstningar i riksdagen (delvis tillsammans med Aage Clausen) och dels av riksdagsmännens perception av väljarnas åsikt (tillsammans med Aage Clausen och Lance Schmitt). Bl. a. får partisammanhållningen och konfliktmönstren i riksdagen en klarläggande behandling. Hur långt de sofistikerade modellerna för att tolka perceptionens korrekthet leder, förefaller mera ovisst.

I samband med 1976 års val tog Sören Holmberg initiativet till ett forskningsprojekt om *Väljarna och kärnkraften*. Efter en beskrivning av den tidigare opinionsutvecklingen i kärnkraftsfrågan utförs en inträngande analys av kärnkraftsopinionen vid valet och dess

betydelse för valutgången. Innebörden av valhandling- en, både individuellt och för systemet, blottlägges här med stor pedagogisk skicklighet. I en separat studie redovisas 20 dagstidningars behandling av kärnkraftsfrå- gan under 1976 års valrörelse. Det är här fråga om en helt annan typ av undersökning, nämligen systematisk innehållsanalys, och åter visar Holmberg sin förmåga att utvinna sakligt intressanta resultat.

Holmberg har haft huvudansvaret för 1979 års valundersökning – den åttonde i raden av undersökningar av riksdagsval och följande efter Olof Peterssens uppmärksammade monografi över 1976 års val. På många punkter är det här naturligen fråga om en aktualisering av tidigare uppgifter. Men nya intervjufrågor har tillförts och själva tyngdpunkten i analysen skiljer sig från föregångarens. Framställningen är mera resonerande, de sociala faktorerna som förklaring till partivalet skjuts mera i bakgrunden till förmån för väljarnas syn på partierna och deras åsiktsröstning. Resonemangen är förankrade i den demokratiska teorin och ett genomgående tema är den rationelle väljaren. Att intervjufrågorna ligger rätt belyses av att en så anmärkningsvärd stor del av blockröstningen kan "förklaras". Det råder ingen tvekan om att denna skrift är en tungt vägande merit.

Olika slag av politiska "dimensionsanalyser" har varit ett återkommande inslag i många av Sören Holmbergs studier. Från en pågående stor undersökning av folkröstningen 1980 har han redovisat ett kapitel om "Kärnkraften och tillväxt-ekologidimensionen" som på ett intressant sätt klargör kärnkraftsattitydens relativt fristående ställning.

Tillsammans med Olof Petersson har Holmberg utgivit boken *Inom felmarginalen*. Med den politiska demokratin som referenspunkt skildras opinionsundersökningarnas framväxt, de metodiska problemen och tolkningsfrågorna, opinionsjournalistiken och politikernas utnyttjande av undersökningarna. Skriften är inte bara en användbar handbok och ett belägg för författarnas goda orientering och tekniska kunnighet utan resonemangen är i flera fall underbyggda av forskningsresultat.

Sören Holmberg tillämpar i sin forskning genomgående kvantitativa analysmetoder men det är en påfallande bredd när det gäller både tillämpningsområden eller frågeställningar och använda metoder. Det är en imponerande serie studier som Sören Holmberg på begränsad tid åstadkommit. De ligger genomgående på en hög kvalitativ nivå. Hans metodologiska skicklighet är obestridlig liksom hans förmåga att presentera frågeställningar och resultat på ett pedagogiskt övertygande sätt. Som en särskild förtjänst bör framhållas hans medvetna strävan att ställa in sina resultat under generella perspektiv hämtade från demokratis teori.

Olof Petersson, född 1947, disputerade för doktorsexamen 1976 vid Göteborgs universitet. Redan 1974 hade han börjat sin tjänst som forskarassistent vid Uppsala universitet och utnämndes där till oavlönad docent i statskunskap 1978. Hans undervisning har huvudsakligen legat på doktorandnivå; han har tillsammans med Bo Särilvik författat ett kompendium över Kvantitativ politisk analys.

På eget initiativ och före avläggande av grundexamen genomförde Olof Petersson tillsammans med ett par studiekamrater två stora enkätundersökningar i samband med valet till filosofiska fakultetens studentförening i Göteborg 1968 och 1969, av vilka den senare i kondenserat skick utgör en del av den blivande sammanläggningsavhandlingen. Undersökningen hade inga egentliga förebilder och det är något märkligt professionellt redan hos detta förstlingsarbete, t. ex. behandlingen av den inverkan på valdeltagandet som ålder och antal studieår var för sig och i kombination har. Märkligt är också den kyliga distansen i analysen till ett skeende som så starkt engagerade dessa årgångar av studenter.

Från dessa studier gick vägen över till valundersökningarna under Bo Särilviks ledning. Vid redovisningen av 1973 års undersökning står Olof Petersson som medförfattare. Denna redovisning är jämförelsevis fyllig och omfattade ett 50-tal sidor. Den kompletteras av en specialundersökning, av samma författare, behandlande kommunalvalet. Denna innehåller åtskilliga nya sakyppgifter av intresse och avslutas med vissa principiella synpunkter på det representativa systemet.

För 1977 års valundersökning hade Olof Petersson ensam huvudansvaret. Från början hade statistiska centralbyrån, som hela tiden svarat för urval och fältarbete vid dessa undersökningar, inte önskat mer än en kortfattad redovisning omfattande vissa grundläggande tabeller. Redan 1970 och 1973 års publikationer innebar en viss utvidgning men nu presenterades valundersökningen i en stor separat skrift. Det är knappast någon överdrift att påstå att för en större publik innebar denna ett slags genombrott för valundersökningarna. Man fick nu i ett sammanhang en fyllig presentation av hela undersökningen och dessutom utnyttjades Särilviks tidigare resultat från valet 1956 och framåt för omfattande och intresseväckande jämförelser; huvudlinjerna i utvecklingen av väljarnas relation till partierna blir nu kända för en större allmänhet. Skriftens framgång var givetvis beroende av författarens utomordentliga förmåga att klart och koncist, med metodproblemen förvisade till korta noter, presentera relevanta analyser.

Olof Petersson har publicerat åtskilliga uppsatser där resultat från valundersökningarna redovisas och kommenteras. Av väsentlig betydelse är det stora manuskriptet (ca 200 sidor) till en bok om "Väljarna och

världspolitiken". Den åsiktsstruktur som här registreras ger anledning till en metod- och teoridiskussion, där Olof Petersson får tillfälle att utveckla sitt kunnande och sin skicklighet på detta område. Vidare är resultaten sakligt sett av stort intresse: trots att utrikespolitiken inte utgör någon väsentlig stridsfråga på det partipolitiska planet finns många viktiga kopplingar mellan partisympati och utrikespolitisk attityd.

Som tidigare nämnts är Olof Petersson medförfattare till boken *Inom felmarginalen*. Han har också publicerat en bok, helt utanför ämnet för kvantitativ analys, nämligen om *Regeringsbildningen 1978*. Det är en snabbt skriven, klar redogörelse för de olika turerna fram till folkpartiregeringens tillkomst. Om den sammanfattande utvärderingen av krisen inom den nya konstitutionella ramen kan man kanske säga att den inte för särskilt långt.

Slutligen finns det skäl att bland övriga skrifter speciellt nämna ett antal inlägg av mera utpräglat teoretisk art med anknytning till de kvantitativa analyserna såsom *Change and Unreliability, Social Class and Electoral Change and Politikens Spatio-temporal metaforer*. Det råder ingen tvekan om att Olof Petersson på detta område demonstrerar kvaliteter av ett bland svenska statsvetare ovanligt slag. Slutligen må också framhållas hans tre fakultetsoppositioner, mönstergilla till både innehåll och form.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att Olof Petersson är en mycket kvalificerad forskare. Den lätthet och elegans med vilken han behandlar både teoretiska, metodiska och empiriska problem ger intrycket av att han har ett slags naturbegåvning när det gäller kvantitativ analys. I redogörelsen för sin vetenskapliga verksamhet säger han att han nu, som en akt av förnyelse, vill pröva andra typer av forskning.

Bo Särllvik, född 1928, fil. lic. i statskunskap 1958, fil. doktorsexamen och antagen till oavlönad docent 1970. Anställd bl. a. som forskarassistent, som forskare med forskartjänst vid SSR 1965–1970, som biträdande professor och under ett och ett halvt år som t f professor 1971–73, med ställning som prefekt och huvudansvarig för forskarutbildningen. Särllvik biträdde även tidigare med forskarhandledning och har, som nämnts, tillsammans med Olof Petersson författat ett kompendium om kvantitativ politisk analys. Sedan 1973 är han professor vid University of Essex; under två år har han där varit Director of Graduate Studies och under tre år Departmental Chairman; hela tiden har han haft forskarhandledning. Därutöver må nämnas att Särllvik tjänstgjort som sekreterare i statsrådsberedningen under Tage Erlander samt varit stadsfullmäktig och ledamot av flera kommunala nämnder bl. a. skolstyrelsen och drätselkammaren i Göteborg.

Särllviks första större publicerade arbete behandlade folkomröstningen 1957 och är en intervjuundersökning utförd på uppdrag av författningsutredningen. Den framstår fortfarande som en i många avseenden förebildlig studie: väsentliga frågeställningar med anknytning till demokratisk och vetenskaplig teori, en skickligt planerad undersökning och en klar och knapp redovisning. Den uppskattning som denna studie rönlede föranledde författningsutredningen att begära att intervjuundersökningar skulle bli ett regelbundet inslag i den officiella valstatistiken.

Intervjuundersökningarna vid statsvetenskapliga institutionen i Göteborg hade inletts med en lokalstudie 1954 och en första undersökning av riksdagsvalet 1956; samtliga ordinarie riksdagsval har därefter undersökts. Bo Särllvik fick tidigt ansvaret för dessa undersökningar. Resultaten har han redovisat dels som redogörelser ingående i valstatistiken och dels i ett flertal i olika tidskrifter spridda uppsatser, vanligen på engelska, samt några smärre mera översiktliga publikationer. Denna publiceringsform har lett till att det dröjde ända till dess att Olof Petersson publicerade den förut nämnda monografien över 1976 års val innan det blev fullt klart, för andra än en liten grupp invigda, vilket utomordentligt värdefullt material om svenska väljare som under tidigare år insamlats.

Vad specialrapporterna beträffar finns det skäl att först nämna dem som behandlar de tre huvudtyperna av variabler som används för att förklara partivalet, nämligen politiska åsikter, bedömning av de politiska partierna samt social bakgrund. Här finns *Party Politics and Electoral Opinion Formation*, *Partibytten* som mått på avstånd och dimensioner i partisystemet och *Socioeconomic determinants of Voting Behavior in the Swedish Electorate*. Delvis är det samma variabler i ett annat perspektiv som behandlas i *Political Stability and Change* och i *Voting Behavior in Shifting 'Election Winds'*. Genom dessa uppsatser, av vilka flera blivit mycket uppmärksammade utomlands, har de grundläggande modellerna för analyser av svenska valrörelser utformats. I andra uppsatser behandlas mer speciella frågor såsom religionens förhållande till politiken och i ett stort kapitel i avhandlingen relationen mellan *Partisanship* och *Political Involvement*, ett utmärkt exempel på hur Särllvik anknyter till men vidareutvecklar en tidigare framförd teori.

Generellt kan man säga om dessa undersökningar att även om valet av variabeltyp inte var originellt utan följde förebilder har de enskilda variablerna på ett utomordentligt skickligt sätt utformats efter svenska förhållanden. Förutsättningen härför var Särllviks djupa insikter i svensk politik under 1950- och 1960-talet. Resultatet blev successivt en uppsättning synnerligen effektiva undersökningsvariabler. Effektiviteten framträder

åskådligt i mängden av stora tabeller där ofta varje siffra "ligger rätt" i förhållande till förväntade värden. Svenska valdata blev på detta vis internationellt uppmärksammade.

Vidare må nämnas en sammanfattande framställning av det svenska politiska systemet med utgångspunkt från valundersökningarna (också den på engelska): *The Social Bases of the Parties in a Developmental Perspective*. En teoretisk frågeställning med intressanta praktiska implikationer behandlas i ett manus från senare delen av 1970-talet, *Mapping the Party Space: Distances Evaluations and Ideological Perspectives*.

Efter överflyttningen till Essex 1973 har emellertid Särilviks studier väsentligen gällt engelskt valbeteende. Han har varit engagerad i de stora engelska valundersökningarna 1974 (två stycken) och 1979 samt i en undersökning av folkomröstningen om gemensamma marknaden. Tillsammans med olika medarbetare, främst Ivor Crewe och James Alt, har han publicerat sju uppsatser om de engelska valen 1974 och folkomröstningen. Flera av dessa innehåller omfattande analyser av centrala aspekter på den brittiska väljarkåren och partiernas ställning: den ökande liberala röstningen och det minskade förtroendet för de båda stora partierna utgör ju det nya inslaget i 1970-talets politik. Särilvik har också med James Alt, Ivor Crewe och GJG Upton publicerat ett par utpräglade metoduppsatser.

Nästan omedelbart efter överflyttningen till Storbritannien har alltså Särilvik kommit igång med nya valundersökningar och med ny publiceringsverksamhet. Den största insatsen föreligger i form av ett manuskript till en bok om valet i Storbritannien 1979 – av samma monografityp som motsvarande om de svenska valen 1976 och 1979 – där Särilvik ensam svarar för större delen av manuskriptet (ca 450 maskinskrivna sidor). Det är ett färdigt manuskript – endast avslutningskapitlet är preliminärt – och av hög kvalitet, där främst väljarnas inställning till partierna och till politiska sakfrågor ingående analyseras. Genom detaljerade studier av åsiktsfördelning och partiloyaliteter belyses bl. a. det stora och rörliga mittfältet i den engelska valmanskåren. Det torde inte råda någon tvekan om att denna bok kommer att dra till sig ett stort intresse i den aktuella debatten om det politiska systemet i England.

Bo Särilvik har gjort en grundläggande insats för studiet av svenskt väljarbeteende. Han har med ett utomordentligt handlag utformat de mätinstrument på vilka den svenska valforskningen har byggt och som fortfarande i stor utsträckning kommer till användning. Han har vidare på centrala områden genomfört analyser, med en skicklig anpassning av analysmetoderna till mätinstrumenten, som givit grundkonturerna i bilden av den svenske väljaren. Efter förflyttningen till Storbritannien

har han aktivt deltagit i vidareutvecklingen av de engelska valundersökningarna och härvid nått resultat som visar att han, också i ett annat politiskt system, lyckats genomföra undersökningar som ger svar på centrala frågor om förutsättningarna för politiken.

Sammanfattande jämförelse

Av det föregående har framgått att det är tre välmeriterade sökande, Sören Holmberg, Olof Petersson och Bo Särilvik, som i första hand kommer ifråga för den aktuella tjänsten. Läsningen av deras skrifter ger gott hopp om svensk statskunskap.

Vad först gäller den pedagogiska skickligheten har alla tre meriter som handledare och författare av läromedel. Det är dock rimligt att här ge Bo Särilvik ett försteg på grund av hans större erfarenhet inte minst från Essex; Sören Holmberg har också haft ett större självständigt ansvar än Olof Petersson. Beträffande s.k. "övriga" meriter synes rangordningen vara densamma.

Avgörande för bedömningen är den vetenskapliga skickligheten. Här är en jämförelse så tillvida lätt att samtliga sökandes produktion till allra största delen ligger på den kvantitativa politiska analysens område. Det förefaller naturligt att först jämföra de båda yngre sökandena, som ifråga om metodisk skicklighet, allmän forskningskapacitet och klar framställningsförmåga är varandra mycket lika. Olof Petersson har en särskild styrka på det generella teoretiska planet liksom han äger en kritisk skärpa som knappast någon av de andra sökande har en riktig motsvarighet till. Sören Holmberg har emellertid en väsentligt mera omfattande och i sina frågeställningar mera varierad vetenskaplig produktion på hög nivå. Därtill kommer att han mera konsekvent strävat efter att binda samman sina frågeställningar med den demokratiska teorin eller det politiska systemet: denna sammanbindning utgör ju den stora utmaningen inom valforskningen, som på sitt speciella fält kanske kan sägas vara mera utvecklad än någon annan gren av vetenskapen om politik. Dessa båda omständigheter ger Sören Holmberg ett försteg som inte är stort – eftersom det är frågan om två så kvalitativt högt stående forskare – men ändå otvetydigt.

Svårare är jämförelsen mellan Bo Särilvik och de båda övriga sökande eller närmast med Sören Holmberg. Man står här inför ett avgörande av ovanligt slag, nämligen ett fall där läraren och föregångaren skall jämföras med sina yngre medarbetare. Det är ostridigt att Bo Särilvik, genom att föra sina medarbetare rakt in i den aktuella metoddiskussionen och framför allt genom att ställa till förfogande undersökningsinstrument som var resultatet av en lång utvecklingsprocess, kunde ge dessa medarbetare en flygande start. Samtidigt är det uppenbart, att dessa medarbetare visade en osedvanlig förmå-

ga att fortsätta av egen kraft. Under den tid Sören Holmberg varit aktiv som forskare har han åstadkommit en mer omfattande och till sitt ämnesval mera varierad vetenskaplig produktion än Bo Särllvik. Bakom Holmbergs prestation ligger en kombination av osedvanlig arbetsförmåga, av effektivitet i forskningsarbetet och av intellektuell vitalitet.

Bo Särllvik arbetar tyngre. Hans samlade produktion är ingalunda liten men den är till stor del utspridd i form av uppsatser. (Denna produktionsform torde i svensk statskunskap haft ett mindre anseende än vad den har internationellt: det är ett skäl till att det varit lättare för Särllvik att bli professor utomlands.) Läger man samman dessa uppsatser återfinnes här grundstommen i svensk valforskning. Såsom framgått av det föregående har emellertid Sören Holmberg i hög grad sysslat med forskning som ligger utanför studiet av väljarbeteende och också inom sistnämnda område tagit upp nya frågor. Särllvik har fortsatt sina studier av väljarbeteende i Storbritannien och står nu som huvudförfattare till en bok, som har all utsikt att bli ett standardverk om de aktuella relationerna mellan väljare och partier i detta land.

Valet mellan de båda är svårt. Utan Bo Särllviks sistnämnda insats hade vågskålen rimligen vägt över till Sören Holmbergs favör; dennes prestationer under en begränsad tidsrymd är märkliga. Det förnyade prov på Särllviks förmåga av undersökningsplanering och analys som nu föreligger, förskjuter balansen till hans förmån. Särllviks grundläggande insatser för de svenska väljarstudierna bör inte ses som något avslutat utan som något som byggts ut på komparativ bas. Med understrykande, än en gång, av det svåra i detta val uppför jag således de sökande på förslag i följande ordning:

1. Bo Särllvik
2. Sören Holmberg
3. Olof Petersson.

Göteborg den 2 juni 1982
Jörgen Westerståhl

Sakkunnigutlåtanden om professur i freds- och konfliktforskning

*Till tjänsteförslagsnämnden,
 samhällsvetenskapliga fakulteten vid Uppsala universitet*

Som sakkunnig (enligt HF 19 kap 32 §) vid tillsättning av en professur i freds- och konfliktforskning avger jag följande utlåtande:

Professurens ämnesområde

Professuren har definierats genom följande ämnesbeskrivning:

”Freds- och konfliktforskning studerar betingelserna för konflikter, konfliktlösning och fred i samhälleliga system och i de internationella relationerna. Freds- och konfliktforskning bedrivs såväl tvärvetenskapligt som inom skilda discipliner. Meriterande för tjänsten är vetenskaplig verksamhet av relevant innehåll, oavsett verksamhetens institutionella förankring.”

Då ämnesbeskrivningen utgör utgångspunkten för en oenighet ifråga om slutresultatet mellan de två övriga sakkunniga och mig är det nödvändigt att kommentera den.

Kompetens för professuren kan ha erhållits genom verksamhet och bakgrund inom olika discipliner såsom historia, psykologi, sociologi, statskunskap osv. Ämnesbeskrivningens formuleringar ger vissa ledtrådar för hur man kan avgränsa freds- och konfliktforskningen inom de forskningsområden där konflikter studeras. Inom bl a alla ovannämnda traditionella akademiska områden behandlar man konflikter och studerar också betingelserna för konflikter, men däremot studerar man inte nödvändigtvis betingelserna för konfliktlösning och fred i samhälleliga system och i de internationella relationerna. Ett nödvändigt villkor för kompetens på professurens område är rimligtvis sådan forskning som uttryckligen analyserar betingelserna för konfliktlösning och fred.

Detta innebär bl a att det vid tillsättningen av professuren är viktigt att göra en distinktion mellan å ena sidan ”internationell politik” som vanligen är ett specialområde inom statsvetenskapen och å andra sidan ”freds- och konfliktforskning”. Inom området ”internationell politik” behandlar man förhållandet mellan stater, både bilaterala, multilaterala och globala internationella relationer, de betingelser som påverkar dessa relationer samt den utrikespolitik, ekonomiska politik och organisationspolitik som förs för att påverka de internationella relationerna. Däremot inriktar man sig inte nödvändigtvis på att analysera betingelserna för konfliktlösning och fred.

En konsekvens av den olika inriktningen inom ”internationell politik” och ”freds- och konfliktforskningen” är att man söker förklaringar och förklarande variabler på olika sätt. Utmärkande för studiet av internationell politik i traditionell utformning är att man främst söker förklaringar inom själva den internationella politiken genom att analysera politiska aktörers handlingar, intentioner och makt eller genom att studera normer, fördrag och traditioner inom de internationella relationerna. Makt- och influensstrukturer tas som mer eller

mindre givna. Inom freds- och konfliktforskningen söker forskarna – oberoende av från vilket akademiskt område de ursprungligen kommer – förklarande betingelser bland alla tänkbara slag av faktorer, inom politiken såväl som inom det ekonomiska systemet, den sociala strukturen, de kulturella traditionshelheterna osv.

Olikheterna i orienteringen har ett samband med vad som inom de två forskningsområden kan anses vara viktig kunskap vid tillämpningar. Inom internationell politik behöver man kunskap om politiska aktörer, rådande maktfördelningar, existerande normer och fördrag för att kunna handla ändamålsenligt inom den internationella politiken. Inom freds- och konfliktforskningen däremot söker man sådan kunskap som kan användas när man gör förändringar i fredsbevarande och fredsskapande riktning. Detta förutsätter att man söker betingelserna för fred och för fredsskapande förändringar inom en vidsträckt sfär av företeelser och att man inte begränsar sig till enbart det politiska livet eller existerande politiska strukturer. Distinktionen mellan forskningsområdet "internationell politik" och "freds- och konfliktforskning" är inte skarp ifråga om gränserna men det är frågan om en klar olikhet i tyngdpunkterna. Det vore mycket ofruktbart att låta den olikheten försvinna.

Kjell Goldmann

Kjell Goldmann (f 1937) har stor erfarenhet som forskningsledare och akademisk lärare genom sitt arbete som forskningschef vid Utrikespolitiska institutet och som lärare vid Statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet. Vid den sistnämnda institutionen har han innehaft olika poster. Han har fungerat som prefekt vid institutionen och han är sedan 1.4.1978 professor i statskunskap. Han är medlem av olika internationella organ och redaktionskommittéer. Han har erfarenheter av internationellt forskningssamarbete och organisering av internationella forskar- och diskussionsgrupper.

Kjell Goldmann är snarare en utforskare av säkerhets- och internationell politik än freds- och konfliktforskare. Det finns som sagt knappast skarpa gränser mellan de två forskningsområdena men däremot en ganska tydlig olikhet i tyngdpunkterna. Inriktningen på säkerhetspolitik och internationell politik är särskilt påfallande i Goldmanns tidigare produktion, som kan indelas i två huvudområden: (1) analyser av internationella normer och organisationer och (2) studier av spänningar och utrikespolitik i Europa.

Kjell Goldmanns doktorsavhandling *International Norms and War between States. Three Studies in International Politics* (1971) är ur många synpunkter ett lysande

arbete. De tre studierna belyser de internationella normerna för krig mellan stater från olika utgångspunkter. Den första studien analyserar de centrala begreppen, den andra studien utgörs av en empirisk studie av de uttalanden som stater gör för att rättfärdiggöra sina aktioner (justifying statements) och den tredje studien är en statistisk analys av huruvida man på basen av staters rättfärdiggörande påståenden kan göra förutsägelser om staters handlingar och framför allt deras inträde i krig. Boken är mycket objektiv och neutral. Ändå kan man säga att analysen söker ut sådana faktorer som är viktiga för en utrikespolitisk analys snarare än att den betonar faktorer som kunde vara viktiga vid freds forskning och arbetet för fred.

Det förtjänar att framhållas att Goldmanns arbete hör till de allra bästa statsvetenskapliga doktorsavhandlingarna i de nordiska länderna under de senaste decennierna. Man fäster sig vid Goldmanns rentav ovanliga förmåga att nyansera och precist beskriva politiska företeelser vare sig det är frågan om normativa uttalanden eller faktiska handlingar. Samtidigt är det inte heller svårt att spåra begränsningarna i Goldmanns analyser. Han söker förklaringar till utrikespolitiska relationer, spänningar och krig inom själva utrikespolitiken och dess normer. Han söker dem inte i bakomliggande strukturer, kulturmönster eller grundläggande samhällsförändringar vilket vore naturligt inom en freds forskningsorienterad analys.

Inriktningen på att söka förklaringarna inom och ge information om själva utrikespolitiken är påfallande också i Goldmanns analyser av spänningen i Europa. I boken *Tensions and Détente in Bipolar Europe* (1974) genomför Goldmann en innehållsanalys av politiska ledares uttalanden och analyserar på basen av dem förhållandet mellan öst och väst i Europa. Analysen är klar, vederhäftig och nyansrik. Samma omdöme kan ges om Goldmanns fortsatta analyser av internationella spänningar såsom i *Neither Tension nor Détente. East-West Relations in Europe 1971-75* (tillsammans med Johan Lagerkranz i *Cooperation and Conflict*, 1977) och *Change and Stability in Foreign Policy: Détente as a Problem of Stabilization* (World Politics 1982). I en forskningsrapport från Utrikespolitiska institutet *Världspolitik på 1990-talet: teorier och tankelekar. Rapport från ett experiment med scenarier* (tillsammans med Thomas G. Hart och Gunnar Sjöstedt, 1976) framställs olika säkerhetspolitiska scenarier med skildringar av hypotetiska internationella kriser. Inriktningen i alla dessa arbeten är utrikes- och försvars- snarare än fredspolitik. Detta innebär inte att arbetena är subjektiva eller uttryck för personliga åsikter. De grundläggande beskrivna förloppen och förklarande variablerna söks emellertid på ett sådant sätt att de snarare behövs i utrikespolitiska än i fredspolitikiska resonemang.

I en del av sin senare produktion kommer emellertid Kjell Goldmann in på problem, som är viktiga inom freds- och konfliktforskningen. Det är inte minst fallet i hans bok *Det internationella systemet. En teori och dess begränsningar* (1978), som är en skarpsinnig studie av grundläggande drag i det internationella systemets maktstruktur. Det intressanta ur den nu aktuella professurens synpunkt är att Goldmann här analyserar och kritiserar den internationella politikens traditionella teori om det internationella systemet. Han framför många sådana synpunkter, som fredsforskare kan tänkas rikta mot den traditionella utforskningen av internationell politik. Ändå kan man också nu se hur den traditionella inriktningen på analysen av internationella relationer medför vissa begränsningar. Förklaringarna söks i främsta rummet inom den internationella politiken, i maktstrukturerna, hos de politiska aktörerna, i stabiliteten osv. och endast ganska sekundärt utanför det internationella politiska systemet. Ojämligheten i resurser behandlas men utsätts inte för samma utförliga analys som de mera politiska faktorerna. Det är självfallet att författaren är i sin fulla rätt att göra som han gör. Det är emellertid osäkert om hans tillvägagångssätt är det mest fruktbara ur freds forskningssynpunkt.

Goldmann har också skrivit en mängd uppsatser som antingen förebådar eller kompletterar hans bok om det internationella systemet. Bland dem kan nämnas *Resursojämlighet, interaktion och dominans* (1972), *Notes on the Power Structure of the International System (Cooperation and Conflict 1977)* och *The International System: A Note from a Conceptual Prison (Cooperation and Conflict 1981)*. Den sistnämnda uppsatsen är en direkt illustration till den tankegång som jag här har försökt framföra. Goldmann diskuterar i vilken mån man vid analys av det internationella systemet skall gå utanför de direkta politiska aktörernas krets och bryta sig ut ur det begreppsliga fängelset genom att t ex beakta ekonomin. Intressant är bl a följande slutsats: "those who are of this opinion may have much to gain from getting out of the prison of the international system: the strength of this approach seems to lie primarily in the field of peace research" (s 125). En följd av Goldmanns stora nyansrikedom är att man inte riktigt vet vad han själv tänker. Faktum är att han själv i praktiken vanligen föredrar att stanna inom "det internationella systemets begreppsliga fängelse". Den föresatsen hos Goldmann har onekligen varit mycket framgångsrik men samtidigt är det berättigt att ifrågasätta dess fruktbarhet inom freds forskning.

Goldmann har tillsammans med Gunnar Sjöstedt både redigerat och själv skrivit uppsatser i en internationell volym *Power, Capabilities, Interdependence. Problems in the Study of International Influence* (Sage Modern

Politics Series, 1979). Den reflekterar tendensen att stanna innanför det internationella politiska systemet och att ta maktstrukturerna såsom mer eller mindre givna.

Kjell Goldmann har utfört högklassiga studier också på andra områden än inom de tre redan nämnda problemkretsarna. Han har som en del av det stora projektet om svensk symbolmiljö 1945–1975 utfört en innehållsanalytisk studie av den svenska debatten på utrikespolitikens område. Goldmanns analys hör onekligen till de bästa inom hela projektet och har redovisats i monografierna *Is My Enemy's Enemy My Friend's Friend* (1979) och *Stormaktspolitik och kulturklimat* (1981). Analyserna berör alltså det svenska utrikespolitiska debattklimatet. Deras samband med freds- och konfliktforskningen är indirekt.

Av statsvetenskapligt men knappast konfliktteoretiskt intresse är den av Kjell Goldmann gjorda utredningen *Samordning, insyn, styrning. Betänkande angivet av utredningen om offentlig styrelsepresentation i investeringbolag och stiftelser* (Industridepartementet 1980). Den bekräftar att Kjell Goldmann ganska suveränt behärskar både metodiken vid statsvetenskaplig analys och allmän politisk teori.

Som sammanfattning kan man konstatera att Kjell Goldmann är en synnerligen framstående statsvetenskaplig forskare med säkerhetspolitik och internationella relationer som specialitet. Som forskare utmärks han av stor saktighet, ovanlig känsla för nyanser och sällsynt förmåga att precis beskriva komplicerade fenomen. Han har presenterat betydande vetenskapliga bidrag inom flera av statsvetenskapens problemkretsar.

För bedömningen av kompetensen för professuren i freds- och konfliktforskning är Goldmanns produktion dock problematisk från minst två olika synpunkter. 1:o beskriver han förlopp och söker förklaringar på ett sätt som gör dem tillämpbara inom utrikespolitisk och säkerhetspolitisk analys snarare än inom freds- och konfliktforskningen. 2:o visar han en tendens att i sina analyser söka förklaringar till de internationella förloppen inom det internationella politiska systemet. Han är i högsta grad statsvetenskapsman snarare än en representant för freds- och konfliktforskningen. Han behandlar i en ganska liten utsträckning den ekonomiska, kulturella och sociala bakgrunden till konflikter, konfliktlösningar och fredsmöjligheter.

Samtidigt måste det påpekas att Goldmann är starkt medveten om de distinktioner jag här har försökt skissera. I redogörelsen för sin vetenskapliga och pedagogiska verksamhet skriver han bl a så här: "Under mina år vid Utrikespolitiska institutet arbetade jag i en forsknings-

miljö utan bestämd disciplinorientering, vilken förutom statsvetare även innehöll forskare med bakgrund i historia, ekonomi, sociologi m m; UI:s forskningssamarbete med FOA bidrog till att göra mig medveten om teknologiska faktors betydelse och överhuvud till att öka min förståelse för ett tvärvetenskapligt betraktelsesätt." Faktum kvarstår dock att Goldmann själv i sina analyser knappast alls behandlat exempelvis teknologiska faktorer.

Frågan om Kjell Goldmanns kompetens är synnerligen svårbedömd. Han är som sagt en mycket framstående statsvetare, antagligen en av de bästa inom nordisk statskunskap av i dag. Han är specialist på internationell politik och säkerhetspolitik. Däremot har han inte i sin forskning visat en sådan inriktning att han otvetydigt kunde sägas ha en klar kompetens på freds- och konfliktforskningens område. Efter tvekan betraktar jag dock Kjell Goldmann som kompetent för professuren på grund av hans eminenta förmåga att precis och nyansrikt analysera internationella relationer.

Milton Leitenberg

Milton Leitenberg (f 1933) har såsom hans meritförteckning visar bedrivit studier i biokemi, biologi, kemi, fysiologi och psykologi. Innan han under andra hälften av 1960-talet började inrikta sig på freds forskning och internationell politik fungerade han som lärare och forskare inom fysiologi och biokemi vid olika amerikanska akademiska institutioner. Han har också publicerat ett antal uppsatser på dessa områden. Sedan 1966 har Leitenberg haft forskar- och lärartjänster med anknytning till freds forskning, internationella relationer och information om kärnvapen. År 1977 var han gästprofessor i "strategic studies" vid Carleton University i Ottawa. Han har i olika reprints och på olika sätt varit anknuten till Sipri, sedan 1979 såsom gästforskare.

Milton Leitenberg är av allt att döma en värdefull och hängiven medarbetare vid institutioner för freds forskning och internationella relationer. Han har publicerat ett ganska stort antal uppsatser av vilka blott en del har inlämnats till bedömning. Böcker och längre systematiska monografier saknas i hans produktion. Leitenbergs produktion behandlar också i en ganska liten utsträckning betingelserna för och orsakerna till internationella konflikter. Han har främst behandlat tekniska, biologiska och etiska frågor såsom vapenteknologins utveckling, tekniska problem vid nedrustningen, upprustningens natur och volym, effekterna av kemiska vapen, vetenskapsmännens ansvar osv. Det vore oriktigt att påstå att inte en del av Leitenbergs uppsatser behandlar betingelserna för konfliktlösning och fred. Milton Leitenberg kan dock trots sina många förtjänster inte anses vara kompetent för professuren i freds- och konfliktforsk-

ning. Dels är hans produktion kvantitativt mindre än de andra sökandes produktion: framför allt saknas längre, systematiska arbeten. Dels är hans produktion något marginell i förhållande till ämnesbeskrivningen. Tyngdpunkten i hans produktion ligger inte i analyser av betingelserna för konflikter, konfliktlösning och fred. Tyvärr kan jag alltså inte anse Milton Leitenberg kompetent för den nu lediga professuren i freds- och konfliktforskning.

Peter Wallensteen

Docent Peter Wallensteen (f 1945) har i sin akademiska verksamhet både som forskare, organisatör och akademisk lärare koncentrerat sig på freds- och konfliktforskningens område. Han har vidsträckt internationella kontakter, han har vid sidan av sin undervisningsverksamhet i Uppsala bl a verkat som gästprofessor i Ann Arbor, Michigan och han har varit aktivt engagerad i internationella organisationer inom freds forskning.

Wallensteen har i sina publikationer behandlat flera av freds- och konfliktforskningens problem, men särskilt på två områden har han gjort en vägande insats. Det ena utgörs av analyser av den grundläggande strukturen i de internationella relationerna. Frågan är om och hur man kan blottlägga en grundläggande struktur i de interstatliga förhållandena och vilka effekter den har på interstatligt umgänge, krig och fred samt utvecklingen av de internationella relationerna på sikt. Detta är temat i Wallensteens doktorsavhandling *Structure and War. On International Relations 1920–1968* (1973) men samma tematik behandlas också i senare publikationer såsom *Structure, Policy, and War: Interstate Relations 1816–1976* (1980) och *Incompatibility, Confrontation, and War: Four Models and Three Historical Systems, 1816–1976* (Journal of Peace Research 1981).

I sin doktorsavhandling bygger Wallensteen på tankegångar som framförts av bl a Lenin, Hobson och Galtung men han analyserar dem på självständigt sätt. Hans doktorsavhandling var inom freds- och konfliktforskningen ett viktigt arbete vid utvecklingen av analyser av strukturen i de internationella relationerna. Hans två, här nämnda, senare arbeten är ingalunda upprepningar utan innebär, om inte en total omorientering, så dock en introducering av helt nya element. Medan Wallensteen i sin doktorsavhandling utgår från det internationella systemets struktur och förklarar staters agerande utgående från strukturen så är staten och dess politik en centralt förklarande variabel av konflikter och fred i de senare publikationerna. Tyvärr når de dock inte upp till doktorsavhandlingens nivå. Distinktionen mellan de fyra olika modellerna (fyra typer av politik) i det sistnämnda arbetet förblir ganska oklar.

Wallensteens strukturanalyser är både teoretiskt och

empiriskt framstående. Vissa av Wallensteens grundantaganden är ganska diskutabla och hans begreppsdefinitioner och operationaliseringar är ofta djärva, men hans slutsatser och slutförda teoretiska konstruktioner är ovanligt intressanta och fruktbara. Analyserna innehåller begreppsanalys och formulering av teoretiska propositioner men de bygger också på nya och bitvis svårinsamlade empiriska data. En god förmåga att kombinera teori och empiri utmärker Wallensteen som forskare även om han stundom är väl djärv i operationaliseringarna. Ett huvudsakligen empiriskt arbete på forskningsområdet är den tillsammans med Unto Vesa och Raimo Väyrynen skrivna nyttiga stencilen *The Nordic System: Structure and Change 1920–1970* (1973).

Vid analysen och bestämningen av den internationella strukturen är de ekonomiska relationerna, särskilt naturen av handelsförbindelserna mellan stater, av central betydelse. De ekonomiska förhållandena står i förgrunden också på det andra av Peter Wallensteens två stora forskningsområden. Wallensteen är internationellt känd för sina analyser av handeln som maktmedel inom de internationella relationerna och utrikespolitiken. Han har skrivit ett stort antal viktiga arbeten om de ekonomiska sanktionerna såsom *A Study of Economic Sanctions* (1968), *Characteristics of Economic Sanctions* (Journal of Peace Research 1968), *International Sanctions: Theory and Practice* (1969), *Rhodesia ja kansainvälistet sanktiot* (The Finnish Institute of International Affairs, 1971) samt publikationer med titeln *Ekonomiska sanktioner* både 1968 (bokförlaget Prisma) och 1978 (Sydafrikautredningen).

Också på detta område visar Wallensteen en fruktbar förmåga att kombinera teori och empiri. Han genomgår litteraturen systematiskt och analytiskt, han särskådar olika teorier och formulerar teoretiska propositioner, samlar empiriska data och analyserar dem statistiskt på ett tillförlitligt och fruktbart sätt. Det förtjänar att påpekas att Wallensteens analyser av de ekonomiska sanktionerna inte baserar sig på allmänna och lösa beskrivningar av olika slags argumentation utan han bygger på konkreta och systematiska fallstudier. Wallensteens analyser av de ekonomiska sanktionerna har internationellt väckt berättigad uppmärksamhet. Slutsatserna är nyanserade men det oaktat specifika och instruktiva.

Wallensteen har också utfört forskning på andra områden. Ett viktigt forskningsgebit utgör hunger samt livsmedels- och vattenbrist som betingelser för krig, konflikter och revolutioner. I *Disaster and Conflict. Conflict Formations in the Sabel and the Horn of Africa* (1981) behandlar Wallensteen inte bara läget i Afrika utan också teorier och begrepp kring hungern som en konflikt- och krigsskapande företeelse. Uppsatsen *Scarce Goods as Political Weapons: The Case of Food* (Journal

of Peace Research 1976) är en analys av den amerikanska användningen av livsmedel som påtryckningsmedel. Wallensteens publikationer på detta område har ett tydligt samband med hans intresse för ekonomiska sanktioner men analyserna gäller nu extremfall av livsmedels- och vattenbrist. En annan aspekt av problemet behandlas i Wallensteens uppsats *Food Shortages and Early Warning Systems* (1979) med sin inriktning på hur varningar om kommande svält och livsmedelskatastrofer faktiskt fungerar.

Som forskare representerar Wallensteen en blandning av mångsidighet och förmåga att koncentrera sig på stora problem. Han har under sin forskarbana rört sig på olika problemområden, som han strävat att belysa och analysera från olika utgångspunkter. Trots att han rör sig på olika områden finns det en tydlig kontinuitet i Wallensteens forskningsintresse. Han har varit särskilt intresserad av de ekonomiska betingelserna för konflikter och fred. Inriktningen på de ekonomiska relationerna är tydlig i analyserna både av strukturen i de internationella relationerna, de ekonomiska sanktionerna och livsmedelspolitiken.

Utöver arbetet inom sina huvudgebit har Wallensteen skrivit ett stort antal uppsatser om olika frågor kring krig och fred. Han har behandlat nedrustningens effekter vid övergången från militär till civil industriproduktion, rädslan för krig i Europa, fredsforskningens utvecklingstendenser, Rhodesia-krisen, analyser av biståndsprogram osv. Det måste sägas att Wallensteen är ganska ojämn ifråga om kvaliteten i sin produktion. Den innehåller nyskapande analyser men stundom också påståenden och begreppsliga distinktioner, som är förhastade och illa underbyggda.

Som sammanfattning önskar jag fastslå att Peter Wallensteen är en betydande forskare inom freds- och konfliktforskningen. Han är i högsta grad just freds- och konfliktforskare. Han är mångsidig men han samlar sig samtidigt till systematiska analyser av särskilt viktiga problem. Ett värdefullt drag hos Wallensteen är hans strävan att kombinera teori och empiri. Han har en betydande förmåga att statistiskt analysera empiriska data på ett teoretiskt fruktbart sätt. Jag finner utan tvekan att Peter Wallensteen är kompetent för professuren i freds- och konfliktforskning.

Sammanfattning

Genomgången av de tre sökandes produktion och de sammanfattande konklusionerna kan i min slutplädering endast leda till ett resultat. Enligt min uppfattning bör Peter Wallensteen ställas främst bland de sökande. Han är den ende av de sökande som jag utan tvekan har ansett vara kompetent för professuren.

Milton Leitenberg kan både på grund av avsaknaden av större systematiska arbeten och inriktningen i sin produktion inte mäta sig med de övriga sökande.

Det är endast med tvekan jag har kunnat anse Kjell Goldmann kompetent för professuren i freds- och konfliktforskning. Goldmann är även internationellt sett en betydande statsvetenskapsman med internationella relationer som sitt speciella forskningsobjekt. Han har däremot inte haft den inriktning som freds- och konfliktforskningen kan anses förutsätta och hans forskning berör endast på ett begränsat sätt utforskningen av de betingelser för konfliktlösning och fred som förutsätts i ämnesbeskrivningen.

Min rangordning är alltså följande:

- (1) Peter Wallensteen
- (2) Kjell Goldmann

Helsingfors den 2 september 1982

Erik Allardt

Till Samhällsvetenskapliga fakultetens tjänsteförslagsnämnd

Av Samhällsvetenskapliga fakulteten utsedda till särskilda ledamöter (sakkunniga) i tjänsteförslagsnämnden vid tillsättningen av ovannämnda tjänst får vi härmed avge följande gemensamma utlåtande.

Allmän befordringsgrund vid tillsättning av tjänst som universitetslärare är grad av sådan vetenskaplig, pedagogisk och annan skicklighet som är av betydelse med hänsyn till tjänstens ämnesinnehåll och beskaffenhet i övrigt. Särskild vikt skall ifråga om ordinarie tjänst som professor fästas dels vid vetenskaplig skicklighet som visats genom egen forskning samt genom planering och ledning av forskning, dels även vid pedagogisk skicklighet som visats genom handledning av forskare, vetenskaplig undervisning eller utarbetande av läromedel för sådan undervisning.

För professuren i freds- och konfliktforskning som är nyinrättad har Universitets- och högskoleämbetet fastställt följande ämnesbeskrivning:

Freds- och konfliktforskning studerar betingelserna för konflikter, konfliktlösningar och fred i samhälleliga system och i de internationella relationerna. Freds- och konfliktforskning bedrivs såväl tvärvetenskapligt som inom skilda discipliner. Meriterande för tjänsten är vetenskaplig verksamhet av relevant innehåll, oavsett verksamhetens institutionella förankring.

Ett par punkter i denna beskrivning kräver en kommentar. När undersökningsobjektet anges vara "betingelser

för konflikter, konfliktlösning och fred i samhälleliga system och i de internationella relationerna" tecknas därvid ett komplex av betydande utsträckning. De så att säga beroende variablerna är konflikter, konfliktlösning och fred på såväl det samhälleliga som på det internationella planet. Ifråga om de oberoende variablerna ger beskrivningen ingen explicit vägledning, men rimligen måste det vara en vetenskaplig uppgift att undersöka betingelser av olika slag och på olika nivåer. Det finns ingen grund för någon apriori avgränsning eller betoning. En sådan uppfattning synes oss också ha stöd i skrivningen "freds- och konfliktforskning bedrivs såväl tvärvetenskapligt som inom skilda discipliner." Avgörande är undersökningsobjektet, inte ämnestillhörigheten. Om de sökandes produktion befinns vara relevant skall i vanlig ordning den vetenskapliga och pedagogiska skickligheten fälla avgörandet.

Kvarstående sökande är professor Kjell Goldmann, research associate Milton Leitenberg och docent Peter Wallensteen. Vi kommer att granska de sökande i tur och ordning. Vid vår genomgång kommer vi företrädesvis att uppehålla oss vid deras viktigaste arbeten.

Kjell Goldmann, f 1937, avlade fil lic examen 1967 i det då existerande tvärvetenskapliga ämnet internationell politik, disputerade för doktorsgraden 1971 och förordnades samma år till docent i statskunskap. 1978 utnämndes han till professor i statskunskap vid Stockholms universitet. Under åren 1964–77 var han knuten till Utrikespolitiska institutet, från 1970 som forskningschef.

Man kan i Goldmanns produktion urskilja tre huvudområden: säkerhetspolitiska studier, undersökningar av internationella normer och organisationer samt analyser av internationella system. Arbetena i den första gruppen hör i allmänhet till de tidigaste i Goldmanns produktion. De har kanske inte samma vida syftning som de senare men särskilt studierna i nordiska säkerhetsproblem innehåller resonemang som pekar fram mot de större undersökningarna av internationella normer och spänning. Genomgående utmärks arbetena av klara och säkra analyser och av en strävan att genom vetenskapliga metoder söka ge säkerhetspolitiska studier en bättre grundval. Karakteristisk är hans behandling av scenariotekniken och dess speciella prediktionsproblem.

Övergången från säkerhetspolitik till det andra forskningsområdet markeras av Goldmanns lic-avhandling *FN i vapen. De militära FN-styrkornas bruk av våld i Mellersta östern, i Kongo och på Cypern*. (1966) Tyngdpunkten ligger här på det empiriska planet, i den noggranna analysen av FN:s praxis i fyra militära insatser under perioden 1956–64. Men redan i detta arbete ställs

problemet om normers existens och funktionalitet på ett sätt som förebådar nästa stora arbete. Avhandlingen *International Norms and War between States* (1971) anges vara ett bidrag till förståelse av och kontroll över förekomsten av krig mellan stater.

Arbetet består av tre tämligen fristående delar. I den första uppställs en modell för social kontroll genom normer – med huvudvariablerna norm, handlande, rättfärdigande uttalanden (justifying statements) – vilken sedan appliceras på det internationella systemet. I denna del, som är helt teoretisk, genomförs med utgångspunkt i förutsättningen om intenderad rationalitet en nyanserad och ingående diskussion av hur normer kan inverka på val, hur de kommer till och hur de ändras samt hur de identifieras. Goldmanns svar på den sista frågan är att ett rättfärdigande uttalande är den lämpligaste indikatorn på förekomsten av internationella normer. Den andra delen innehåller en systematisering och en kvalitativ analys av ett stort antal rättfärdigande uttalanden från stater som gått i krig under perioden 1945–67. Analysen leder fram till en diskussion av existerande internationella normer med syfte att minska staters benägenhet att gå i krig och därmed att stärka internationell stabilitet.

Den tredje delen är en exkurs eller efterskrift. Där begagnas det systematiserade materialet för att belysa frågan huruvida förhållandet mellan en oberoende variabel "stater egenskaper" och en beroende variabel "krig mellan stater" kan uppfattas olika beroende på vilken undersökningsmetod – symmetrisk eller assymetrisk – man väljer. Ett försök görs att särskilja aktivt och passivt krigsdeltagande.

Det är ett ovanligt arbete såväl ifråga om ansats som utförande. Ansatsen är djärv både i valet av problemställning och empiriskt tillvägagångssätt. Goldmann har genom en noggrann systematisering och typologisering av rättfärdigande uttalanden kartlagt en struktur av internationella normer som i mycket överensstämmer med men också på väsentliga punkter avviker både från folkrätt och centrala etiska normer. Denna strukturs effekt på internationell stabilitet och social förändring blir också föremål för diskussion liksom möjligheten att ändra denna normstruktur i önskvärd riktning.

Det tredje forskningsområdet, de internationella systemen, ligger nära det andra men här vidgas uppmärksamheten till andra aspekter. En sådan är spänningen mellan systemets ledande aktörer. Inom det av Goldmann ledda forskningsprojektet Spänningen i Europa har han ägnat denna företeelse en rad mindre skrifter samt det större arbetet *Tension and Detente in Europe* (1974). I nära anknytning till begreppet internationell stabilitet, här i betydelsen låg sannolikhet för krig, väljer Goldmann att definiera spänning så att det föreligger

spänning mellan två aktörer i den mån de förväntar konfliktbeteende mot varandra. Även i denna studie används officiella regeringsuttalanden som material. Med hjälp av en egen mätteknik beskriver Goldmann spänningen mellan öst och väst under perioden 1946–70 och söker förklara variationer däri med referens till ett fåtal variabler: spektakulära händelser, bipolarisering och den strategiska balansen.

I arbetet *Is My Enemy's Enemy My Friend's Friend?* (1979) försöker Goldmann pröva andra oberoende variabler på systemnivå men kommer till slutsatsen att uttömmande förklaringar inte står att få här. Analysen måste kompletteras med undersökningar även på lägre nivåer. Programmatiskt kommer detta till uttryck i projektet Utrikespolitisk omprövning. Uppsatsen *Change and Stability: detente as a problem of stabilization* (1982) söker belysa ett dubbelt problem: betingelserna dels för att uppnå avspänning, dels för att stabilisera uppnådd avspänning. För detta syfte tecknas en modell för analys av grundläggande utrikespolitiska förändringar i termer av ett antal stabilisatorer (kognitiva, administrativa, inrikespolitiska och internationella).

Redan i uppsatsen *The Foreign Sources of Foreign Policy: causes, conditions or inputs* (1976) betonas faran av ensidighet både i systemorienterade teorier och i teorier om utrikespolitikens inrikespolitiska källor. Lärdomen måste bli att systematiskt undersöka samspelet mellan externa och interna faktorer. Goldmanns diskussion av hur detta kan göras är både skarpsinnig och perspektivrik. Av intresse i detta sammanhang är också skriften *Stormaktspolitik och kulturklimat* (1981) ingående i projektet Kulturindikatorer: svensk symbolmiljö 1945–75. Utifrån en hypotes att 1960-talet inneburit en delvis utrikespolitiskt betingad islossning i det svenska kulturklimatet undersöks förhållandet mellan stormaktspolitik, uttryckt i de oberoende variablerna europeisk spänning och stormaktspolitisk entydighet, och kulturklimat, uttryckt i fyra beroende variabler – trygghetlighet, västlighet, omvärldsintresse och stabilitet. Stormaktspolitiken relateras också till andra förklaringsansatser såsom basöverbyggnadsteorin, generationsväxlingshypotesen och diffusionsteorin.

Den mest omfattande och tillika mest djupgående diskussionen av de fundamentala problemen i internationella relationer – freden och makten – återfinns i boken *Det internationella systemet* (1978). Utgångspunkten är den "traditionella teorin", närmare bestämt en rekonstruerad version kännetecknad av ett fåtal grundantaganden. I diskussionen av dessa används moderna analytiska hjälpmedel som spelteori. En central problematik rör makten; här analyseras dels den allmänna vanmakt som yttar sig i anarki och krig, dels staters makt över varandra. Här införes också en rad fruktbara

distinktioner som möjliggör klara och systematiska analyser av ett svårbemästrat problem. Därefter diskuteras teorins räckvidd och dess förklaringsvärde. Avslutningsvis skisseras en förbättring av teorin genom en utveckling av begreppet interdependens varvid relationen mellan ekonomi och säkerhetspolitik behandlas. Till detta arbete anpassar sig resultat från Goldmanns tidigare forskning, exempelvis om normer och spänning, på ett naturligt och givande sätt. Avsnittet om makt grundar sig på forskning som närmare redovisas i andra arbeten, t ex *Power, Capabilities, Interdependence* (1979). Till sammantagna utgör boken och dess förarbeten en remarkabel insats på ett centralt och svårt forskningsområde.

Vid flera tillfällen kommer det fram att Goldmanns forskning går tillbaka på ett starkt värdeengagemang. Det är därför naturligt för honom att diskutera förhållandet mellan policyrelevans och kumulativitet speciellt ifråga om fredsforskning; så sker på ett kortfattat men tankeväckande sätt i uppsatsen *Concern and Cumulation: a note on research strategy* (1980).

När det gäller sådan skicklighet som visats genom ledning av forskning framstår Goldmanns meriter som tungt vägande. Under en följd av år har han varit forskningschef för det tvärvetenskapligt arbetande Utrikespolitiska institutet. Som professor vid Statsvetenskapliga institutionen i Stockholm har han därefter lett flera forskningsprojekt med internationell inriktning.

Goldmanns pedagogiska skicklighet är likaledes väl bestrykt. Både som forskningschef och som professor har han förvärvat erfarenhet av handledning av forskarstuderande med speciellt internationell orientering. Han har under många år meddelat vetenskaplig undervisning särskilt i internationell politik och där ofta med speciell betoning av freds- och säkerhetspolitiska frågor. Några av hans skrifter används också som kurslitteratur; boken om det internationella systemet är en betydande pedagogisk merit.

I sin omfattande produktion inom freds- och konfliktforskningens område har Goldmann med djärvhet och energi tagit upp svåra och väsentliga problem till vetenskaplig behandling, till stor del med utgångspunkt i aktuella internationella frågor och med syfte att också bidra till vad han kallar "the judgment-making process". I problemlösningen visar han en betydande skicklighet på det metodiska planet, icke minst i bruk av kvantitativ analys. Ett markant drag i hans forskarprofil är den sällsynta öppenhet med vilken han redovisar nästan varje steg i forskningsprocessen med dess problem och optioner. De resultat han når är präglade av denna

kontinuerliga prövning. Ibland tenderar visserligen metodmedvetenheten mot en viss omständlighet och uppmärksamheten kan förskjutas mot forskningsproceduren snarare än mot forskningsresultaten. Denna invändning får emellertid mindre vikt vid en bedömning av hans samlade produktion som präglas av en exceptionell analytisk kraft och en imponerande förmåga att föra den vetenskapliga diskussionen vidare. Hans senare arbeten med deras vida perspektiv och välavvägda nyanseringar är en mogen forskares verk.

Vi finner Goldmann klart kompetent till den sökta tjänsten.

Milton Leitenberg, f 1933, har en B.S. från 1955 och doktorandutbildning i biokemi, men skiftade inriktning vid mitten av 1960-talet och har sedan dess i olika befattningar verkat vid SIPRI och andra institutioner med anknytning till freds- och konfliktforskning.

Av en publikationslista omfattande ca hundra nummer har Leitenberg insänt ett tiotal mindre arbeten (varav två med medförfattare). Ett av arbetena söker beräkna antalet dödsoffer för strukturellt våld. Annars ligger de inom områdena modern vapentechnologi, militär strategi, rustningskontroll och nedrustning. Till en del rör det sig om historiska översikter och redogörelser för aktuella förhållanden. Men Leitenberg söker också att belysa hur olika faktorer, bl a den klassiska vetenskaps-etiken, kan främja en vidare utveckling av vapentechnologin. Han har behandlat förhållandet mellan förhandlingar om rustningskontroll och supermaktens faktiska rustningspolitik. Likaså har han utrett intressanta försök från stormakternas sida att reducera rustningsutgifterna genom informella avtal. Slutligen har han granskat möjligheterna för en omställning av militär forsknings- och utvecklingsverksamhet till annan verksamhet, och han har diskuterat förhållandet mellan nedrustning och utveckling.

Leitenberg har i flera omgångar uppehållit olika befattningar inom forskning och undervisning varför han måste anses ha erforderlig pedagogisk kompetens.

Enligt vår mening är Leitenberg en kunskapsrik och produktiv forskare. Emellertid saknas en samlande problemställning i hans arbeten. Till en väsentlig del har de karaktären av redogörelser och kommentarer. Han har inte insänt något större arbete av vetenskaplig prägel och han har inte gjort någon egen insats i teoretiskt avseende. Därför anser vi oss inte kunna förklara Leitenberg kompetent till en professur.

Peter Wallensteen, f 1945, avlade fil lic examen i statskunskap 1968 och disputerade för doktorsgraden 1974. Han förordnades till docent i statskunskap samma år och i freds- och konfliktforskning 1978 allt vid Uppsala uni-

versitet. Sedan 1971 har han varit knuten till avdelningen för freds- och konfliktforskning, från 1972 som föreståndare.

Även i Wallensteens produktion kan man urskilja tre huvudområden: ekonomiska sanktioner, internationella strukturer och krig samt politiska effekter av naturkatastrofer. Utifrån Rhodesiafrågan kom Wallenstein att uppmärksamma problemet om ekonomiska sanktioner och har åt detta ägnat en rad mindre skrifter samt det större arbetet *Ekonomiska sanktioner* (1971), en bearbetning av hans lic avhandling. Tanken i arbetet är att "beskriva och framföra några möjliga förklaringar till frågorna varför ekonomiska sanktioner valts i vissa situationer, vilken effekt de fått i de länder som utsatts för dem och hur framgångsrika de varit då det gällt att lösa en konflikt." Huvudproblemet är när sanktioner – i allmänhet – kan bli framgångsrika. I framställningen görs en skillnad mellan sändarorienterade, mottagarorienterade, relationsorienterade och omgivningsorienterade teorier. Inom ramen för sändarorienterade teorier skiljer Wallenstein mellan expressiva och instrumentella deklamationer och diskuterar varför så många är expressiva. Ett centralt resultat är att betingelserna för framgångsrika sanktioner främst ligger hos mottagaren. Tre betingelser framstår som särskilt väsentliga: bristande inre sammanhållning i mottagarstaten, särskilt i utgångsläget, en väl avgränsad bojkottaktion samt en relativt isolerad position för mottagarlandet i det internationella systemet. Avhandlingen är informativ och intressant. Wallenstein har använt existerande teori med gott omdöme och infört distinktioner som visat sig givande.

En studie av mer specifik användning av ekonomiska maktmedel finns i uppsatsen *Scarce Goods as Political Weapons* (1976). Wallenstein ger här ett intressant bidrag till analysen av USA:s "food power" och diskuterar olika åtgärder som kan reducera denna. Dock saknas en mer ingående behandling av den inrikespolitiska ramens betydelse.

Det andra forskningsområdet gäller mönster och mekanismer i det internationella systemet. Avhandlingen *Structure and War. Om international relations 1920–1968* (1973) behandlar förhållandet mellan det internationella systemets struktur och uppkomsten av krig. Ett inledande kapitel presenterar de tre nyckelbegreppen struktur, interaktion och "social order." Ett följande kapitel ägnas den internationella strukturen sådan den framträder ur ländernas handelsorientering: en pyramidformig struktur kännetecknad av en "concentration of interaction at the top and a net flow of values in the direction from the bottom to the top". Överst finns ett fåtal topdogs, var och en med kontroll

över sin region, och därunder ett stort antal underdogs fördelade på dessa regioner. Tre kapitel tar närmare upp förhållandet mellan struktur och krig. Krig utspelas framför allt mellan topdogs och deras regionala underdogs; konflikter mellan topdogs inbördes förklaras till stor del av deras relationer till underdogs.

Avhandlingen är ett stort upplagt arbete som tar upp väsentliga problem och ger intressanta resultat. Men det kan resas en rad invändningar som påverkar tolkningen av resultaten. På s 79 fastställs antalet topdogs i världen till sju och de övriga karakteriseras som underdogs. Men denna indelning följer inte av kriterierna på topdogs och underdogs i kombination med Wallensteens data. Om man utgår från kriteriet på en topdog att denne tjänar på interaktionen antingen absolut, dvs på de övrigas bekostnad, eller relativt, dvs mer än de övriga, är det inte givet att alla de sju länder som betyder mest för andra länders handel, och bara de, har denna egenskap. Wallenstein argumenterar att de länder som ifråga om handel är mest centrala kan utöva kontroll över de andra; detta är ett värde i sig själv och ger dessutom möjlighet att tillförsäkra sig andra värden. Men det är uppenbart att både antalet centrala stater, deras inbördes relationer och andra staters fördelning av handeln på de centrala staterna och på andra stater är av betydelse. Och om det skulle finnas ett relativt klart sammanhang mellan centralitet ifråga om handel och kontroll över andra stater är det dessutom inte givet att det går någon avgörande skiljelinje där Wallenstein väljer att dra den. Det är exempelvis långtifrån klart hur man skall påvisa att länder som Belgien, Holland och de nordiska länderna har förlorat på interaktionen. Att det finns behov av nyanseringar framgår på ett oklart sätt av att Wallenstein i kapitel 4, utan någon tillfredsställande redovisning, inför en distinktion mellan "leading underdogs" och "other underdogs".

Det kan likaledes resas invändningar mot Wallensteens bruk av de fyra typerna av social order (konservatism, fascism, liberalism, socialism). Typologin har en oklar status: rör det sig om idealtyper eller om en beskrivning av faktiskt förekommande samhällssystem? I vilket fall som helst blir t ex resonemangen kring the liberal social order högst osäkra när den definatoriska beskrivningen i tab 2.3 pekar mot laissez-faire liberalism medan termen liberalism senare brukas också om socialdemokratiska regimer.

Svagheter i avhandlingen kan summeras på följande sätt: Den bristande precisionen ifråga om grundbegrepp och grundantaganden leder till bristande stringens och nyansering. Som följd härav får diskussionen av data med hänsyn till möjliga tolkningar och förklaringar inte den önskvärda bredden.

Uppsatsen *Incompatibility, Confrontation and War*,

1816–1976 (1981) tillhör ett projekt som kan ses som en fortsättning av avhandlingen men med särskild inriktning på förhållandet mellan stormakterna. Det understryks att dessa är relativt ekonomiskt oberoende av varandra. Med hjälp av data från Correlates-of-War-projektet söker Wallensteen belysa frågan varför stormakter går i krig mot varandra. Analysen knyts till en modell med fyra typer av mellanstatliga relationer: geopolitik, realpolitik, idealpolitik och kapitalpolitik vilka har den gemensamma nämnaren att statens överlevnad är det primära målet. Modellen anger rangdimensioner och kriterier för rangordning, vidare förväntade konfliktpunkter samt slutligen kriterier för historiska vändpunkter. En huvudkonklusion, om än betecknad som icke slutgiltig, är att stater med påtagliga ideologiska motsättningar kommer i krig eller konfrontation med varandra oftare än stormakter med andra typer av motsättningar.

Också i detta arbete är det svårt att följa de teoretiska resonemang som knyts till modellen. Ett spörsmål som aktualiseras redan från början är om de grundläggande distinktionerna överhuvud bildar en användbar grundval för klassificering. Särskilt problematisk är skillnaden mellan geopolitik och realpolitik. Ett annat spörsmål som gång efter annan anmäler sig under läsningen är om de utsagor som knyts till de olika typerna skall uppfattas som följande ur grundantagandena eller som tilläggsantaganden eller som hypoteser. Uppsatsen är ambitiös framför allt i arten av de sammanhang den vill klarlägga. Här används uttryck som historisk logik, logisk utveckling och logiska steg på ett sätt som saknar täckning i undersökningen.

Wallensteens forskning på systemnivå fortsättes i riktning mot en analys av biläggande av konflikter. Det sker t ex i den relativt populära men välgjorda översikten *Patterns of Armed Conflict Since 1945* (1979) och, i större format, med projektbeskrivningen *Armed Conflicts and Negotiated Settlements* (1979) vilken dock har en alltför preliminär och formell karaktär för att närmare värderas.

Ett tredje forskningsområde, som i likhet med det första har sin konkreta utgångspunkt i Afrika, gäller naturkatastrofers inverkan genom livsmedelsbrist på såväl inre motsättningar i ett land som konflikter mellan länder. Förutom ett par mindre förarbeten föreligger ett nästan färdigt manuskript *Disaster and Conflict: Conflict formation in the Sahel and the Horn of Africa* (1981). På grundval av den icke allför omfattande litteraturen om detta problem konstruerar Wallensteen tre modeller (social frustration, ömsesidig interaktion, opportunistisk exploatering) och applicerar dessa på tio afrikanska stater som under 1970-talet utsatts för naturkatastrofer

som lett till livsmedelsbrist och konfliktbeteende. Liksom boken om sanktioner är detta en insats på ett relativt outforskat område och det ger intressanta resultat som dock, inte minst till följd av den geografiska begränsningen, måste betraktas som preliminära. Det är värt att notera att mer intensivt konfliktbeteende synes relatera till värden som stat och suveränitet snarare än till ekonomiska värden.

Några mindre arbeten av översiktskaraktär och rörande forskningsutveckling och forskningsproblematik visar Wallensteens förmåga att ge intressanta perspektiv och nyanserade redovisningar. Uppsatsen *Peace Research Dismembered: reforging the pieces* (1979) tecknar sålunda på ett instruktivt sätt utvecklingen i den forskningstradition som knyts till tidskriften *Journal of Peace Research*. Å andra sidan förekommer också i denna typ av arbeten hos Wallensteen utsagor utan tillräckligt underlag som då han i uppsatsen *Svensk säkerhetspolitik: ett alternativt perspektiv* (1979) beskriver den "samtidigt förda avskräckningspolitiken" som ett "klart tecken på traditionens kraft".

Under flera år har Wallensteen varit föreståndare för avdelningen för freds- och konfliktforskning i Uppsala och därvid förvärvat erfarenhet av planering och ledning av forskning. Han måste också anses ha god pedagogisk skicklighet både genom vetenskaplig undervisning och genom författande av läromedel. I sistnämnda avseenden är boken om ekonomiska sanktioner en merit.

Sammanfattningsvis kan om Wallensteen sägas att han är en produktiv och ambitiös forskare på freds- och konfliktforskningens område. I positiv mening innebär detta att han har en vilja till överblick, en håg att angripa stora problem. Därvid visar han en betydande uppslagsrikedom när det gäller att finna infallsvinklar och att tillämpa tekniker, företrädesvis av kvantitativ art. Han har en bred orientering och har i sina skrifter dokumenterat en god överblick över väsentliga delar av ämnesområdet. Men denna inriktning är förenad med påtagliga avigsidor. Man finner alltför ofta hos Wallensteen en brist på klarhet i grundbegrepp och grundantaganden och en därpå följande brist på stringens i de vidare resonemangen. Med detta sammanhänger den knappa redovisningen av alternativa förklaringar och alternativa tillvägagångssätt. Enligt vår mening bör han dock förklaras kompetent till den sökta tjänsten.

Vår granskning av de sökande har utmynnat i att vi funnit två vara kompetenta till den sökta tjänsten. Vi vill inför den slutliga jämförelsen dem emellan understryka att bådas produktion till väsentlig del faller inom freds- och konfliktforskningens område. Ingen av dem kan här

ges ett företräde framför den andra. I denna situation syns det oss helt klart att vetenskaplig och pedagogisk skicklighet skall fälla avgörandet.

Vid en bedömning av den vetenskapliga meriteringen finner vi att Goldmann är överlägsen Wallensteen. I sin vetenskapliga produktion håller Goldmann genomgående en mycket hög nivå och framstår som en skarpsinnig, omdömesgill och mogen forskare. Även Wallensteen har genom uppslagsrika och intressanta studier meriterat sig i vetenskapligt avseende. Hans produktion är emellertid ojämn och han når icke upp till Goldmanns nivå när det gäller klarhet, stringens och öppenhet i den vetenskapliga redovisningen och diskussionen.

Vad sedan gäller pedagogisk kompetens syns det oss uppenbart att båda är kompetenta. Goldmann har dock ett försteg genom sin längre verksamhet som handledare. Dessutom är hans bok om det internationella systemet även i pedagogiskt avseende en klart tyngre vägande merit än Wallensteens bok om sanktioner.

Vi placerar alltså de två kompetenta sökande i följande ordning:

- 1 Kjell Goldmann
- 2 Peter Wallensteen

Oslo och Lund i september 1982

Knut Midgaard

H F Petersson

Utlåtande över sökande till extra professuren i öststatsforskning vid Uppsala Universitet

Till Samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden Uppsala Universitet

Vid ansökningstidens utgång hade följande sökande anmält sig till den rubricerade tjänsten:

Docent Jan Åke Dellenbrant, Uppsala
Jur dr Anders Fogelklou, Uppsala
Fil mag Kristian Gerner, Lund
Ekon dr Bengt Högberg, Stockholm
Docent Józef Lewandowski, Uppsala
Docent Lars Nord, Uppsala
Fil dr Lars Ohlsson, Uppsala
Ekon dr György Péteri, Stockholm
Docent Daniel Tarschys, Stockholm

Vid bedömningen av de sökande har undertecknade sakkunniga åtgått dels från universitetsstadgans föreskrifter om befordringsgrunder, dels från ämnesbeskrivningen av tjänsten:

”Som befordringsgrund vid tillsättning av tjänst som lärare gäller graden av sådan vetenskaplig skicklighet som är av betydelse till tjänstens ämnesinnehåll och beskaffenhet i övrigt. Särskild vikt skall fästas

1. i fråga om ordinarie tjänst som professor vid vetenskaplig skicklighet som har visats genom egen forskning samt genom planering och ledning av forskning samt även vid pedagogisk skicklighet som har visats genom handledning av forskare, vetenskaplig undervisning eller utarbetande av läromedel för sådan undervisning.” (Högskoleförordningen 19 kap. 13 §)

Vi har tolkat förordningen så, att av de tre element i den vetenskapliga och pedagogiska skickligheten som skall bedömas – egen forskning, planering och ledning av forskning samt pedagogiska meriter – det första elementet, dvs den egna forskningen, är utslagsgivande vid bedömningen och att de övriga två elementen kan få utslagsgivande betydelse endast om de sökande är helt eller nästan helt likställda med avseende på vetenskaplig skicklighet ådagalagd genom egen forskning. Vid bedömningen av den vetenskapliga skickligheten ådagalagd genom egen forskning tar vi hänsyn till tre element: kvalitet, bredd i ämnesval och metodik samt kvantitativ omfattning. Av dessa tre element lägger vi huvudvikten vid forskningens kvalitet. Endast om de sökande är helt eller nästan helt likställda med avseende på forskningens kvalitet kan bredd i ämnesval och metodik samt kvantitativ omfattning av den egna forskningen få utslagsgivande betydelse. Den vetenskapliga kvaliteten bedöms med utgångspunkt från kriterier som vetenskaplig originalitet och nyskapande (kreativitet), analytiskt djup, metodisk skicklighet, akribi, empirisk förankring och känsla för relevans i behandling och omdöme.

Ämnesbeskrivningen av tjänsten lyder:

”Öststatsforskningen studerar samhällsförhållandena i Sovjetunionen och Östeuropa med inriktning på social struktur, ekonomi, förvaltning, politik eller ideologi.

Öststatsforskningen är tvärvetenskaplig och kan bedrivas inom ett flertal discipliner. Meriterande för tjänsten som professor i öststatsforskning är vetenskaplig verksamhet av relevant innehåll oavsett sökandes institutionella förankring.

Vetenskapliga kvalifikationer inom flera av de delområden öststatsforskningen omfattar liksom inriktning på mer än en öststat har särskilt värde.”

Vi har tolkat denna beskrivning så, att professuren kan besättas av forskare med framför allt samhällsvetenskaplig men även med historisk eller juridisk inriktning med tillräcklig bredd och att kvalifikationer från fler än ett av de i beskrivningen exemplifierade områdena skall tillmätas ett särskilt värde.

Vi övergår därefter till en bedömning av de nio sökande i bokstavsordning:

Fil dr *Jan Åke Dellenbrant* (f 1946) avlade fil dr-examen 1972 inom ämnet statskunskap, vid Uppsala universitet men hade redan dessförinnan innehaft förordnanden som vikarierande 2:e amanuens och vikarierande universitetslektor m m. Han erhöll 1976 tjänst som extra universitetslektor i statskunskap med inriktning på öststatskunskap vid Uppsala universitet, utsågs 1978 till docent i statskunskap, särskilt öststatsforskning, därstädes, har varit förordnad som vikarierande biträdande professor med deltid- och halvtidstjänstgöring vid avdelningen för öststatsforskning i olika intervall sedan 1973 och innehar sedan 1980 tjänst som forskarasistent vid Stockholms universitet. Därjämte har han haft förordnanden som studierektor, docent och forskningsassistent. Han var ställföreträdande respektive vikarierande föreståndare vid avdelningen för öststatsforskning 1978–81 och är n förordnad som forskare på halvtid vid denna institution.

Till stöd för sin ansökan åberopar Dellenbrant förutom en rad skrifter sina meriter i fråga om planering och ledning av vetenskaplig verksamhet, uppdrag som fakultetsopponent, sin pedagogiska verksamhet samt uppdrag som redaktör för vetenskapliga publikationer m m. Av de 39 huvudsakligen stencilerade skrifter Dellenbrant insänt är åtskilliga projektpresentationer eller liknande, undervisningsmaterial (inklusive äldre upplagor därav), statistiska tabuleringar, kortare eller skissartade inlägg på konferenser, kortare recensioner och framför allt kortare förarbeten eller liknande till senare tryckta arbeten, i vilka idéer och resultat är mer definitivt eller fullständigt utarbetade (nr 11, 13–25, 27–31, 33, 35–37, 39–41, 45–47). Ett större arbete om teknologisk utveckling i Sovjetunionen (42) har författats av A Perłowski med Dellenbrant som redaktör och författare till ett par smärre avsnitt.

De skrifter som i detta sammanhang har betydelse (12, 26, 32, 34, 38, 43–44, 48–49) grupperar sig kring tre huvudtemata: ekonomiska reformer respektive regionala förhållanden i Sovjetunionen samt kooperativens demokratiproblem; därtill kommer en kortare uppsats om Polens partisystem och en lärobok om politik i Sovjetunionen.

Dellenbrants första och i detta sammanhang relevanta vetenskapliga arbete är doktorsavhandlingen, "Reformists and traditionalists. A study of Soviet discussions about economic reform, 1960–1965" (1972). Med utgångspunkt från huvudsakligen tidnings- och tidskriftsartiklar ställer sig Dellenbrant uppgiften att undersöka "de ekonomiska reformförslagens karaktär i Sovjetunionen under 1960-talet" med avseende på innehåll och implikationer, varvid Dellenbrant i viss utsträckning knyter an till den sk konvergensteorin i traditionell respektive marxistisk tappning. Analysen är i icke obe-

tydlig utsträckning ekonomisk – teoretisk men den företas framför allt med utgångspunkt från frågorna om beslutsfattandets lokalisering med avseende på centralisering-decentralisering och styrmetoderna (priser, indikatorer, incitament, informationssystem).

Ämnesmässigt kan avhandlingen inordnas i skärningspunkten mellan politisk och ekonomisk teori. Framställningen är dock i mycket deskriptiv med huvudsakligen inströdda analytiska reflexioner och utblickar.

Efter en mycket kortfattad och översiktlig redogörelse för diskussionens bakgrund presenteras olika lösningsförslag grupperade kring rubrikerna "Den matematiska skolan", "Lieberman-skolan", "Lieberman-diskussionen" och "Utmaningen från traditionalisterna". I ett avslutande avsnitt redogör författaren för den ekonomiska reformens tillkomst och första implementering. Svaren på de inledningsvis ställda frågorna går ut på att reformbeslutet 1965 innebar en "avvägd de- och centralisering" med avseende på beslutsfattande; styrmetoderna förvandlades från administrativ prissättning till större utnyttjande av marknadspriser, kvalitativa indikatorer ersatte kvantitativa och materiella incitament moraliskt-materiella incitament medan informationssystemet förblev oförändrat.

Undersökningen ger anledning till vissa invändningar. Om decentralisering av företagen bl a uppfattas som ett medel för centralisering hade kanske den skenbart paradoxala parallelliteten mellan de två strävandena blivit förståelig. Det är vidare tveksamt om kategoriseringen "Den matematiska skolan" är särskilt fruktbar med avseende på den behandlade problematiken, eftersom den omfattade (och omfattar) både reformvänliga "optimerings-ekonomer" som Novosjilov och Kantorovitj och system-teoretiker med varierande inställning till ekonomiska reformer i egentlig mening. I centrum för avhandlingen står Lieberman och diskussionen kring dennes förslag. Presentationen är i stora drag mycket klagörande men man besväras ibland – liksom i vissa andra avsnitt med ekonomisk-teoretisk inriktning – av att diskussionen är alltför summarisk. Själva reformbeslutets innebörd överbetonas ibland och dess kanske viktigaste moment, att bruttoproduktionen ersattes med försäljningsvolymen som huvudindikator, framgår inte riktigt klart. Man kan inte heller säga, att reformens innebörd bl a var att kvantitativa indikatorer ersattes med kvalitativa; snarare var det fråga om en minskning av de förstnämnda.

Trots dessa ofullkomligheter är avhandlingen en mycket läsvärd och rappt skriven översikt av ämnet. Diskussionens huvudlinjer framgår klart och författarens resonemang och slutsatser är här liksom i övrig produktion väl avvägda och garderade, nästan diplomatiska. Priset för denna berömvärda försiktighet är dock

att författaren alltför sällan tränger riktigt djupt i sin framställning.

Dellenbrants andra huvudarbete är skriften "Soviet Regional Policy: A quantitative inquiry into the social and political development of the Soviet Republics" (1980), som emellertid inte behandlar regionalpolitik utan regionala skillnader i Sovjetunionen, vilket också är skriftens syfte. Efter en översiktlig genomgång av en rad teoretiska ansatser och dessas relevans för studiet av sovjetsamhället förespråkar författaren "en relativistisk ansats" grundad på aggregerade sovjetiska data. Därvid utgår Dellenbrant från teorier om social mobilisering, enligt vilka modernisering av en samhällsstruktur leder till ökade krav på det politiska systemet och på deltagande i den politiska beslutsprocessen. Tre hypoteser ställs upp och testas statistiskt: 1) Moderniseringsnivån har höjts i Sovjetunionen de senaste två decennierna, 2) Moderniseringens geografiska fördelning har utmärkts av ökad utjämning mellan regionerna och 3) Ju högre grad av social mobilisering, desto högre nivå av politisk rekrytering.

Modernisering mäts med indikatorer för urbanisering, undervisning, produktion, levnadsstandard och kommunikation och nivån av politisk rekrytering mäts med antalet partimedlemmar i procent av befolkningen över 20 års ålder. Resultaten av undersökningen är inte oväntat, att den första hypotesen bekräftas. Den andra hypotesen kan inte bekräftas, eftersom de regionala skillnaderna inte kan sägas ha minskat. Därav drar Dellenbrant slutsatsen, att "den av kommunistpartiet bedrivna utjämningspolitiken mellan republikerna inte har varit framgångsrik eller att man eventuellt ständigt strävat att utveckla de ekonomiska och sociala förhållandena i de områden där avkastningen per rubel varit störst, dvs i de redan utvecklade områdena".

Den sociala mobiliseringens samband med den politiska rekryteringen mäts med tvärsnittsregressioner år för år. Enligt dessa kan den tredje hypotesen bekräftas för alla republiker utom de baltiska, varvid undervisning och urbanisering anges som de viktigaste faktorerna bakom partiets något ökade rekrytering inom befolkningen. Avvikelsen för de baltiska republikernas del förklaras med att dessas befolkning kan ha betraktats som "i viss utsträckning mindre pålitliga".

Man saknar även i denna skrift en mer ingående diskussion av både teorier, dataunderlag och tillvägagångssätt. Det är mycket troligt att de teorier som kritiserats inledningsvis är mindre fruktbara som utgångspunkt. Detsamma kan dock knappast sägas om teorier för regionala skillnader och regional förändring eller social stratifiering som emellertid ej tas upp till diskussion. Man saknar också referens till den för ämnet centrala och omfattande debatt om levnadsnivåbegreppet som

förts under många år liksom en mer utförlig diskussion av vissa proxyvariabler (t ex antalet läkare för levnadsstandard och vetenskapsmän för undervisning). Man frågar sig liksom varför data inte utnyttjats för tidseri regression i stället för tvärsnittsregression, eftersom den företeelse Dellenbrant studerar – social mobilisering – är genuint dynamisk; därvid skulle möjligen den tredje hypotesen ha bekräftats också för de baltiska republikerna. Slutsatsen om regionalpolitikens utfall förefaller irrelevanta i sammanhanget, eftersom regionalpolitiken inte studerats. Att studien skulle "ge stöd åt nyttan av teorien om social mobilisering" är möjligen riktigt. Problemen är dock att sambanden blir nästan självklara och vi vet genom Dellenbrants undersökning fortfarande inte varför de regionala skillnaderna är praktiskt taget oförändrade.

Samtidigt bör det understrykas, att studien ger en mycket värdefull översikt av de regionala skillnaderna i Sovjetunionen på aggregerad nivå och det är ett imponerande dataunderlag författaren och hans medarbetare samlat, sammanställt och bearbetat. Det kan också sägas vara intressant att mer löst grundande förmodanden om oförändrade regionala skillnader bekräftas av aggregerade sovjetiska data. Den tendens till översiktlighet på bekostnad av mer ingående och energisk analys som utmärkte Dellenbrants första större studie är dock påtaglig även i denna undersökning.

Dessa brister kompenseras i någon mån i ett par senare uppsatser. I "Soviet Regional Planning. Some Theoretical Considerations" (1982) diskuteras några intressanta uppslag för att tolka regionala skillnader i Sovjetunionen och Dellenbrant antyder en slags syntes av en "byråkratisk modell" och moderniseringsteorin för att förklara både stabiliteten och förekommande förändringar. Ett mer utvecklat och nytt försök görs i uppsatsen "Nationaliteter och regionalpolitik i Sovjetunionen" (1982). I den finner Dellenbrant, att på unionell nivå erhåller områden med dominerande rysk befolkning en proportionellt större andel av investeringarna och att snabb ekonomisk utveckling kan skönjas på lokal nivå i områden där ett stort antal ryssar flyttat in. Han vill därför rikta uppmärksamheten på just det ryska befolkningselementets roll i den regionala utvecklingen. Vissa säregenheter i de av Dellenbrant valda exemplen (hög japansk finansiering av investeringarna) medför att resultaten är svårbedömbara.

Det tredje huvudområdet för Dellenbrants forskningar är kooperativ demokrati, som avsatt ett par rapporter och en uppsats av visst intresse i detta sammanhang. På grundval av en enkätundersökning har Dellenbrant i forskningsrapporten "Kooperativ demokrati" (1979) gjort en jämförande studie av styrelseformer och medlemsdeltagande i några olika kooperativa föreningar i

Västmanland. Kooperativa teorier och kooperativ organisation presenteras och enkätundersökningens resultat redovisas. Bl a finner Dellenbrant, att koncentrationsprocessen medfört problem för medlemsinflytandet, att det föreligger ett negativt samband mellan medlemsdeltagande och föreningsstorlek, att valda ledamöter samtidigt är positiva till ökat medlemsinflytande och att medlemsaktiviteten är högre ju mer intimt medlemmarnas ekonomiska intressen är berörda. Tyvärr redovisas inte utfallet av för tolkningen viktiga enkätfrågor som inställningen till sammanslagningar, lönsamhet och till kostnaderna för att hålla fast vid ideella målsättningar.

En annan aspekt av Kooperationen berörs i "Föreningsdemokrati och företagsdemokrati. Två vägar till ekonomisk demokrati" (1981). Det är en redogörelse för debatten om förhållandet mellan kooperativ demokrati och företagsdemokrati och de problem som uppkommer i samband med tillämpning av företagsdemokrati i kooperativa organisationer. Författaren visar, att mycket talar för att en kompromiss nåtts i Sverige enligt vilken företagsdemokrati kan tillämpas även i kooperativa organisationer, dock icke i frågor som rör verksamhetens mål och inriktning.

I uppsatsen "Elites as gatekeepers: democratic and oligarchic tendencies in Swedish cooperative organizations" (1980), som författats tillsammans med Victor Pestoff, görs ett försök att dra mer generella slutsatser utifrån de data som tidigare insamlats om kooperativa föreningar och olika elitteorier. Slutsatserna om förklaringen till motsägelser mellan attityder och verklighet med avseende på medlemsinflytande är dock vaga. Den närmast tillhands liggande tolkningen, nämligen att tendenserna till stordrift, storskalighet och specialisering med ty åtföljande konsekvenser för medlemsinflytande varit övermäktiga, diskuteras inte.

En uppsats och en lärobok av Dellenbrant lägger föga till hans forskarprofil. Den lilla uppsatsen "Polens partisystem – kontinuitet och förändring" (1982) skulle förmodligen ha tjänat på om alternativet "hegemoniskt partisystem" modifierat av "koalition" undersökts. Läroboken "Politik i Sovjetunionen" (1982) tillsammans med Mats Bäck ger en värdefull introduktion till studiet av Sovjetunionens politiska struktur och utveckling.

De av Dellenbrant anförda meriterna vid sidan av hans insatser som forskare är varierande och betydande men påverkar inte huvudmomenten i bedömningen av Dellenbrants skicklighet.

Sammanfattningsvis utmärks Dellenbrants vetenskapliga produktion av en betydande bredd i ämnesval. Han har framför allt god förmåga att strukturera material och beskriva empiriska förhållanden och teorier klart och översiktligt med betydande känsla för relevans. Det man ännu saknar är riktigt inträngande vetenskaplig

analys av problem och data. Vissa delar av Dellenbrants senare produktion ger dock löften om en utveckling i den riktningen.

Jur dr *Anders Fogelklou* (f 1943), som har både filosofisk och juridisk grundexamen, avlade jur dr-examen vid Uppsala Universitet 1978. Han har sedan dess innehaft långtidsvikariat som forskarassistent vid juridiska institutionen och e lektorat vid enheten för öststatskunskap och upprätthåller från 1982-01-01 en forskarassistenttjänst i allmän rättslära vid juridiska institutionen – allt vid Uppsala Universitet. Han är f n engagerad i ett projekt rörande den sovjetiska rättsordningens ideologi, struktur och funktion.

Fogelklou har till stöd för sin ansökan inlämnat ett drygt 20-tal skrifter – huvudsakligen artiklar eller liknande, ofta i stencilerad form – för bedömning. Av dessa är en del av utredningskaraktär, recensioner, översättningar av rättshistoriska texter, uppslagsord till en juridisk encyklopedi etc eller utgör variationer på temata som behandlas utförligare i andra sammanhang (nr 1–9, 11, 15–27). Man lägger därvid märke till bl a en kort beskrivning av den personliga äganderätten och dess ställning i Sovjetunionen; vidare en likaledes tidig artikel som ställer men knappast besvarar frågan om huruvida det finns en specifik marxistisk rättsteori och som – dock ännu inte riktigt framgångsrikt – redogör för bl a E Pasjukans rättsteori; en spirituell recension av Tarschys doktorsavhandling; samt en synnerligen klargörande diskussion av teoribildningar rörande det sovjetiska rättssystemet, vilken väcker mycket stora förhoppningar om det arbete Fogelklou nu inlett.

En huvudsakligen deskriptiv uppsats om den socialistiska rätten och avtalet (en utvidgad version av ett föredrag vid en konferens arrangerad av Stockholms Handelskammare) är informativ och översiktlig och framhåller den för sovjetisk avtalsrätt karakteristiska kombinationen av förvaltningsmässiga och civilrättsliga regler med förpliktelser av såväl obligationsrättslig som förvaltningsrättslig art. Mindre sammanhållen ter sig uppsatsen om sovjetisk förvaltning: normer, legalitet, attityder och roller, som delvis i anknytning till Kohlbergs moralpsykologiska idéer vill analysera "betingelserna för den sovjetiska förvaltningen" men som snarast blivit en inte helt genomskinlig "problemkatalog för vidare forskning" (författarens egna ord). Tillsammans med A Ådahl har Fogelklou i en kortare bilaga till STU-utredningen om industriellt samarbete med öststaterna redogjort för de juridiska problem som kan uppstå när det saknas internationellt godtagbara dispositiva regelsystem, varvid författarna rekommenderar samarbetande företag att tillämpa så utarbetade avtal som möjligt (avtalsparterna tvingas delvis ersätta lagstiftaren i dennes roll).

Redan av detta torde framgå att bedömningen av Fogelklous vetenskapliga skicklighet väsentligen måste företas med utgångspunkt från det enda riktigt centrala och tungt vägande speciminet, doktorsavhandlingen "Den orättfärdiga rätten" (1978) med undertiteln "En studie över Hegels rättfärdigande och marxismens kritik av den moderna rättsordningen".

Denna avhandlingen avsåg författaren tydligen ursprungligen att utforma som en analys av den moderna sovjetiska rättsteorin men i stället kom den främst att handla om Hegels och Marx' rättsteorier (förordet). Författaren säger att avhandlingen "har formen av en jämförelse mellan den ryske rättsteoretikern Pasjukanis idéer . . . och Marx' ". Det vore dock riktigare att betrakta den som en studie i Marx' rättsteoretiska åskådningar mot bakgrund av Hegels rättsfilosofi, kompletterad med den utlöpare framåt i tiden som representeras av Pasjukanis allmänna rättslära.

Fogelklou börjar avhandlingen med att diskutera Pasjukanis liksom Lenins och den förrevolutionära intelligentians hållning till idén om en rättsordning och rättsliga reformer. Han framhäver att Pasjukanis rättslära var en "total rättskritik" i den meningen att rättsformen enligt denne överhuvud taget skulle försvinna med varuproduktionens (marknadens) upphävande och att den skulle ersättas med administrativ-teknisk förvaltning eller styrning. Eftersom frågan om en rättslig reglering av förhållandena mellan individerna och mellan individer och samhälle avfördes från dagordningen hade Pasjukanis utopi enligt Fogelklou implicit en repressiv karaktär: avsaknaden av rätt öppnade vägen för den stalinistiska rättslösheten.

Den uppgift Fogelklou ställer sig är därför att undersöka källorna till denna rättsnihilism hos Lenin och den förrevolutionära intelligentian liksom hos Marx. Det förstnämnda temat behandlas kortfattat och författaren framhäver Lenins pragmatiska inställning till makt och rätt. Eftersom det bestående systemet var orättfärdigt var det rättfärdigt att störta det. Mycket fint visar Fogelklou, att maximalisten Lenin inte insåg att den utlovade socialistiska framtiden inte var tillräcklig som legitimation för makterövrigen. Tvånget eller våldet hos Lenin blir legitimt genom ett löfte om att det skall upphöra i framtiden. Sätillvida spårar Fogelklou också en underliggande gemensam syn på rätten hos Lenin och Pasjukanis.

Därefter undersöker Fogelklou bakgrunden till Marx' rättsteoretiska uppfattningar hos Hegel och han ger en på en vidsträckt läsning mycket komprimerad och sakkunnig framställning av Hegels rättsfilosofi, vilket bl a resulterar i att Hegels rättsteori liksom i viss annan modern Hegel-forskning närmast förankras i vad som något oegentligt kanske skulle kunna kallas en "liberal"

rättstradition. Hegel accepterade ju Kants två krav på att staten måste erkänna de autonoma individernas rätt och att staten måste styras av lag. Till denna uppfattning fogade Hegel sin specifika tanke om att staten skall förverkliga "idén", vilket innebar att den rationella staten är en stat som utmärks av en sådan "sedlighet" (närmast motsvarande de spontana rättsföreställningarna), att individerna kan identifiera sig med den.

Framställningen av Marx' rättsfilosofi, som upptar två femtedelar av avhandlingen, är skriftens centrala och mest genomarbetade del. Fogelklou kartlägger noggrant de marxiska rättsteoretiska föreställningarna och dessas utveckling från unghegelianism till den utformning de får i Marx' senare författarskap och man kan väl förstå, att det varit omöjligt för honom att ge en sammanfattning av slutresultatet. Det framgår dock, att Marx' rätts-teori innehöll element av emancipatorisk och "rättsstatlig" art som gör det svårt att inordna Marx i en rättsnihilistisk tradition, även om härledningen av rättsreformerna ur privategendom och borgerligt produktions-sätt kan skapa osäkerhet i frågan om Marx' syn på det framtida socialistiska samhällets rättsordning.

Det hade därför varit önskvärt om Fogelklou kunnat summera sina resultat på ett något större utrymme än de knappa fem sidor som fått tjänstgöra som sammanfattning av avhandlingen och som utformats som en jämförelse mellan Marx' och Pasjukanis rättsteori. Fogelklou finner klara beröringspunkter mellan Marx och Pasjukanis sätillvida, att båda härleder rättens existens ur privategendom och varuproduktion. Likheer finns också i fråga om synen på rättens framtida status och funktion. De vaga föreställningarna om det framtida socialistiska samhällets organisation innehåller framför allt sådana element som skiljer socialismen från kapitalismen. Därigenom suggereras hos båda tanken på en total integration mellan individ och samhälle, som emellertid blir mer utpräglad hos Pasjukanis än hos Marx. Mot detta står hos särskilt den unge Marx det "liberala" inslaget från Hegel liksom att Marx dock höll fast vid viljeteorin, vilket kontrasterar mot Pasjukanis nästan mekaniskt genomförda funktionella rättsteori.

En sammanfattande värdering av Fogelklous avhandling blir i allt väsentligt också en sammanfattning av dennes vetenskapliga skicklighet, även om övriga smärre bidrag avrundar bilden av hans forskarprofil. En värdering försvåras bl a av att man ibland svävar i ovisshet om Fogelklous egentliga syfte och faktiska resultat. Förmodligen sammanhänger detta med det faktum, att avhandlingens syfte tydligen ändrats under arbetets gång och att den även delvis speglar författarens egen intellektuella utveckling och brottning med det svåra ämnet. Man kan beklaga, att den för den leninistiska traditionen – och därmed även för Pasjukanis – betydelsefulla

Engels inte tagits upp till egentlig behandling. Tendenserna i rättsnihilistisk riktning under 1920-talet i Sovjetunionen kunde otvivelaktigt hämta näring ur Engels tämligen summariska och relativistiska uppfattningar i rättsteoretiska frågor. Man saknar också mer systematiska referenser till den rättsteoretiska traditionen i Ryssland före 1917. Det som kännetecknar rysk till skillnad från västerländsk rättsutveckling är ju frånvaron av en rättsstatlig tradition. När en sådan dock börjar bana sig väg under slutet av 1800-talet på det teoretiska området är den så avskild från rättspraxis, att den ryska rättslitteraturen får just den abstrakta karaktär som – ehuru med marxistiska förtecken – kännetecknat även Pasjukanis rättslära.

Behandlingen av Pasjukanis rättsteori tar upp många av dess väsentliga sidor. Men Fogelklou är inte alltid helt tillförlitlig i vissa viktiga enskilda aspekter, vilket bl a kommer till uttryck i att han i sin diskussion inte klart skiljer varuproduktion från kapitalism. Alla kapitalistiska samhällen är varuproducerande men alla varuproducerande samhällen är inte kapitalistiska. För Pasjukanis är rätten egentligen inte en produkt av kapitalismen utan av varuproduktionen, vilket logiskt medför att han förlägger rättens genesis till de medeltida städerna. Det hade också varit önskvärt om Pasjukanis tankar om just varuproduktionens betydelse för rättens, statens och därmed också för den offentliga rättens uppkomst och funktion framhövs tydligare. Pasjukanis problem är varför den moderna staten inte i likhet med den feodala staten är den härskande klassens förlängda – och väpnade – arm utan ett organ som å ena sidan tjänar den härskande klassen och å andra sidan är skild från denna i form av en särskild apparat.

Utifrån resonemang som här inte kan återges – men som borde tagits upp av Fogelklou – blir den sofistikerade poängen i Pasjukanis statsteori, att staten är ett från den härskande klassen skilt organ, *emedan* den representerar dess intressen. Man kan därför inte hävda, att hos Pasjukanis ”idén om en offentlig makt är en fiktion”. Den är högst reell men den härleds funktionellt-dialektiskt ur varuproduktionen. Slutligen hade det varit önskvärt om Fogelklou relaterat Pasjukanis rättsteori till de allmänna sociologiska teorier som behärskade 1920-talets marxister i Sovjetunionen (Bucharin m fl) och som tog sig uttryck i tron på att varuproduktionen skulle försvinna snabbt och alla ekonomiska lagar ersättas helt av administrativ styrning (”planeringsprincipen”). Släktskapet mellan denna sociologi och Pasjukanis rättslära är omiskännlig.

Fogelklous tolkning av Hegels rättsfilosofi är djupborrande men med avseende på sambandet med Pasjukanis rättslära kanske något pressad. Man kan också diskutera vissa sidor av Fogelklous Marx-tolkning. Han lyckas

knappast avvisa uppfattningen om den avgörande brytningen mellan den ”hegelianiserande” och den mogna Marx – en brytning som f ö Marx själv framhäver och som Fogelklou ironiskt nog själv ger vissa belägg för – och han hamnar kanske inte alltid rätt i tolkningen av Marx’ materialistiska kunskapssteori.

Men dessa invändningar skulle å andra sidan knappast ha framkallats, om Fogelklous avhandling varit en likgiltig produkt. Tvärtom är ”Den orättfärdiga rätten” en lärd, spännande och insiktsfull prestation, som vibrerar av författarens engagemang, intellektuella energi och upptäckarglädje. Vissa uttalanden inströdda här och där i texten ger en subtil och komprimerad sammanfattning av hela det tanke-system som är avhandlingens föremål, t ex följande:

”I själva verket kan Marx’ utopi som inte bara bör fattas som ett ideal till vilket verkligheten bör närma sig utan också som ett historiskt nödvändigt slutmål för mänskligheten genom sin idé om en total integration också uppfattas som totalitär. Detta är inte avsikten, eftersom Marx tycks utesluta förekomsten av statliga, repressiva organ och beskriver ett mänskligt ideal, men det blir en icke avsedd konsekvens om det visar sig att mänskligheten *inte* kan integreras på det sätt som här är förutsett.”

Man kan diskutera i hur hög grad Fogelklous hittillsvarande tyngsta vetenskapliga specimen faller inom ramen för ämnet öststatsforskning. Klart är dock att det har betydande relevans härför. Man kan kanske också ibland vara tveksam om hur Fogelklous vetenskapliga resa slutar med avseende på handfasta resultat. Fast står dock, att varje medresenär blir delaktig av en rik intellektuell upplevelse förmedlad av en mycket lovande ung forskare.

Kristian Gerner (f 1942) är fil mag i historia, filosofi och ryska (Lunds Universitet 1969). Han har tjänstgjort som amanuens (1968–70), forskningsassistent (1969–78) och forskarassistent (1978–82) vid historiska institutionen i Lund. Därjämte har han fullgjort lektorsundervisning i en rad olika ämnen, huvudsakligen vid Lunds universitet, och han har varit gästforskare vid utrikespolitiska institutet i Stockholm under vt 1982. Gerner åberopar också sin verksamhet som medlem i redaktionen för *Historisk Tidskrift* (1973–77) och för *Scandia* (sedan 1978) samt i Svenska kommittén för internationellt historiskt samarbete (sedan 1980).

Gerner har utvecklat en livlig verksamhet som föredragshållare, universitetslärare, debattör, författare till tidskrifts- och tidningsartiklar och medförfattare till olika skrifter. En samlad värdering av denna verksamhet efterlämnar intrycket av en respektingivande arbetsförmåga, ett levande engagemang på öststatsforskningens

alla områden och en vaken blick för samband och implikationer i de samhälleliga förhållanden han intresserat sig för. Gerner framstår som en inspirerande och initiativrik personlighet. Detta hindrar dock inte, att dessa talrika och spridda bidrag till öststatsforskningen har karaktären av inspirerade brottstycken, varför hans insatser och forskarpersonlighet främst måste belysas utifrån föreliggande större arbeten.

Först måste det dock tillfogas, att en ganska stor del av de mindre arbetena har ägnats åt mer grundläggande, metodiska problemställningar, speciellt inom konfliktforskning och historiografi. Sålunda finner man intressanta och skarpsinniga iakttagelser i artikeln om marxistisk hermeneutik i "Fortolkningsproblem i historia (1977) och i artikeln om Clio i samhällets tjänst i "Scandia" bd 39 (1973). Hans "Reflections on the Stanford Studies of the Crisis of 1914" i "On Making Use of History" (Lund 1982) och en tidigare studie om konflikten i Teschen 1918–1920 (Meddelanden från Historiska institutionen i Lund nr 5) röjer på motsvarande sätt att han är väl bevandrad i konfliktforskningens metoder och problemställningar. Dessvärre har Gerner fem medförfattare till den större skriften "Studying Boundary Conflicts" (211 s, Lund 1977), vilket omöjliggör en värdering av hans personliga insats.

Detsamma gäller hans nästa större publikation, "Planhushållning och miljöproblem. Sovjetisk debatt om natur och samhälle 1960–1976" (259 s), som utgavs i Stockholm 1978. Den är författad tillsammans med Lars Lundgren. Boken bygger på en grundlig och omfattande insamling av relevant material och ger en precis och nykter tolkning av källorna. Det väcker inte större förvåning, när författarna når fram till slutsatsen att det finns en grundläggande intressekonflikt i det sovjetiska samhället liksom i andra samhällen mellan hänsynstagandena till produktivitet å ena sidan och ekologi å den andra. Bokens värde ligger först och främst däri, att den ger en väldokumenterad och väldisponerad orientering om sovjetiska miljöproblem, som för övrigt genomgående är föga kända och föga beaktade i miljödiskussionerna i Väst. Boken skulle inte ha fått denna karaktär av pålitlig orientering, om den inte grundats på en betydande forskningsinsats. Det är dock omöjligt att identifiera omfånget av respektive medförfattares andelar i resultatet.

"Arvet från det förflutna. Sovjet på tröskeln till 80-talet" (194 s) utgavs i Stockholm 1980. Boken har karaktär av essä vad genren beträffar och faller väl ämnesmässigt närmast inom ramen för "political culture". Gerner försöker i detta första större, självständiga arbete att precisera det förflutnas roll i sovjetsamhället, att karakterisera sovjetmänniskans kulturella situation i dagens sovjetsamhälle och att prognosticera några möjliga

framtida förändringar i sovjetsamhällets livsbetingelser. Hans metod är utpräglat diskursiv och den består förnämligen av sammanställningar av vittnesbörd i syfte att belysa en problemställning eller klargöra ett samband, som inte på förhand var självklart eller observerat. Han stödjer i hög grad sina klargörande sammanställningar på hänvisningar till andra sovjetologers iakttagelser.

Boken bekräftar till fullo intrycket av de positiva egenskaper och kvalifikationer, som författaren tidigare dokumenterat i ovan nämnda mindre arbeten. Den röjer en omfattande beläsenhet och en allsidig orientering inom sovjetologin liksom en sällsynt allmänbildning, vilket möjliggjort en spirituellt och inspirerande skrift. Läsaren behöver naturligtvis inte – beroende på smak och övertygelse – acceptera framställningen i stort och smått. Man slås sålunda av att författaren bygger på Aleksandr Zinovjevs romaner som om de var osvikliga vittnesbörd om den sovjetiska verkligheten eller, om man så vill, "bevismaterial". Det kan de emellertid endast bli förutsatt att de underkastas en klart definierad analys. Det borde kunna ske inom ramen för studiet av "political culture" men författaren gör inte någon sådan analys.

Boken har sin styrka som tankeväckande inspirationskälla – vilket är egenskaper som är mer sällsynta än vad som normalt brukar erkännas. Men om den skall värderas som författarens första *magnum opus* på forskarbanen måste det samtidigt påpekas, att dess svagheter består i en något otydlig metodisk hållning och i en föga tillmötesgående attityd hos författaren gentemot krav på eller behov av systematiska och kontrollerbara analyser.

Det samlade intrycket av den sökande blir därför, att Gerner är en allsidig, engagerad och energisk forskare, vars begåvning ger stora löften för framtiden. Dessa löften kan säkerligen också infrias, om han tar sig tid eller får möjlighet att lägga fram ett arbete i vilket han kombinerar sin allsidighet med djupborrande analys och sitt skarpsinne med självdisciplin.

Ekonomie doktor *Bengt Högborg* (f 1947) avlade doktorsexamen inom ämnet företagsekonomi vid Göteborgs Universitet 1978 efter att tidigare ha tjänstgjort som amanuens och assistent vid handelshögskolan i Göteborg och vid Göteborgs Universitet, projektledare i ett statligt exportfrämjandeprojekt och som forskningsassistent. Efter doktorsexamen har han verkat som forskarassistent, speciallärare, kursansvarig och föreläsare vid Göteborgs och Uppsala Universitet och vid Tekniska Högskolan i Linköping med inriktning på internationellt företagande och öst-västhandeln. Vid sidan av universitetsengagemangen har Högborg dessutom verkat som fristående forskare och konsult i företag, statliga och internationella organ.

Högberg har inlämnat ett drygt tiotal skrifter till bedömning. Dessa behandlar huvudsakligen samarbete mellan företag (med tonvikt på industriellt samarbete) i allmänhet och med särskild inriktning på samarbete mellan företag i olika ekonomiska och politiska system, framför allt företag i öst och väst. Högbergs vetenskapliga perspektiv är främst organisationsteoretiskt. Han har författat de flesta av sina skrifter i samarbete med andra forskare, varvid Högbergs specifika insatser ibland är angivna, ibland inte. I ett fall har vi avstått från bedömning. Det gäller skriften "Polsk sjönäring och varvsindustri" (1974), som författats tillsammans med Zygmunt Berman. Enligt förordet "har största delen av utredningsarbetet genomförts av Zygmunt Berman". Detta arbete har därjämte ren utredningskaraktär och har därför mindre relevans i det här aktuella sammanhanget. Överhuvud taget gäller att Högbergs forskning till stor del snarast har nämnda karaktär. I två fall är denna så påtaglig att skrifterna i fråga inte föranleder någon mer ingående behandling. Det gäller Högbergs tidigaste skrift, "Sovjetunionen som inköpsmarknad" (1971), som är en praktisk handledning för svenska importörer på den sovjetiska marknaden. Den ger på ett begränsat utrymme en mycket omfattande och värdefull praktisk information om det mesta man behöver veta i sammanhanget, alltifrån det sovjetiska utrikeshandelssystemets organisation till hur man bör förfara vid behov av hotellrum och taxi i Moskva. Något liknande gäller STU-rapporten "Teknikförsäljning till öststaterna" (1981), som ger praktiska råd till företag i syfte att underlätta avslutande av licensavtal och därmed förknippade leveranser av nyckelfärdiga anläggningar och motleveranser.

En del av de inlämnade skrifterna är förarbeten till eller brottstycken från större studier eller sammanfattar sådana och ger föga eller intet utöver vad som behandlas i dessa studier. Det gäller t ex den relativt tidiga tillsammans med Andreas Ådahl författade STU-rapporten från 1975, "Industriellt samarbete: förutsättningar och möjligheter". Symposiebidraget "The use of cooperation strategies by Swedish manufacturing firms" framlagt samma år som avhandlingen och med Anders Edström och Jan-Erik Norbäck som medförfattare kan närmast ses som en reflex av det som mycket mer utförligt behandlas i avhandlingen. Detsamma gäller ett "working paper", också från 1977 och denna gång med enbart Edström som medförfattare, "The strategic context of interfirm cooperation". Med samma empiriska underlag som i avhandlingen och med samma typ av ansats nås i huvudsak likartade slutsatser som i denna.

Något vid sidan om övrig produktion faller rapporten "Reformutvecklingen i Östeuropa. En analys av ekonomiska reformer i Ungern, Polen och Jugoslavien", som

1975 författades tillsammans med Bronislaw Sznep, som är ansvarig för större delen av rapporten. Högberg är ensam författare till rapportens sammanfattande del. Tyngdpunkten ligger på deskription av de ekonomiska reformerna och några av de vanligast förekommande teoretiska modellerna för socialistisk ekonomi. Rapporten kan närmast betraktas som ett kompendium över östekonomi och är i den egenskapen klart disponerad, informativ och översiktlig. Mest givande är de delar som författats av Sznep eller av Sznep och Högberg gemensamt.

De mer tungt vägande bidrag av Högberg eller av Högberg jämte medförfattare, som i detta sammanhang är av intresse, kan indelas i två grupper. För det första avhandlingen från 1977, "Interfirm cooperation and strategic development", och ett antal därefter författade uppsatser inom samma tematiska område. För det andra den tillsammans med Andreas Ådahl m fl författade digra STU-rapporten från 1980, "Industriellt samarbete med öststaterna". Särskild vikt måste därvid läggas vid avhandlingen som Högbergs tyngsta vetenskapliga specimen. Avhandlingens syfte är, är att ge en "mer omfattande förklaring" till samverkan mellan företag, varmed avses "joint ventures, joint programs and contracting". Sammanlagt 18 (stor-)företag involverade i de första två formerna av samverkan, villiga att ge information och som "mött vissa problem i sin utveckling" studerades, huvudsakligen genom intervjuer. Av dessa företag intensivt studerades fyra, nio utyttjades för att ge kompletterande information och fem uteslöts på grund av att avtal om samverkan hade marginell betydelse, bristande villighet att ge information eller därför att andra fall var mer illustrativa.

Tidigare forskning har framhävt en rad olika orsaker till samverkan mellan företag: skalfördelar, specialisering, minskad konkurrens, riskminimering i förhållande till företagets omgivning, resursberoende, innovationsbenägenhet m m, beroende på om ansatsen varit ekonomisk-teoretisk, organisationsteoretisk eller management-orienterad. Bristen i dessa förklaringar enligt Högberg är, att de sällan tar hänsyn till interaktionen mellan inbördes beroende, inre egenskaper hos berörda företag och strategi. Dessa faktorer är Högbergs förklarande variabler och samverkan det som skall förklaras. Han kommer fram till att beslut om samverkan utlösts av hot mot respektive företags inflytelsesfär (domain) och när unilateral beteende ansetts vara "alltför kostsamt, riskabelt eller svåruppnåeligt". Genom samverkan försäkrade sig företagen bl a om stabila transaktioner, förvärvade kunskaper och spred investeringsriskerna. Men inom den allmänna ramen kunde olika grad av beroende av omgivningen, olika "strategiska visioner" och skillnader i inre struktur och resurser ha olika relativ vikt i

beslutet om samverkan. På basis av dessa resultat anger Högberg några möjliga, delvis svårtolkade, hypoteser om orsaker till samverkan. Ju större företagens "domän", dvs förmågan att utveckla produkter, integrera vertikalt eller utveckla nya produkter på nya marknader är, desto viktigare är inre i förhållande till yttre faktorer och – tydligen – "den strategiska visionen" i förhållande till både inre och yttre faktorer. Stabiliteten i samarbetet blir mindre, ju starkare dessa orsaker är. Slutligen varierar motiv om kunskapsförvärv "direct" och motiv i förhållande till leverantörer-avnamare och specialiseringsmotiv "inversely" med de nämnda orsakerna.

Högberg är medveten om att urvalet av företag är litet och kan vara speciellt och att företag, som inte utsatts för hot mot respektive "domain" kan reagera på annorlunda sätt. Det är också svårt att bedöma hållbarheten i de uppnådda slutsatserna, eftersom källorna med hänsyn till det undersökta problemets art varit konfidentiella och det är mer de intervjuades uppfattningar än objektiva förhållanden som studerats. Även med dessa begränsningar synes dock Högbergs insats mindre ha varit att han generaliserat och vidareutvecklat tidigare forskning än att han på ett översiktligt sätt grupperat vissa tänkbara orsakskomplex. De utnyttjade begreppen är vida och resonemangen – vanligen kvalitativa – förs på olika verklighetsnivåer, och från olika utgångspunkter, vilket gör det svårt att urskilja vad Högberg egentligen nått fram till. De "tentativa hypoteser" som det hela utmynnar i och som synes implicera, att företag som klarar sig på egen hand inte är benägna att ingå samverkan med andra företag och tvärtom, skulle ha kunnat bli mer intressanta, om de kunnat antyda *varför* vissa företag kan och andra företag inte kan vidareutveckla produkter, integrera vertikalt och utveckla nya produkter på nya marknader. Dessa ofullkomligheter uppvägs i viss utsträckning av Högbergs obestridliga idériakedom. I sin avhandling har han tagit upp ett nytt, viktigt och allt mer aktuellt område för ekonomisk forskning.

Högbergs övriga smärre specimina på området bidrar mer till att klarlägga än att utvidga bilden av hans forskarprofil. Uppsatsen "Underleverantörssamarbeten – en studie av beroendeförhållanden" (bilaga i SOU 1979:90 Regional arbetsfördelning inom industrin) författad tillsammans med Edström och Norbäck, visar, att variationerna i beroendeförhållandena mellan olika underleverantörssamarbeten är betydande, varvid det mest intressanta resultatet kanske är att underleverantörer med en speciell kompetens har fler beställare än sådana som saknar en sådan. Av större intresse är Högbergs egen studie av 11 svenska företags samverkan med företag i u-länderna. Den grundas på en 3-månaders intervjuundersökning och visar framför allt de svårigheter som föreligger när det ur de svenska företagens syn-

punkt gäller att uppnå effektivt samarbete. Den rappa och innehållsrika dokumentationen av svårigheterna att överföra teknologi och bedriva en störningsfri och effektiv verksamhet i u-länderna är mycket lärorik och läs- värd och antyder att Högberg kommer bäst till sin rätt som forskare när han väljer den empiriska rapporteringens mer handgripliga form.

På basis av samma data som låg till grund för uppsatsen om underleverantörssamarbeten har Högberg tillsammans med Edström och Norbäck försökt vidareutveckla huvudtemat i Högbergs avhandling i uppsatsen "Alternative explanations of interorganizational cooperation" (1981). Högberg et al vill där visa, att teorier om samverkan som utgår från företagens situation ("inside-out") respektive från beroende av omgivningen ("outside-in") inte är konkurrerande utan komplementära. En mer fullständig förklaring av samverkan uppnås när man också tar hänsyn till de agerandes strategier eller målsättningar med avseende på produkter och marknader, t ex i förhållande till en utomstående part. Det nya i denna ansats skulle vara att författarna inför "ett element av voluntarism och subjektivism" i analysen av organisationers beteende. I förhållande till diskussionen i avhandlingen är ansatsen här något mer preciserad och sammanhållen. Fortfarande kvarstår dock problemen med att ge begreppen en preciserad innebörd och meningsfull operationalisering.

I "Openness and manipulation: dimensions in an analysis of inter-organizational cooperation" (föreligger i manuskript men skall tryckas i FE-Raport 188:1982) gör Högberg på egen hand ett försök att skapa ett klassificerings-schema för olika organisatoriska handlingsmodeller i syfte att kunna belysa kreativitet och innovationsförmåga hos organisationer. I dimensionen "öppen/sluten" mäts villigheten att acceptera externt inflytande och därmed benägenheten för hierarkisk kontroll. I dimensionen "manipulering/anpassning" mäts villigheten att omforma omgivningen eller anpassa sig till den. Uppsatsen grundas på litteraturstudier och tidigare undersökningar. Diskussionen är delvis något vildvuxen och det är svårt att se värdet av ansatsen annat än som ett uppslag till ett möjligt klassificerings-schema. I och med att de valda begreppen är definierade så att de redan suggererar eller implicerar ett visst beteende (öppen/sluten, manipulering/anpassning), ger klassificeringen knappast någon grund för teoribildning eller ny kunskap utan blir snarast boxar för att lagra empirisk information. Inte utan viss svårighet kan uppsatsen ses som meriterande i sammanhanget och bekräftar det tidigare intrycket att Högbergs styrka knappast främst ligger på det teoretiska området.

Högbergs kvantitativt mest omfattande arbete är den stora empiriska STU-rapporten tillsammans med And-

reas Ådahl, "Industriellt samarbete med öststaterna. En studie av svenska företags erfarenheter" (1980). Högberg har jämte Ådahl författat huvudrapporten och därjämte en bilaga i form av en översikt över de östeuropeiska panekonomierna och deras utrikeshandelssystem, som är mycket informativ men som med sin inriktning på renodlad deskription kan förbigås i detta sammanhang. Huvudrapporten, som riktar sig till forskare, företag och myndigheter, är givetvis också till stor del deskriptiv. Men den grundas på ett omfattande empiriskt material och analyserar detta systematiskt. Syftet är att förklara det industriella samarbetet med öststaterna, varmed avses formella eller informella överenskommelser mellan företag i Sveriges (väst) och motsvarande organisationer i öst med avseende på långsiktig industriell samverkan på kommersiell grund. Av 66 identifierade samarbetsfall har intervjuer genomförts med 45 företag (= 53 fall) med i genomsnitt 8 000 anställda, främst i verkstadsindustrin, för perioden 1967–77 med tonvikt på första hälften av 70-talet, med koncentration på Ungern och Polen och med en genomsnittlig löptid på knappt sex år. Därvid studeras en rad olika aspekter av industrisamarbetet: förutsättningar och former, motiv, samarbetstyper, institutionella förutsättningar, tillkomst, genomförande, samt samarbete på makronivå och internationellt. Man finner därvid att de svenska företagen söker samarbete främst för att kunna exportera men också för att vinna kostnadsfördelar medan östsidan främst söker kunskap men också valuta och samtidigt är den drivande parten. Svenska företag överför kunskap, produktionsmedel och komponenter till öst, som tillverkar samarbetsprodukten med försäljningsrätt på östmarknaden men också levererar delar till de svenska företagens slutprodukter avsedda för västmarknaden.

De olika problem som de institutionella och rättsliga skillnaderna mellan öst och väst orsakar belyses liksom problem i samverkan, främst kvalitetsproblem, uteblivna leveranser och samordningsproblem, bl a betingade av att de centralplanerade ekonomierna främst prioriterar de nationella ekonomiska målen.

Som utredning betraktad är detta arbete mycket givande rent faktamässigt och även om de analytiska avsnitten av naturliga skäl – med hänsyn till den publika rapporten riktar sig till – inte är särskilt djupgående, präglas arbetet av överblick, balanserat omdöme och känsla för relevans. Slutsatserna innehåller knappast några överraskningar men de bekräftar å andra sidan riktigheten i tidigare uttryckta förmodanden och ståndpunkter när det gäller samarbete mellan företag i öst och väst.

Sammanfattningsvis kan Högberg betraktas som en produktiv företagsekonomisk forskare med både empirisk och teoretisk inriktning, ehuru den förstnämnda

egenskapen är den som främst förtjänar uppmärksamhet. Hans empiriska forskning grundas till stor del på intervjuundersökningar och den är nästan helt koncentrerad till ett område av företagsekonomisk forskning: samarbete mellan företag. Det empiriska materialet blir inte alltid föremål för verkligt ingående eller övertygande analys. Uppläggning och analysnivå vetter mer åt kategorin utredning än åt kategorin forskning.

Józef Lewandowski (f 1923) avlade fil dr-examen vid Warszawa-universitetet 1961. Han var lärare i historia med speciell inriktning på Östeuropas och Polens nutidshistoria vid Militärpolitiska akademins historiska fakultet i Warszawa 1954–64 och 1964–69 forskare vid polska vetenskapsakademins historiska institut. 1971–74 tjänstgjorde han som forskare (arkivarbetare) vid avdelningen för öststatsforskning, Uppsala universitet, och han har sedan 1974 varit forskare och (sedan 1979) lärare i Östeuropas historia vid historiska institutionen därstädes. 1982 utnämndes Lewandowski till docent i historia vid Uppsala universitet.

Under sin vetenskapliga utbildning i Polen kombinerade Lewandowski politologi med historia men han framträder i sin vetenskapliga produktion främst som historiker och har i den egenskapen först och främst ägnat sig åt Polens historia under mellankrigstiden. Förvisso har han i ett avsevärt antal mindre avhandlingar och tidskriftsartiklar visat förtrogenhet också med andra områden – bl a den ryska februari-revolutionen 1917, Chrystjows s k hemliga tal, Tjeckoslovakiens mellanösteuropeiska politik under 1920-talet, historiefilosofin i de socialistiska länderna – men hans vetenskapliga insatser måste dock värderas på grundval av hans tre större avhandlingar. Av dessa är de två första koncentrerade på Piłsudskis politik under 1920-talet och den senaste behandlar svenskt deltagande i den polska motståndsrörelsen 1939–42.

"Federalizm, Litwa i Białoruś w polityce i obozu belwederskiego. XI 1918 – LV 1920" utkom som bok i Warszawa 1962. Avhandlingen omfattar 253 sidor och är författarens doktorsavhandling. På basis av grundliga arkiv- och litteraturstudier analyserar författaren de federativa idéer, som florerade i den s k Belvedere-gruppen, dvs kretsen kring marskalk Piłsudski, under åren 1918–20. Det handlade framför allt om att finna lämpliga former för en nationalitetspolitik med avseende på Litauen och Vitryssland. Polen kunde som återupprättad stat med stora nationella aspirationer och säkerhetspolitiska problem vad beträffar de litauiska och vitryska folkgrupperna synas stå inför valet mellan federation och inkorporering.

Det framgår av avhandlingens resultat, att Piłsudski personligen inte var särskilt starkt för den federativa

lösningen men dock accepterade den som ett medel för att befrämja sina maktpolitiska intressen i övrigt. Det faktum att tanken fick livligt stöd från inflytelserika kretsar i polsk politik bidrog emellertid inte till att den stärktes, eftersom dessa kretsar hade vitt skilda uppfattningar om vad federationstanken i grunden innebar och hur den skulle förverkligas i praktiken. Hårtill kom att tanken inte fick stöd från vitryska håll och icke minst att den var dömd till undergång till följd av konflikten och maktkampen med Sovjetunionen.

Man kan förmoda att författaren skulle ha dragit mer explicita slutsatser om förhållandet mellan Polen och Sovjetunionen, om avhandlingen publicerats på annat håll och annan tid. Det bör emellertid räknas till författarens förtjänst, att avhandlingen trots det ömtåliga ämne den behandlar håller sig troget till källorna utan förtiganden eller opportunistiska förvanskningar. Överhuvud taget måste avhandlingen sägas vara föredömlig med avseende på heuristik och akribi. Dess resultat måste också i dag betraktas som ett väsentligt bidrag till Polens historia under mellankrigstiden och som ett intresseväckande kapitel i den östeuropeiska nationalitetspolitikens historia.

"Imperializm stabości. Kszaltowanie sie koncepcji polityki wschodniej pilsudczykow 1921–1926" (214 s) publicerades i Warszawa 1967. Författarens ämne är återigen de politiska konceptionerna i kretsen kring Pilsudski med handlingen förlagd till perioden 1921–26. De på många sätt vaga föreställningarna om federativa lösningar från den föregående perioden hade nu utvecklats till ambitiösa planer om en omfattande polsk hegemoni i Östeuropa från Östersjön till Svarta Havet. Grundelementet i den nya tankegången var den s k Prometheus-idén, som förutsatte en splittring av Sovjetunionen genom avskövning av de icke-ryska nationaliteterna. En sådan process skulle man framkalla och stärka genom att Polen tog ledningen för en omfattande östeuropeisk allians.

När boken fått titeln "svaghets imperialism" understryker författaren därmed sin värdering av dessa konceptioner. Å ena sidan var de utslag av rent imperialistiska tankegångar och å andra sidan var de meningslösa emedan de inte kunde förverkligas. Man förutsatte ehuru med föga realism att Turkiet skulle delta i alliansen under polsk ledning. Man förbisåg – vilket författaren analyserar grundligt – att Tjeckoslovakien under ledning av Masaryk och Beneš hade helt avvikande idéer om europeisk politik vid denna tid. Författarens metod och analyser står fullt i höjd med den tidigare avhandlingens och hans resultat bidrar i betydande grad till att kasta ljus över den senare polska utvecklingen från Pilsudskis statskupp 1926 till katastrofen 1939.

"Swedish Contribution to the Polish Resistance Mo-

vement during World War Two (1939–1942) (110 s) publicerades i Uppsala 1979. Författaren har här övergått till det expanderande område som kan kallas motståndsrörelsernas historia. Som ämne har han valt ett för övrigt tämligen obeaktat kapitel i denna historia, nämligen en rad svenskars djärva samarbete med den polska motståndsrörelsen under krigets första år, då de fortfarande uppehöll sig i Polen som representanter för svenska industriföretag. Författaren demonstrerar här på nytt sin källkritiska förmåga och därtill en respektingivande förmåga att anpassa sig till de speciella krav som ställs på utforskandet av motståndsrörelsens historia.

Sammanfattningsvis måste den sökande karakteriseras som en utomordentligt skicklig och kompetent historiker av mer traditionellt slag och med utpräglat sinne för att reda ut trådarna i tämligen komplicerade politiska förlopp och med en skarp blick för det intrikata samspelet mellan idé- och maktpolitik. När den sökandes bidrag till forskningen betraktas med avseende på en professur i öststatskunskap kan det samtidigt konstateras, att hans intressen och insatser hittills gällt ett relativt smalt område av detta ämne.

Lars Nord (f 1938) avlade doktorsexamen 1974 och förordnades 1975 till docent i statskunskap vid Uppsala Universitet. Under flera år – från 1972 till 1974 samt från 1980 till 1982 – har Nord tjänstgjort på Statsvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet och där undervisat, examinerat och handlett studenter och doktorander. Han har dessutom meddelat omfattande lektorsundervisning i serbo-kroatiska vid den högre tolkutbildningen vid Slaviska institutionen i Uppsala. Sedan 1976 har Nord varit knuten till Statens institut för byggnadsforskning.

Nords vetenskapliga och publicistiska verksamhet har i alldeles övervägande grad varit inriktad på Jugoslavien. Bland hans mer kortfattade bidrag på detta område – artiklar, recensioner, uppsatser – finns sådana som på ett populärvetenskapligt plan tillhandahåller gedigen information om Jugoslavien. Dit hör till exempel "Jugoslaviens nationaliteter", utgiven i Utrikespolitiska institutets skriftserie Världspolitikens dagsfrågor (nr 6, 1971). Andra av de här kortare bidragen bör noteras därför att Nord i dem på ett högst begränsat utrymme lyckats få med intressant reflexion kring något väsentligt problem. Dit hör den lilla skriften "Partiet och staten i Jugoslavien" (Utrikespolitiska institutet 1968) där Nord – på ett sätt som kanske inte var så vanligt vid denna tidpunkt (alltså före "revolten" i Kroatien i sjuttioalets början) uppmärksammar den fundamentala svagheten i det jugoslaviska självstyrelsesystemet: förekomsten av ett alltjämt auktoritärt och maktfullkomligt kommunistparti utanför självstyrelsesystemet – eller rättare sagt

ovanför det. Nord är inne på samma problematik i en nyligen skriven men ännu opublicerad uppsats där han också gör vissa jämförelser mellan det jugoslaviska experimentet i självstyrelse och det system som man såg fram emot mindre den mäktiga folk- och fackföreningsrörelsen i Polen, 1980–81: "Solidaritet och makten inom självstyrelsen" (1982).

Men på de områden som faller inom eller har stark anknytning till öststatsforskning är det enda större arbete som Nord publicerat alltså hans doktorsavhandling från 1974. Den som bär titeln: "Nonalignment and Socialism. Yugoslav Foreign Policy in Theory and Practice" (Publications of the Political Science Association in Uppsala, nr 69. Distributed by Rabén & Sjögren).

Denna avhandling om Jugoslaviens utrikespolitik är ovanlig till sin uppläggning och målsättning. Det finns många studier över den utrikespolitik som bedrivits av de länder som omväxlande kallas "alliansfria" eller ibland "neutralistiska" (för att skilja dem från traditionellt neutrala länder av typen Sverige, Schweiz, Österrike). Men Nord konstaterar att de alla mer eller mindre varit "historiskt-deskriptiva" till sin karaktär och att de mer eller mindre förbigått den viktiga frågan i vad mån "alliansfriheten" verkligen kommit att prägla – och särpräglade – de undersökta ländernas utrikespolitik, principiellt och praktiskt. Den frågan har nu Nord alltså velat angripa och såvitt möjligt besvara, i fallet Jugoslavien – ett land vars utrikespolitik överhuvud taget är långt mindre utforskad än man kunde vänta sig. Även såtillvida finns det något pionjärlagt över Nordets företag.

Uppläggnings- och målsättningen för Nordets arbete får till följd att den historiska beskrivningen i hans undersökning – som givetvis inte helt kan avvaras – hela tiden interfolieras av mer principiella och teoretiska resonemang.

Nord inleder sin studie med ett par kapitel där han redogör för den jugoslaviska utrikespolitikens teoretiska grunder och allmänna ideologiska inramning. Det är ingen lätt uppgift. Den politiska teoribildningen brukar visserligen i många kommunistiska stater vara sådan att tanken går till skogar som avlövs. Men i Jugoslavien är den politiska teoribildningen närmast att likna vid en våldsamt frodande djungel, oöverskådlig och ogenomtränglig. Men Nord lyckas ändå i snabba drag skissera de jugoslaviska kommunisternas grundläggande syn på världen. Därvid trycker han starkt på något som ibland kanske inte uppmärksammas tillräckligt, nämligen att också den jugoslaviska bilden av världen är starkt förankrad i marxismen-leninismen, låt vara att den på viktiga punkter kommit att avvika från den sovjetiska (och även den kinesiska). Och skillnaderna mellan de båda blir klart och effektivt framtagna av Nord.

Samtidigt bemödar sig Nord om att noggrant skilja mellan de olika mål ("goals") som uppställts för den jugoslaviska utrikespolitiken. Han talar om de "allmänna målen" (respekt för den nationella suveräniteten, alliansfrihet, avrustning och annat), om de "socialistiska målen" (antiimperialism, stöd åt "nationella befrielse-rörelser", försvar för "rättvisa krig", solidaritet med länder och rörelser som uppriktigt kämpar för socialism, till exempel), och om de "nationella säkerhetsintressena" (sådant som underlättar försvaret av det egna territoriet och upprätthållandet av den bestående politiska och ekonomiska ordningen).

Vilka av de här målen – och delmålen – är det som Jugoslavien fullföljt i sitt utrikespolitiska handlande vid olika tidpunkter och i olika lägen? Den frågan är det som Nord fortlöpande ställer sig då han sedan övergår till att granska den jugoslaviska utrikespolitikens praktik.

Här måste givetvis Nord göra ett ganska hårt urval för att inte helt drunkna i materialet som är omfattande nog ändå. De följande kapitlen i hans avhandling har därför karaktären av ett antal "Case studies". Dels undersöker han Jugoslaviens agerande på tre av de konferenser som de alliansfria länderna hållit – den första i Belgrad 1961, den andra i Kairo 1964 och den tredje i Lusaka 1970. Dels undersöker han också Jugoslaviens sätt att handla under några större internationella kriser: Suezkriget 1956, Sovjetunionens intervention i Ungern samma år, sexdagarskriget 1967 i Mellanöstern och Warszawa-paktstaternas invasion av Tjeckoslovakien 1968.

Hur har då detta företag utfallit?

Först ett par kritiska reflexioner. Man kan ibland fråga sig om inte Nord hemfallit åt en i samhällsvetenskaperna så pass ovanlig försyndelse som ett övermått av teoretisk-analytisk ambition. Man kan till exempel uppleva att Nord så rigoröst håller fast vid det analysmönster han valt att det – då och då – hotar att bli en tvångströja på hans studie. Framställningen riskerar här och där att bli schematisk. Och det framstår som så mycket mer beklagligt när man ser vad som händer då Nord lättar på den disciplin han ålagt sig: när han får armarna mera fria har han som regel också något att ge (som till exempel i slutkapitlet).

Man kan också fråga sig om Nord inte driver sina analyser väl långt. De övergår stundom i ett filigranarbete vars finesser är så fina att det snarare blir tröttande än klagande att följa dem.

Det skall nu inte göras alltför mycket av dessa invändningar. I det allra mesta är Nordets analytiska ambition inte bara lovvärd i sig utan också fruktbar. Han lyckas prestera starka belägg för att inte bara "de nationella säkerhetsintressena" utan också de "socialistiska målen" nästan ständigt var viktigare för den jugoslaviska ledningen än något av de "allmänna målen". Han påvi-

sar också tämligen övertygande något annat. För Jugoslavien, den kanske främsta pådrivande kraften i ansträngningarna för att skapa ett varaktigt samarbete mellan de "alliansfria" länderna, var inget av de "allmänna målen" mindre viktigt – när det kom till praktisk handling – än just samarbete och sammanhållning med de andra alliansfria länderna. Även på flera andra sätt lyckas Nord i sin studie klargöra och nyansera bilden av det alliansfria Jugoslaviens utrikespolitik. Den bok han skrivit är kort sagt ett något svårsläst men värdefullt tillskott till litteraturen i det ämnet. Själv framstår Nord som en forskare med klar fallenhet för samhällsvetenskaplig forskning av det analytiskt inriktade slaget. Det är synd att den inte ännu fått prövas på fler uppgifter i det större formatet.

Lars Ohlsson (f 1942) avlade doktorsexamen 1979. Han bedrev sitt avhandlingsarbete inom avdelningen för öststatsforskningen vid Uppsala universitet vilket betyder att avhandlingen tillhör examensämnet slaviska språk. Men den är alldeles uppenbart jämförbar med de avhandlingar som framläggas i ämnet statskunskap, något som till yttermera visso också på Ohlssons begäran intygats av professorn i statskunskap Leif Lewin, ledamot av den nämnd som betygsatte Ohlssons avhandling.

Under arbetet på avhandlingen har Ohlsson tjänstgjort som lärare i öststaternas ideologi och politik vid enheten för öststatskunskap i Uppsala. Från juli 1980 till februari 1981 upprätthöll han där ett halvt universitetslektorat och vikarierade dessutom ett kortare tag som studierektor.

Ohlssons doktorsavhandling bär titeln: "Lokal förvaltning i Sovjetunionen. Sovjeterna: Vision och verklighet" (Rabén & Sjögren, 1979). Ohlsson har här ingående sökt beskriva och analysera hur de lokala sovjeterna fungerat i Sovjetunionen, främst då under det efterstalinistiska skedet. Samtidigt tar han fortlöpande fram "visionen" av sovjeterna sådan den framträdde i alla de sovjetiska texter.

Men Ohlsson har därjämte också velat se på de lokala sovjeterna i ett större ideologiskt-historiskt perspektiv. Han börjar därför sin studie med en redogörelse för Marx' tankar om staten och Lenins vidareutveckling av dem, i skriften "Staten och revolutionen" och i andra inlägg från revolutionsåren i Ryssland, särskilt då inlägg där Lenin framlägger sin syn på sovjeterna.

Ohlsson övergår därefter till att beskriva vad som i verkligheten hände med sovjeterna – under själva revolutionsepoken 1917–20, sedan under övergångsskedet mellan "leninism" och "stalinism" (ungefär perioden 1922–28) samt slutligen under Stalin fram till dennes död 1953.

Man kan ibland finna att Ohlssons historiska översikt brister i klarhet och åskådlighet. Kanske är det så att

Ohlsson har sämre hand med historiska perspektiv än med det som han sysslar med längre fram i sin avhandling: närmare beskrivning och analys av sovjeterna som institutioner. Men det måste också i rättvisans namn framhållas att Ohlsson här haft att brottas med en speciell svårighet: de källor som stått till hans förfogande – främst då från Stalintiden – lämnar mycket övrigt att önska. Historien om sovjeterna från krigskommunismens tid (1918–20) fram till Stalins död är visserligen alldeles entydigt historien om hur de förvandlades från organ för en revolutionär folkfakt till hjälpkummar åt två andra makter som det oftast är omöjligt att skilja mellan – partimakten och centralmakten. Men källäget är sådant att den historien inte kan göras konkret och precis. Man får nöja sig med ett grovt besked.

Forskning om Sovjetunionen är nu mestadels att röra sig i ett skymningsland. Men det blev ändå litet annorlunda under det efterstalinistiska skedet och historien om sovjeterna blev då också litet mera spänningsfylld: de styrande sökte stärka de lokala sovjeternas ställning utan att kunna och knappast heller vilja stärka dem alltför mycket. Ty hur långt kan de styrande gå på den vägen utan att två grundläggande principer för sovjetsystemet kommer i gungning – principen om kommunistpartiets "ledande roll" och principen om den "demokratiska centralismen" (som gäller för både stats- och partiorganen)? Och det finns många andra frågor: Hur skall själva sovjeten på distriktsnivå kunna hävda sig mot sin egen exekutivkommitté (kommunstyrelsen) som samtidigt är verkställare åt ett högre förvaltningsorgan, dess förlängda arm? Hur skall sovjeten (inklusive dess exekutivkommitté) kunna samarbete på någorlunda jämbördig fot med ett stort företag i distriktet, ett företag som är "en kommun i kommunen" (Ohlsson) med egenförvaltade bostadsområden, serviceinrättningar, kulturetablissemang, dessutom stöttat i ryggen av något ministerium i Moskva (eller någon av dess branschförvaltningar)? Vad har det för reell betydelse att den lokala budgeten måste godkännas av lokalsovjeten då den – i det stora hela – bara är en bit i den allmänna finansplanen, uppgjord av högre organ? Och hur skall en sovjet med denna ställning kunna förmedla en känsla av verklig "delaktighet" hos den befolkning som den skall mobilisera för olika uppdrag?

Detta är den röda tråden i det långa kapitel, "Sovjeterna – folkfaktens organ?", som upptar mer än en tredjedel av Ohlssons avhandling och som väger tyngst i hans framställning. Medan Ohlsson i tidigare kapitel ofta stöder sig på bearbetningar – västliga och sovjetiska – bygger han i detta avsnitt på källor, sovjetiska källor. Han ger åtskilligt med information, ställer en hel del problem och diskuterar dem ofta ingående. Han har lyckats ge både tydlighet och konkretion åt bilden som

han tecknar av lokalsovjeterna under det efterstalinistiska skedet. Hans analyser växer ibland ut till mer allmän och principiell reflexion kring det sovjetiska systemet.

En karakteristik av Ohlssons avhandling blir tillika en karakteristik av hans forskningsinsats. Ty utöver sin doktorsavhandling har Ohlsson till sin avhandling bara fogat en uppsats som också den handlar om lokalsovjeterna, låt vara att han i uppsatsen, "Den lokala nivån i sovjetisk förvaltning" (Bidrag till öststatsforskningen, nr 3, 1980) tar upp ett och annat problem utöver dem han diskuterat i avhandlingen.

György Péteri (f 1951) avlade scient phil-examen i ekonomiska ämnen i Budapest 1976 inklusive teoretisk och praktisk pedagogisk utbildning. Han blev 1978 ekonomie dr på en avhandling om krigskommunismen i Ungern 1919, "A Magyar Tanácsköztárság iparirányítási rendszere", publicerad som bok 1979 och som nu även föreligger i manuskript i engelsk översättning. 1976–80 arbetade Péteri som forskarassistent vid ungerska vetenskapsakademiens historiska institution och bedrev där forskning om mellankrigstidens penningpolitik i Ungern och om de östeuropeiska staternas ställning på de internationella kreditmarknaderna. Dessa forskningar resulterade i främst materialsamlingar men även en uppsats på engelska, innan Péteri 1980 flyttade från Ungern till Sverige. Han avbröt då tillfälligt dessa forskningar av ekonomiska skäl och är sedan 1981 sysselsatt med ett projekt om den svenska penningpolitiken under 1920-talet i jämförande perspektiv, med stöd av Svenska Handelsbankens respektive Sparbankernas forskningsstiftelse. Under ht 1980 höll Péteri en serie föreläsningar vid Uppsala universitet över ämnet "The Origins of Socialist Economy. War Communism in Hungary and Soviet Russia 1918–1921".

Péteris vetenskapliga skrifter består dels av avhandlingen och dels av uppsatser rörande mellankrigstidens penningpolitik i Ungern respektive Sverige. Därtill föreligger ett par projektpresentationer, som här kan förbigås. Av dessa är avhandlingen det tyngsta bidraget. När det gäller utforskandet av den kortlivade ungerska rådsrepublikens ekonomisk-politiska historia 1919 har tidigare bidrag om industrins och industripolitikens historia i huvudsak utgjorts endast av starkt partitagande inlägg, för eller emot. Péteris syfte har varit att på grundval av primärkällor – från företags- till regeringsnivå – göra en så allsidig analys som möjligt av ämnet: de faktiska och ideologiskt-programmatiska förutsättningarna, socialiseringen av industrin, produktionens och produktivitets utveckling, industrins organisation, prisbildning, penningpolitik, arbetarnas inflytande och de socialiserade och de privata företagens mikro-ekonomiska beteende.

Därvid beskrivs och analyseras ingående industrins och industripolitikens stora problem i utgångsläget till följd av den österriskisk-ungerska monarkins sönderfall, råvarubristen och de rumänska och tjeckiska interventionerna med ty åtföljande krav på resurser och arbetskraft; motsättningarna mellan arbetarnas spontana strävanden till kontroll över företagen och socialdemokraternas och kommunisternas statsocialistiska idéer; den snabba och illa planerade socialiseringen av företagen och den anarki den skapade; och den därigenom orsakade ökade arbetslösheten förstärkt av energi- och råvarubristen, liksom den sjunkande arbetsproduktiviteten.

Avhandlingens huvudavsnitt avser dock främst den industriella organisationen och krigskommunismens struktur och utveckling på företagsnivå. Därvid visas att den vertikala ledningsstruktur, som traditionellt dominerat i de östeuropeiska planekonomierna, leder sitt ursprung till detta första socialistiska experiment och att dessa ekonomiers grundläggande strukturella problem kan urskiljas redan vid denna tid. Alla viktiga ekonomiska funktioner centraliserades från företagen till ministeriell nivå inom respektive industrisektor, vilket upphävde marknadsmekanismerna. Produktionen betraktades som en rent teknisk-administrativ angelägenhet, vilket också återspeglas i att begreppet "företag" (vállalat) ersattes med begreppet "anläggning" (üzemek). Författaren visar därvid att den centraliserade socialiseringen sågs som en logisk vidareutveckling av en i karteller och monopol "organiserad kapitalism", som emellertid ej motsvarade den ungerska industriella verkligheten, dominerad av småindustri; att fysisk allokering och naturabyte skulle ersätta och i viss utsträckning också ersatte marknad och pengar, varigenom kreditväsendet fick en helt underordnad och passiv roll, medan prispolitiken utformades främst med hänsyn till sociala förhållanden och krigsläget; att den extrema centraliseringen av de ekonomiska besluten i förening med den vertikala industriella organisationen samtidigt gav upphov till hamstring och en delvis illegal knivskarp konkurrens mellan olika industriella ministerier om de knappa resurserna; och att fackföreningarna tilldelades och tilldelade sig själva en viktig roll i systemet.

Ett särskilt intresse knyter sig till den ingående skildringen av krigskommunismen på företagsnivå i motsättningen mellan den centraldirigerade förvaltningens produktionskommisariater i företagen och de anställda och dessas krav på arbetarkontroll liksom till skildringen av strävandena att kontrollera arbetarråden med hjälp av fackföreningarna. Samtidigt visar författaren, att många företag i praktiken bibehöll sin självständighet och på egen hand bytte produkter med andra företag eller landsbygden. Andra företag anpassade sig till systemet och utvecklade en intensiv lobby-verksamhet inom dess

ramar, varvid även de privatkapitalistiska ägarnas framgångsrika verksamhet belyses ingående.

Utän att han upprättar en balansräkning för Bela Kun-regimen är det tydligt, att författaren lägger stor vikt vid de utopiska och ultra-radikala dragen i dess industripolitik som orsaker till utfallet därav. Man skulle ha önskat, att diskussionen av förhållandet mellan de åtgärder som dikterades av krigssituationen och knappheten på energi och råvaror och de som föranleddes av en doktrinär attityd hade varit mer ingående. Likaså blir relationerna mellan de olika strömningarna inom arbetarrörelsen och mellan fackföreningar och arbetarråd inte heller helt urskiljbara. Trots dessa smärre ofullkomligheter står det klart, att Péteris avhandling är en synnerligen betydande forskningsinsats; betydande inte bara därför att den grundas på egna källforskningar i primärmaterial, varigenom för första gången den ungerska rådsrepublikens industripolitik klarlagts, utan framför allt därför att källkritik, empiri och teoretisk analys integrerats i den koncentrerade framställningen på ett ytterst kompetent och klagörande sätt.

Av särskilt intresse är framför allt två punkter. För det första Péteris tes om att det även i Ungern (liksom i Ryssland) förelåg möjligheter för en mer demokratisk och decentraliserad utveckling av den socialistiska ekonomin, såtillvida att arbetarna och fackföreningarna spontant och de facto styrde företagen och påverkade statsorganens beslut via fackföreningarna. För det andra att den centraliserade och mer auktoritära politik som (i mars 1919) avskaffade arbetarkontrollen var en starkt bidragande orsak till det socialistiska experimentets misslyckande. Péteris avhandling är ett ekonomisk-historiskt arbete av hög internationell klass och unik på sitt område.

Péteris efterföljande forskningar har rört penningpolitiska problem i Ungern och Östeuropa och på senare tid även i Sverige under mellankrigstiden. Det dominerande temat är därvid motsättningen mellan å ena sidan det internationella monetära systemets krav och regler och å andra sidan enskilda länders penningpolitiska målsättningar. I tryck föreligger uppsatsen "International Liquidity and the National Economy as a Factor in Hungary's Monetary Policy 1924-31" (1980). Dess syfte är att undersöka om det förelåg en motsättning mellan guldmyntfoten och nationell ekonomisk politik och om den ungerska centralbanken motverkade eller intensifierade de internationella fluktuationer som guldmyntfoten förmedlade. Författaren visar, att centralbankens förmåga att försvara den ungerska kronans värde under den rådande guldväxelstandardens berodde på förmågan att importera kapital för att täcka den balansbrist som den låga exportkapaciteten och de växande räntebetalningarna till utlandet orsakade. Banken tvingades där-

för inrikta sig mer på sin guldreserv än inhemsk ränte- och kreditpolitik. I Nurkses efterföljd ("International currency experience") undersöker Péteri om också Ungern följer det av Nurkse påvisade mönstret, nämligen att centralbankernas guld- och valutareserver och inhemska kreditbas, i strid med den då accepterade teorins förutsägelse, under mellankrigstiden oftare utvecklas i motsatt än i samma riktning. Efter en kritisk diskussion och justering av Nurkses metod finner Péteri, att den ungerska centralbanken medvetet tycks ha följt "spelreglerna" när dess internationella likviditet förbättrades och neutraliserat dem när den försämrades.

I den otryckta uppsatsen "The Inflation-Proof Gold Standard. The Foreign Policies of Riksbankschefen Victor Moll and the Origins of the Gold Import Prohibition of 1924 in Sweden" (1982) undersöks riksbankens inställning till penningpolitiken efter första världskriget i bankens relationer till andra centralbanker. Författaren visar, att riksbankschefen Moll motsatte sig en alltför tidig återgång till guldmyntfoten (vilket skulle ha kunnat göras redan 1922) av rädsla att kronan skulle bindas till en internationell standard kontrollerad av Federal Reserve-systemet, som vid denna tid på grundval av snabbt växande guldreserver hotade Bank of Englands traditionella hegemoni. Om USA:s guldreserver frigjordes eller dess guldimport upphörde skulle resultatet enligt Moll ha kunnat bli internationell inflation. Moll stöddes därvid av ekonomerna Wicksell och Davidson mot påtryckningarna från riksdag, regering och press. Moll försökte därför övertala Norman Montagu (Bank of Englands chef) att ta initiativet till en återgång för att få pundet som stöd och sköld för den svenska ekonomin. Moll försökte också som alternativ uppnå en gemensam lösning tillsammans med övriga nordiska länder, Schweiz och Holland. Mot Molls vilja genomdrevs dock Sveriges isolerade återgång till guldmyntfoten 1924 men till priset av Molls minimikrav: att avskaffandet av exportförbudet för guld kompletterades med importförbud mot guld. Därigenom återvände Sverige till guldmyntfoten i vad Keynes betraktade som dess mest harmlösa form, eftersom kronans värde därmed ansågs inte kunna sjunka under dess gamla paritet men däremot stiga över den, något som kritiserades av traditionella ekonomer som Cassel och Heckscher men prisades av Keynes.

Med denna studie grundad på svenskt och internationellt primärmaterial har Péteri på en viktig punkt ökat kunskaperna om motiven bakom och omständigheterna kring Sveriges återgång till guldmyntfoten 1924: såväl den specifika formen för återgången som orsakerna till dröjsmålet.

Péteris är en mycket ung forskare och hans vetenskapliga produktion är ännu av begränsat kvantitativt omfång. Han har dock redan dokumenterat en grundlig

kännedom om östeuropeiska ekonomiska förhållanden, grundad på studium av primärkällor och egna erfarenheter och iakttagelser, och han har ådagalagt en utpräglad förmåga att utifrån empiriskt material ge självständiga och skarpsinniga analyser, som för forskningen framåt och öppnar nya perspektiv på gamla problem. Hans doktorsavhandling om den ungerska rådsrepublikens industripolitik framstår som unik på området och hans nyare forskningar rörande mellankrigstidens internationella monetära förhållanden och nationell penningpolitik har redan gett resultat, som inte kan förbigås i fortsättningen. De förstärker intrycket av en forskarprofil som förenar intellektuell rörlighet med vetenskapligt skarpsinne och kritiskt-nyanserat omdöme.

Daniel Tarschys (f 1943) är statsvetare, avlade doktorsgraden först i Princeton och sedan år 1972 i Stockholm där han samma år förordnades till oavlönad docent. Tarschys upprätthöll vt 1972 ett fullt universitetslektorat vid Journalisthögskolan i Stockholm. Under tiden 1972–76 innehade han olika befattningar vid Stockholms universitet, framför allt då tjänsten som tf e o docent. Kortare tider var han tf biträdande professor eller tf professor. Tarschys har med andra ord betydande erfarenhet av olika slags akademisk undervisning, inklusive kurser för doktorander och i någon mån även handledning av dem i deras vetenskapliga arbete. Tarschys har också på uppdrag av Samarbetskommittén för långsiktsmotiverad forskning lett ett tvärvetenskapligt projektarbete i ämnet "Medborgarna, politikerna och den offentliga sektorn".

Som forskare spanner Tarschys över flera områden inom statskunskapen. Han har sysslat med politisk idéhistoria och idéanalys, främst med inriktning på marxism och kommunism. Han har studerat den politiska processen på ett mer konkret plan. Han har ägnat sig åt problem som gäller den offentliga sektorn och överhuvud taget administrationen av den moderna staten. Han har varit inne på ämnet internationell politik.

Tarschys samlade forskning har tidigare varit föremål för bedömning, dels då han 1977 sökte en biträdande professur i statskunskap vid Stockholms universitet och blev placerad i andra förslagsrummet, dels också då han kort därefter sökte och fick en tjänst som e o docent vid samma universitet.

Denna gång har Tarschys till bedömning endast insänt arbeten som faller inom ämnet öststatsforskning. Om Tarschys övriga forskning må därför här bara sägas att den inte saknat betydelse för hans forskning om öststaterna. De undersökningar av den moderna statens administrativa problem som bedrivits var otvivelaktigt en tillgång för honom då han grep sig an med den studie som han valde att kalla: "Sovjetunionens politiska pro-

blem 1950, 1960, 1970" (Liber 1978), ett arbete som också föreligger på engelska: "The Soviet Political Agenda. Problems & Priorities 1950–1970" (Macmillan 1979).

Tarschys doktorsavhandling från 1972 bär titeln: "Beyond the State, The Future Polity in Classical and Soviet Marxism" (Scandinavian University Books-Läromedelsförlagen, 1971). Redan i sin licentiatavhandling hade Tarschys tagit upp detta ämne. Bakgrunden var att man i det sena femtiotalets och det tidiga sextiotalets Sovjet – Chrusjtjovs Sovjet – lät förstå att olika uppgifter som dittills åvilat statliga organ skulle överföras till icke-statliga samhällsorganisationer samtidigt som man förankrade denna reformtanke i ett grandios perspektiv: det skulle röra sig om en sida av uppbyggnaden av det kommunistiska samhället, vilken proklamerades som nära förestående. Det skulle närmare bestämt handla om det begynnande "bortdöendet" av staten i Sovjetunionen. Så blåstes nytt liv i denna klassiska marxistiska tanke som betytt mycket för Lenin men föga för Stalin.

Projektet om kommunismens snara uppbyggnad sköts i bakgrunden efter Chrusjtjovs fall 1964. I stället för sovjetstatens begynnande borttynande fick man i stället bevittna borttynandet av den sovjetiska debatten i detta ämne. Det skall tilläggas att detta var en debatt där det sällan eller aldrig glimmade av djärv tanke eller fyndig formulering. En hel doktorsavhandling ägnad åt den skulle ha blivit en av de mera trista och tunga i statskunskapen.

Men vad Tarschys åstadkommit är nu något helt annat: en studie över hela den marxistiska idén om statens bortdöende – dess genesis och dess utveckling.

Tarschys börjar med en genomgång av idéerna om staten i det sena 1700-talets och det tidiga 1800-talets tänkande, särskilt då det tänkande som var förankrat i upplysningens optimistiska människosyn och entydiga framstegstro. Han beskriver hur den unge Marx' syn på staten gång efter annan förändrades. Han uppehåller sig vid diskussionen om staten i den framväxande tyska socialdemokratin. Han inventerar synen på stat och samhälle bland de radikala grupperna i det senare 1800-talets Ryssland. Han fördjupar sig i Lenins olika inlägg i det här ämnet. Till slut belyser Tarschys vad som hände med de idéer som Lenin utvecklade, framför allt då i skriften "Staten och revolutionen": Hur Lenin själv under trycket av oförutsedda svårigheter uppgav försöken att praktiskt realisera dem, hur oppositionsgrupper inom bolsjevikpartiet gjorde bruk av Lenins idéer i sin kamp, hur Stalin lade dem på is och hur de på femtio- och sextiotalet åter plockades fram av Chrusjtjov, bland annat som ett led i "avstaliniseringen".

Naturligtvis kan man på vissa punkter framföra re-

ervation eller kritik mot Tarschys avhandling. Tarschys kan brista i klarhet och distinktion då han tecknar sina idéhistoriska perspektiv. Han har också avstått från att undersöka ett och annat som han bort undersöka närmare: han diskuterar inte Fergusons och den skotska historiska skolans betydelse för Marx, och han säger alltför litet om den roll som Engels spelade i detta sammanhang. Han slår fast att Marx' statsteori var djupt originell men att bitar av den återfinns hos ett stort antal samtida tänkare. Men man frågar sig om det inte i denna fråga varit möjligt att vara både utförligare och precisare.

Men i det allra mesta framstår ändå Tarschys avhandling som en fin och i vissa stycken beundransvärd prestation. Här finns lärdom, ovanlig förmåga att handskas med ett stort material, inriktning på väsentligheter och en förnämlig framställningskonst.

Tarschys har i ett par otryckta uppsatser givit andra intressanta bidrag till belysningen av frågan om staten i den sovjetiska marxismens teori och praxis. Redan i sin avhandling hävdar Tarschys att Lenin tog sin skrift "Staten och revolutionen" på fullaste allvar, även i den meningen att han såg den som ett praktiskt-politiskt handlingsprogram, avsett att realiseras här och nu. I den otryckta uppsatsen "State and Revolution: Aberration or True Leninism" går Tarschys emot de västliga sovjetforskare som menar att "Staten och revolutionen" är att betrakta som ett Lenins tillfälliga avfall från leninismen. Samtidigt ifrågasätter Tarschys – likaledes i polemik mot västliga forskare och inte utan framgång – hururvida Lenin verkligen någonsin övergav de idéer han utvecklade i denna skrift. Som stöd för uppfattningen att Lenin bara sköt på deras förverkligande pekar Tarschys på två omständigheter. Dels återupprepade Lenin i en föreläsning från 1919 (tillgänglig dessvärre bara i form av ett stenografiskt referat) många av de tankar han framfört i "Staten och revolutionen", publicerad 1918 och skriven 1917. Dels gjorde heller inte Lenin en enda ändring (utom ett kort tillägg) i den andra upplagan av skriften som utkom 1919.

I uppsatsen "The Reform of the Sport Administration. Some Observations on Soviet Bureaucracy" återkommer Tarschys på ett högst konkret plan till frågan om staten i Sovjetunionen. Uppsatsen är en klagörande och samtidigt roande beskrivning av hur det kunde gå till då i enlighet med Chrusjtjovs intentioner ett statligt sovjetiskt organ förvandlades till en samhällsorganisation, som ett led i sovjetstatens borttynande.

Doktorsavhandlingen "Beyond the State" är ett tungt vägande verk av Tarschys på öststatsforskningens område (i vid mening). 1976 publicerade Tarschys "Sovjetunionens politiska problem 1950, 1960, 1970", ett nytt större verk på samma område.

Källmaterialet i den här studien är främst de ledare

som Pravda innehöll under de år som anges i titeln på studien. Och om Tarschys i sin doktorsavhandling knappast alls gick in på frågor som rörde undersökningsmetoden (den var i avhandlingen traditionellt idéhistorisk) så tar han i "Sovjetunionens politiska problem 1950, 1960, 1970" upp en ingående diskussion av undersökningsmetodiken. Modern datateknik har uppbådats i granskningen av Pravdaleterna och metoden som kommit till användning är innehållsanalytisk. Tarschys har haft flera medhjälpare i detta projekt. Assistenten har heller inte bara gällt själva datatekniken, utan även till exempel excerpering av materialet. Tarschys säger därför i föreläset att "boken bygger på lagarbete".

Tarschys ser ledarna i Pravda som en fortlöpande serie "instruktioner" från den högsta politiska ledningen i Sovjetunionen. Säkert är att det i ledarna gått att finna upplysning om många ting, till exempel dessa: Vilka problem är det som man i partiledningen väljer att uppmärksamma – och hur prioriterar man dem inbördes? Vilka är det som ställts till ansvar för de svårigheter som vanligen blir påtalade i ledarna? Vad är det man kräver av de kritiserade (och av andra) för att missförhållanden skall rättas till? Hur har ämnena på den "politiska dagordningen" förändrats under den tid som undersökningen omfattar?

Tarschys kunde gärna i den här undersökningen ha varit litet mer sparsmakad då han informerar. Siffrorna övergår ibland i tröttande sifferexercis och mer än ett av de fakta han meddelar är poänglöst. Men genomgången av ledarna i Pravda är i det stora hela värdefull och klagörande. Dessutom har Tarschys fört upp sin undersökning på ett mera principiellt plan.

Tarschys granskar kritiskt och självständigt tre olika sätt att se på det sovjetiska systemet i västlig vetenskaplig litteratur. Åtskilliga har tryckt på systemets "totalitära" drag, andra har på senare tid trott sig finna åtskillig "pluralism" i det, några slutligen föredrar att tala om ett "byråkratiskt system". Man menar bland annat att i den mån det finns några "pluralistiska" drag i systemet så bärs de upp av skilda organ i byråkratin, inte av intressegrupper av det slag som finns i väst.

Med utgångspunkt från den här diskussionen frågar sig Tarschys: kan ledarna i Pravda sägas styrka eller försvaga någon av de tre skolor som företräder olika sätt att se på sovjetssystemet? Det säger sig självt att Pravdaleterna på sin höjd kan ge vissa punktbelysningar av den frågan. Tarschys är också försiktig i formuleringen av vad han anser vara deras budskap. Han menar att det i Pravdaleterna inte finns något stöd för dem som energiskt driver tesen om "pluralismen" i det sovjetiska systemet. Snarare ger ledarna stöd åt dem som trycker på systemets "byråkratiska" eller "totalitära" drag.

Hur som helst har Tarschys i "Sovjetunionens pro-

blem 1950, 1960, 1970" än en gång dokumenterat en kapacitet av det mera ovanliga slaget som statsvetenskaplig forskare i allmänhet och som öststatsforskare i synnerhet.

Detta att Tarschys på många sätt – även då det gäller framställningskonst – har det så lätt för sig kan möjligen också förklara den svaghet som kan skymta i hans forskning: en viss obenägenhet att gå på djupet, en viss otillräcklighet i den analytiska skärpan, en viss tendens till "flott" framställning. En forskare som har det så lätt för sig som Tarschys blir möjligen övermäktigt frestad att då och då också göra det litet lätt för sig.

Dessa invändningar kan dock inte skymma Tarschys stora förtjänster. Det är framför allt tre egenskaper som Tarschys visar upp som forskare: vitalitet, elegans och effektivitet. Han är forskaren som lätt förflyttar sig från ett område till ett annat av sitt ämne. En som tydligt knappast någonsin låter sig övermannas av ett stort svårt material. En som med stor säkerhet tar fram det intressanta i ett material. En som presenterar det i en ibland utsökt form.

Vid en jämförelse mellan de nio sökandes grad av vetenskaplig skicklighet och övriga för den sökta tjänsten tillämpliga meriter – en jämförelse som på grund av olikheter i ämnestillhörighet och forskningsinriktning naturligtvis inte ställer sig helt lätt – förefaller det oss som om Gerner intar något av en särställning såtillvida som han är den ende sökande som inte har avlagt doktors-examen. Gerner är en ytterst iderik och flitig forskare, skribent och debattör med vida kunskaper på öststatsforskningens område. Problemet är dock, att han ännu inte dokumenterat något riktigt tungt vägande bidrag i vilket den egna forskningsinsatsen klart kan urskiljas. Han synes därför inte kunna komma ifråga för den sökta tjänsten.

Dellenbrant, Högberg, Ohlsson och Lewandowski kan på andra ehuru sinsemellan skiftande grunder inte heller sägas ha en ännu tillräckligt dokumenterad meritering för tjänsten ifråga. Dellenbrant och Högberg har en relativt omfattande forskningsproduktion och likaså en betydande meritering med avseende på forskningsplanering och pedagogisk skicklighet. Förmågan att strukturera problem och beskriva empiriska förhållanden motsvaras dock ännu inte av den förmåga till mer djupgående analys som krävs i det här aktuella sammanhanget. Ohlssons hittillsvarande forskningsinsatser är seriösa ehuru begränsade. Lewandowski, som är en gedigen historisk forskare, har en meritering som när det gäller mer tungt vägande bidrag visserligen avser östeuropeiska förhållanden men inte primärt den typ av (socialistiska) samhällsförhållanden som öststatsforskning implicerar.

Fogelklou, Nord och Péteri skulle med hänsyn till förmåga till inträngande vetenskaplig behandling av förelagda problem otvivelaktigt ha kunnat komma i fråga för tjänsten. Fogelklou är en mycket iderik och lärd vetenskapsidkare, vars förmåga till inträngande textanalyser är imponerande. Hans hittillsvarande produktion är samtidigt begränsad och med tyngdpunkten förlagd till idéhistoriska förhållanden som är av betydelse för förståelsen av öststatsförhållanden men som samtidigt inte primärt avser dessa. Nord's tyngsta bidrag avser däremot direkt öststatsförhållanden. Hans analyser är mycket ingående med resultat som ibland t o m kan te sig alltför finfördelade. Men inte heller hans produktion på området är ännu omfattande. Något liknande gäller även Péteri. Hans huvudarbete är av hög internationell klass, banbrytande på sitt område och tillika baserat på studium av primärkällor. Hans förmåga att förena skarpsinniga analyser med empirisk grundforskning är ovanlig. Men i hans fall saknar man ännu ytterligare tungt vägande bidrag med inriktning på aktuella öststatsförhållanden. Av dessa skäl har vi sett oss förhindrade att förorda någon av dessa fyra sökande till tjänsten.

Den ende återstående sökande är Tarschys. Han har en omfattande vetenskaplig produktion både på området öststatsforskning och närliggande gebit. Han är lärd, analytiskt skicklig och produktiv med en utpräglad förmåga att ta fram de intressanta och relevanta sidorna i problem och material. Styrkan i dessa avseenden synes också mer än väl kompensera den – ovan berörda – svaghet som någon gång röjs, när effektiviteten och elegansen i framställningssättet kan tolkas som en viss obenägenhet att gå på djupet i analysen. Tarschys insatser i fråga om forskningsplanering liksom hans pedagogiska erfarenheter synes vara väl dokumenterade.

Med hänvisning härtill föreslår vi,

att Daniel Tarschys förordnas på tjänsten som professor i öststatsforskning vid Uppsala universitet.

Uppsala den 12 november 1982

Bengt Alexanderson
Bjarne Nørretranders

Bo Gustafsson

Sakkunniga utlåtanden rörande långtidsvikariat på professur i statskunskap i Uppsala

Samhällsvetenskapliga tjänsteförslagsnämnden Uppsala universitet.

Utsedd att vara sakkunnig i ärende rörande tillsättning av långtidsvikariat på professur i statskunskap får jag härmed inkomma med begärt utlåtande. Kvarstående sökande är docenterna Axel Hadenius, Uppsala, Lenart J Lundqvist, Gävle och Evert Vedung, Uppsala.

Hadenius (f 1945) avlade doktorsexamen 1976 och förordnades till docent i statskunskap tre år senare. Doktorsavhandlingen hette "Facklig organisationsutveckling. En studie av Landsorganisationen i Sverige". Dess syfte är att beskriva och så långt möjligt förklara hur de organisatoriska former växt fram som präglar svensk fackföreningsrörelse. Framför allt vill författaren analysera den centralisering som skett ifråga om lönebildningen och de fackliga stridsmedlens användning. I anslutning till nyckelbegrepp som yttre förhållanden, facklig politik och inomorganisatoriska förhållanden uppställs och prövas ett antal hypoteser, dels beträffande centraliseringen, dels beträffande integrationen, varmed främst förstås sammanläggning av förbund och avdelningar till större enheter.

Studien är ganska konventionellt upplagd men klart och redbart skriven; den svarar mycket väl mot önskemålet att en avhandling ledande till nya doktorsexamen skall utgöra ett gott gesällprov. Författaren har haft att behärska ett omfattande material och lyckas i stort sett väl. Här och var faller han för frestelsen att göra onödiga utvecklingar. Ett sådant fall är den långgrandiga utläggningen sid 63 ff om motiven bakom 1941 års LO-kongress' centraliseringsbeslut. Att några forskare, utgående från ett uttalande av Arne Geijer på 1960-talet (!) trott sig kunna framhäva den solidariska lönepolitiken som främsta motiv är en sak. En annan sak är att Hadenius' vederläggning, liksom den pseudodebatt som följt i dess spår, i huvudsak är spillt krut. En enkel hänvisning bakåt hade räckt. Sakernas rätta förhållande fanns nämligen i allt väsentligt tecknat redan av Arnold Sölvén i hans "officiella" kommentar till LO:s stadgar och även i Jörgen Westerståhls avhandling om fackföreningsrörelsen som kom 1945 och som Hadenius av någon anledning förbigår.

Men detta och ett par liknande exempel är undantag. I stort sett förs analysen logiskt framåt och de slutsatser som dras är lika försiktiga som rimliga. Avhandlingen måste anses utgöra en förtjänstfull prestation. Ett par artiklar och några recensioner med organisationer som föremål markerar ytterligare Hadenius' insikter på detta fält.

Skatter och skattepolitik är ett andra huvudområde som Hadenius intresserat sig för. Det viktigaste arbetet är "Spelet om skatten" (1981) som hör hemma inom det vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala pågående projektet Politics as Rational Action (PARA). Boken har ett dubbelt syfte, ett empiriskt och ett teoretiskt. Dels vill författaren beskriva och förklara ett antal beslut, träffade mot slutet av 1970-talet, beträffande den statliga inkomstkatten och dess roll för fördelningen av hushållens skattebelastning. Dels vill han skapa en teoretisk modell, avsedd som hjälpmedel vid den empiriska analysen och ämnad att bringa "ordning i den rationalistiska teorins mångfald".

Arbetet är ett mycket klart framsteg jämfört med avhandlingen. Boken är utmärkt disponerad och vittnar om god kännedom om aktuell statsvetenskaplig teori. Kritiken av de teoretiska ansatserna i Graham T Allison's berömda "Essence of Decision" tycks mig väsentlig och hållbar. Sin egen modell applicerar Hadenius med avsevärd framgång i de empiriskt orienterade avsnitten. Det finns hos Hadenius ofta ett glädjefyllt engagemang, en vilja att attackera besvärliga problem som stämmer läsaren positiv. Någon gång kan resonemangen bli svepande och konstruktionerna väl luftiga. Men på det hela taget är boken om skatterna lika bra genomförd som den är tänkt. Till denna skrift ansluter sig ett antal mindre arbeten om skatter, alla vittnande om författarens förtrogenhet med objektet.

Utöver vad som sålunda nämnts har Hadenius författat ett par skrifter av mycket stort intresse. I anknytning till det aktörsorienterade perspektivet inom PARA-projektet har han kommit att intressera sig för motivutsagor och andra motivindikatorer. De resonemang som förs om dessa ting i uppsatsen "The Verification of Motives" är kritiskt hållna och klargörande. Uppenbart är att Hadenius i statsvetenskapens gränssyta med filosofi och vetenskapsteori rör sig med en kanske oväntad grace. Samma slutsats kan – bland andra – dras av det åberopade manuskriptet "Medbestämmandereformen" som är en del av ett blivande större arbete. Det föreföll mig osannolikt att något nytt och vettigt skulle kunna sägas i anslutning till Alf Ross' och Herbert Tingstens gamla definitioner av demokrati (åtskilliga felaktigheter har däremot som bekant på sistone sagts därom). Faktum är emellertid att Hadenius' framställning i relation till begreppen form och formell är både originell och upplyssande. Också härutöver bjuder kapitlen om medbestämmandereformen en angenäm läsning, det är en framställning präglad av intelligens och lyhördhet. Att Hadenius' bägge skrifter i manus från 1982 betecknar den hittillsvarande höjdpunkten i hans produktion kan knappast ifrågasättas.

Hadenius har under ett antal år haft en ganska omfat-

tande handledning av forskarstudier och undervisat på samma nivå. Han har författat visst undervisningsmaterial.

Lundqvist (f 1939) avlade doktorsexamen 1971 och antogs som oavlönad docent i statskunskap 1975. Doktoravhandlingen bar titeln "Miljövårdsförvaltning och politisk struktur". I sin analys av miljöpolitiken rör sig författaren på ett i stort sett tidigare obehandlat område, det är fråga om en pionjärsats. Som teoretisk utgångspunkt säger sig författaren vilja använda David Eastons systemanalytiska åskådning, kompletterad med specialteorier främst från Knut Dahl Jacobsen. Tyvärr måste man säga att detta program inte förverkligas på något lyckosamt sätt. Easton's modell synes inte ha nämnvärt styrt den empiriska analysen, i varje fall kan läsaren inte göra klart för sig hur detta har skett.

Bortsett från denna kritiska synpunkt, som naturligtvis är ganska väsentlig, förtjänar emellertid avhandlingen beröm. Lundqvist har säker känsla för det politiskt och statsvetenskapligt relevanta i ett komplicerat historiskt skeende. Han dras till svåra problemställningar och lyckas i avhandlingens olika kapitel belysa ett stort antal av de problem, som normalt ackompanjerar framväxten av ett nytt politikområde, men också frågor som är speciella för miljöområdet. Avhandlingen är en god prestation.

Lundqvist har fortsatt sin verksamhet på miljöforskningsområdet, intensivt och med betydande framgång. En lång rad uppsatser, delvis dock varandra överlappande, vittnar härom. Väsentligt är att Lundqvist tidigt engagerade sig i komparativa studier. Exempel härpå är "Crisis, Change, and Public Policy, Considerations for a Comparative Analysis of Environmental Policies" (1973). I likhet med flera andra präglas den av Lundqvists ambition att placera miljöpolitiken i ett vidare sammanhang.

Sin hittillsvarande kulmen når Lundqvists insatser på detta område tvivelsutan i arbetet "The Hare and the Tortoise. Clean Air Policies in the United States and Sweden". Det är en elegant genomförd studie som måste tillmätas ett stort meritvärde. Lundqvist glider inte undan de många svårigheter som möter till följd av olikheter i politiska och ekonomiska system. Tvärtom söker han genomgående värdera omgivningsfaktorer och förser sina jämförelser med nödiga reservationer utan att för den skull hemfalla åt överdriven försiktighet. Det rationalistiska perspektivet synes mig i denna studie komma väl till sin rätt. Lundqvists konklusion att "... the two distinct patterns of policy choice and change are best explained in terms of policy-makers' rational assessment of the *political* opportunities and obstacles they perceived as relevant ..." förefaller rimlig; i alla hän-

delse ges i boken goda argument därför. Naturligtvis skulle man gärna ha sett att författaren ägnat implementering och utfall mera uppmärksamhet. Anmärkningar i den riktningen kan dock lätt bli exempel på oseden att kritisera en skribent för att inte skriva om ett annat ämne än det valda. Av de mera omfattande arbetena i denna konkurrens är Lundqvists om luftföreningspolitiken ett av de bästa.

Bland Lundqvists många smärre arbeten rörande miljö- och resursfrågor vill jag ytterligare framhålla "Managing the World's Ocean Resources: Problems of Equity and Efficiency", som ger en god översikt över ett svårforcerat område. Av intresse är också "Collective Goods, Common Property Resources, and International Cooperation", där författaren försöker tillämpa Mancur Olson's teorier vid studiet av tre fall av globala och regionala konventioner till skydd för marin miljö. Det är en uppsats som ger mersmak men som i föreliggande skick verkar oavslutad.

Under senare år har Lundqvist vänt sig till ett för honom helt nytt forskningsområde, nämligen bostadspolitik. Av de skrifter som hittills föreligger inom detta område synes mig uppsatsen "Att äga, att bruka, att förvalta. Om verkningarna av ändringar i upplåtelseform" ha den klaraste anknytningen till statsvetenskaplig analys; mycket av vad som i övrigt presenteras får gärna en primärt socioekonomisk vinkling. Författaren gör förvisso tänkbara distinktioner i anknytning till vad som kallas "det bostadspolitiska problemet" och kan inte undgå att komma med intelligenta reflektioner. Men som helhet är uppsatserna en besvikelse: de har inte gett Lundqvist många tillfällen att utnyttja den fantasi och uppslagsrikedom som han tidigare givit prov på.

Lundqvist kan åberopa en omfattande pedagogisk meritering på skilda nivåer inklusive forskarutbildning. Han har även goda meriter som ledare för forskningsprojekt och som producent av läromedel. Lundqvist är också en flitig debattör och recensent med vid överblick.

Vedung (f 1938) disputerade 1971 för doktorsgraden. Avhandlingen behandlade "Unionsdebatten 1905" och hade underrubriken "en jämförelse mellan argumenteringen i Sverige och Norge". Avhandlingen medförde docentur. Som bidrag till vårt vetande om svensk-norska unionen och de aktörer, som var verksamma i dess slutskede, är arbetet ingalunda oviktigt. Det är dock främst den begagnade analysmodellen som är intressant i ett statsvetenskapligt sammanhang.

Författarens resonemang i kapitel II om teoretiska och metodiska överväganden är ofta citerade. Särskilt gäller detta vad som sägs om distinktionen mellan innehållslig och relationell idéanalys samt mellan olika vari-

anter av den sistnämnda. Vedung har inte sällan själv återvänt till och ytterligare utvecklat sin begreppsapparat; denna har också visat sig fruktbar i andra forskares tjänst. Även om de centrala begreppen utan tvivel kunde ha satts in i ett mera detaljerat doktrinhistoriskt sammanhang och deras originalitet därvid riskerat att framstå som mindre självklar, är dock avhandlingen en utmärkt prestation.

Analysen av olika sätt att granska idéer blev för Vedung en inkörsport till vetenskapsfilosofiens vida fält. Främsta resultatet av utfärderna är boken "Det rationella politiska samtalet" (1977) med underrubriken "hur politiska budskap tolkas, ordnas och prövas". Författaren får här tillfälle att demonstrera sin beläsenhet i vitt skilda delar av modern vetenskapsteori. Boken synes mig påtagligt ojämn. Enstaka goda egna iakttagelser blandas med tämligen obearbetade referat eller rena återgivningningar av andra författares framställningar. I sig behöver detta inte vara något fel men det leder ofrånkomligen till att arbetet i huvudsak får karaktär av handbok eller lärobok. Också i en sådan – kanske framför allt där – måste emellertid noggrannhet i polemik iakttagas. Jag kan inte se att Vedung i sin behandling av frågan om prövning av värdeomrödets giltighet iaktar den fairness mot sina "motståndare" – exempelvis Ingemar Lindblad och Jörgen Westerståhl – som är önskvärd. En generös tolkning av vad de nämnda forskarna sagt synes mig inte leda till att de menat att alla värdeområden är "lika bra eller lika dåliga från vetenskapens synpunkt sett", nämligen om man som Vedung inkluderar också de instrumentella värdeområdena. Min generella karakteristik av Det rationella politiska samtalet gäller också i huvudsak den engelska version, som bifogats i korrektur, "Political Reasoning", även om denna framställning i åtskilliga punkter reviderats och vanligen vunnit därpå.

Till Vedungs mest förtjänstfulla insatser hör hans redogörelse för den komparativa metoden i politisk vetenskap. Bäst analyseras den kanske i artikeln "The Comparative Method and its Neighbours" (1976) men också "The Comparative Method and John Stuart Mill's Canons of Induction" (1976) är av betydande intresse. Ytterligare ett antal uppsatser visar Vedungs kunskaper inom samhällsvetenskaplig metodologi.

Inom ramen för PARA-projektet har Vedung haft energipolitiken på sin lott. Ett resultat härav är boken "Kärnkraften och regeringen Fälldins fall". Det är en egenartad produkt: mindre vetenskaplig än journalistisk (vilket inte i och för sig är ett värdeområde) men dessvärre som journalistik inte i nivå med föregångare i denna sjuttioalsgenre (vilket är ett värdeområde). Av större intresse är arbetet "Energipolitiska utvärderingar 1973–1981" (1982) som föregåtts av en rad smärre un-

dersökningar. Bokens syfte är att kritiskt ta ställning till hur statens politik för energiberedskap och energihushållning utvärderas i Sverige. Såväl den teoretiska apparaten som de empiriska avsnitten är omsorgsfullt utarbetade, med klar disposition och utmärkt sammanfattning.

Vedung åberopar en synnerligen omfattande pedagogisk verksamhet, inte minst som handledare inom forskarutbildningen. Hans meriter som ledare av forskning och som producent av läromedel är också avsevärda.

De tre sökandena är svåra att rangordna. Samtliga har en omfattande pedagogisk och pedagogiskt-administrativ meritering, med försteg för Lundqvist och Vedung framför Hadenius. Hadenius' och Lundqvists avhandlingar är inte i nivå med Vedungs. Hadenius' senare produktion visar emellertid starkt ökande kvalitet, med självständiga bidrag till lösningen av klart formulerade, relativt besvärliga problem. Lundqvist har mer än de övriga gett sig i kast med jämförande studier och vågat sig ut på den internationella arenan, inte utan framgång. Hans bostadspolitiska studier kan dock inte sägas väga särskilt tungt. Vedungs produktion efter avhandlingen är omfattande men förbluffande ojämn till sin kvalitet.

Vid den slutliga sammanvägningen träder de utmärkta analyserna i Hadenius' senare skrifter i förgrunden; deras intellektuella skärpa och påfallande slagkraft motiverar att de tillmäts avgörande vikt.

Med betoning av det ringa avståndet till övriga sökande får jag sålunda till innehavare av långtidsvikariatet föreslå

docenten Axel Hadenius.

Pär-Erik Back

Till Samhällsvetenskapliga fakultetens tjänsteförslagsnämnd

Av Samhällsvetenskapliga fakulteten förordnad som sakkunnig vid tillsättningen av långtidsvikariat på professorstjänst (L22) i statskunskap vid Uppsala universitet får jag härmed överlämna mitt utlåtande över de tre kvarstående sökandena, docenterna Axel Hadenius, Uppsala universitet, Lennart J Lundqvist, Byggnadsvetenskapliga institutet i Gävle tidigare Uppsala universitet och Evert Vedung, Uppsala universitet. Två sökande har återtagit sina ansökningar.

Axel Hadenius (f1945) disputerade på avhandlingen *Facklig organisationsutveckling. En studie av Landsorganisationen* (Rabén & Sjögren, 1976). Avhandlingen bygger på ett omfattande, i flera fall tidigare obearbetat källmaterial. Författaren analyserar de lokala avdel-

ningarnas underordnande under centrala förbund och LO, förbundens sammanslagning horisontellt till allt större enheter samt effekterna på inflytandesystemets form, varvid förhållandet mellan direkt och representativ demokrati och tendenserna till professionalisering diskuteras. Framställningen utmärks av klara frågeställningar, stram framställningskonst och långt tidsperspektiv. På några punkter frågar sig läsaren, om inte en vidgning av forskningsuppgiften utöver de rent interna förhållandena borde ha företagits. Tack vare författarens energiska konfrontation av material och problem får vi ny kunskap om svensk fackföreningsrörelse i en utsträckning, som överraskar med tanke på hur många företrädare Hadenius haft på forskningsområdet. Bland frågor där författaren lyckas komma med något nytt märks sambandet mellan övergången till centrala avtalsförhandlingar och den solidariska lönepolitiken. Avhandlingen kan betecknas som en habil debut av en ung doktor med påfallande frisk aptit på det vetenskapliga arbetet. På avhandlingens tema föreligger ytterligare ett par uppsatser.

På uppdrag av Budgetdepartementet utredde Hadenius därefter förändringarna i statstjänstemännens förhandlingsrätt. Det är en koncis översikt, som mynnar ut i en analys av dagens situation, där den offentligrättsliga ordningen fått träda tillbaka för de privaträttsliga principerna och statstjänstemännen erhållit samma rättigheter som de privatanställda.

En uppsats i Statsvetenskaplig Tidskrift 1978 "Ämbetsverkens styrelser" består av tre delar: först en analys av begreppen demokrati och korporatism som sammansättningsprinciper för verkens styrelser, sedan en statistisk redovisning av styrelsernas sammansättning byggd på egna undersökningar, avslutningsvis en klart formulerad – negativ – slutsats om lekmannastyrelsens betydelse för demokratiseringen av förvaltningen. Uppsatsen är ännu ett exempel på Hadenius' förmåga att med enkla medel nå intresseväckande resultat.

I en följande år publicerad uppsats "Politiska aktörers preferenser" visade sig Hadenius från en ny sida. Han hade vid det här laget engagerats i det uppsaliensiska forskningsprogrammet "Politik som rationellt handlande" och inledde två studier med en skarpsinnig och klagörande jämförelse mellan två aktörsteoretiska inriktningar: den som endast räknar med strategiska motiv som förklaring till aktörers handlande och den som menar att man även måste uppmärksamma aktörernas sakorienterade eller ideologiska preferenser.

Hadenius' aktörsteoretiska forskningar mynnar sedermera ut i det stora arbetet Spelet om skatten (Norstedts, 1981). I ett första kapitel presenteras en modell för rationalistisk förklaring på grundval av svensk och internationell litteratur; särskilt upptas Allison's kända arbete

till kritisk diskussion. Därefter behandlas tre skattepolitiska riksdagsbeslut från sent sjuttital; ja, i en efterskrift hinner författaren också analysera "den underbara natten" våren 1981, som ledde till den borgerliga trepartiregeringens fall. Hadenius har varit förbluffande framgångsrik i sin användning av intervjuemetoden; även upplysningar om strategiska motiv, källkritiskt kontrollerade på olika sätt, har på detta sätt kunnat inhämtas – tvärtemot vad som annars brukar hävdas inom den aktörsteoretiska forskningen. Författaren utför sina förklaringar med hjälp av spelteoretiska matriser. När man läser Hadenius' skattebok, får man en livlig känsla av att författaren här funnit en analysinriktning, som låter honom komma till sin fulla rätt. Genom sin distinkta, teoretiska utgångspunkt kan Hadenius leverera förklaringar av en kraft, som vi alltför sällan ser i svensk statskunskap. Hans känslighet för det empiriska materialet, som vi ännu en gång ser fina exempel på, hindrar å andra sidan teorin att leva sitt eget liv och ger boken en hälsosam politisk konkretion. Precis som det skall vara blir spelmatriserna ingenting annat än sammanfattningar av förklaringarna men som sådana informativa och slagkraftiga; de föregås av uttömmande deskriptiva förloppsskildringar. Sammanfattningsvis framstår Spelet om skatten som en tungt vägande forskningsmerit. Några välskrivna och tankeväckande slutreflektioner om strategins betydelse i politiken – eller som Hadenius uttrycker sig om Machiavellis rävar och lejon i politiken – förhöjer ytterligare läsvärdet hos detta utmärkte arbete.

I en uppsats "The Verification of Motives" fördjupar Hadenius sina aktörsteoretiska metodresonemang.

De svenska skatterna har Hadenius också upptagit till behandling från en annan metodisk utgångspunkt. Hans mest ansvarsfulla åtagande hittills är som projektledare för en stor intervjuundersökning om skattebetalarnas inställning till sina skatter. Bl a undersöks förutsättningarna för olika former av skatteprotest och skatteundandragande. Riksbankens Jubileumsfond är huvudfinansier. Fältarbetet är nu avslutat; urvalet bestod av 1200 personer; svarsfrekvensen var 80 procent. En enkät med riksdagsmän gav en svarsfrekvens på 74 procent. Något manuskript föreligger ännu inte. Av projektbeskrivning, frågeformulär och redogörelse för fältarbetet framgår att Hadenius genom denna undersökning lärt sig att hantera kvantitativ analysteknik.

Märkligt nog har Hadenius hunnit producera ytterligare ett stort manuskript, "Medbestämmandereformen" (Kapitel 1–4). Liksom skatteboken är det också utarbetat inom "Politik som rationellt handlande" men de rationalistiska förklaringarna ämnar författaren denna gång spara till ett sammanfattande avsnitt i bokens slut, vilket ännu inte är skrivet. Tonvikten i manuskriptet

tet ligger i stället på en beskrivning av partiets och organisationers ståndpunkter och argument i fråga om de anställdas inflytande i företagen från decemberkompromissen 1906 till den nya arbetsrättens genomförande under 1970-talet. I detta arbete framträder Hadenius med andra ord som idéanalytiker – och han gör det med briljans. Det ställs stora krav på den som försöker säga något nytt om begreppet demokrati, som är aktörernas egen term för de anställdas inflytande. Tack vare några distinktioner och schemata – Hadenius skiljer mellan inflytandets förutsättningar, form och innehåll samt mellan dess formella och reella sida; vidare mellan förhandlingsrätt, partsrepresentation och självstyre; och slutligen mellan regleringsformerna lag och avtal – når författaren fram till mycket intresseväckande slutsatser, på en gång nyanserade och precisa. Detta även språkligt spänstigt genomförda arbete är enligt min uppfattning det mest njutbara, som Hadenius hittills författat.

Hadenius har god pedagogisk meritering från såväl grundutbildningen, där han främst varit ansvarig för uppsatsmomentet, som från forskarutbildningen. Hans handledningsverksamhet har bl a avkastat det pedagogiska läromedlet för doktorander "Från ämne till problem".

Sammanfattningsvis slås man av en oavbrutet ökande kvalitet i Hadenius' forskning, hans metodiska mångsidighet, stora produktivitet, stringenta problemdiskussion och – framför allt – av författarens sällsynt väl utvecklade förmåga att låta sina teoretiska begrepp komma i arbete, så att de skänker oss ny kunskap om den politiska verkligheten.

Lennart J Lundqvist (f 1939) disputerade på avhandlingen *Miljöförvaltning och politisk struktur* (Prisma, 1971). Ämnesvalet är originellt; det är Lundqvists förtjänst att miljöpolitiken förts in som objekt för den statsvetenskapliga forskningen i vårt land. Författaren valde att låta Eastons systemteoretiska betraktelsesätt vägleda framställningen. Lika litet som hos andra skandinaviska statsvetare, som vid denna tid fascinerades av systemteorin, visade sig modellen i Lundqvists avhandling ha någon större förklaringskraft. Ett önskvärt närmande mellan modell och verklighet ägde inte rum, ehuru intresseväckande hypoteser om växelverkan mellan förvaltningen och dess "omgivning" kunde härledas. Förtjänsterna hos avhandlingen ligger i stället främst i de energiskt genomförda förvaltningsanalyserna. Särskilt författarens behandling av två problem tilldrar sig läsarens intresse. Lundqvist diskuterar huruvida miljöförvaltningspolitik skiljer sig från andra frågor därigenom att kompromisser inte är möjliga men trots detta behandlas som en ekonomisk avvägningsfråga i den svenska politiska kulturen. Vidare uppmärksammar Lundqvist hur miljö-

förvaltningen inte blott blir föremål för politisk styrning utan även själv påverkar politiken – såväl genom beredning som tillämpning. Lundqvists doktorsavhandling kan liksom Hadenius' betraktas som en god inledning på en vetenskaplig karriär. Vårt ämne har fått en ung, ambitiös forskare.

Åren närmast efter disputationen publicerade Lundqvist en rad uppsatser om miljöpolitik. I en jämförande studie analyserades miljöförvaltningspolitiken i Sverige, USA och Canada. I anslutning till detta och andra arbeten utvecklade Lundqvist en begreppsapparat på middle-range-nivå, som betecknar ett klart framsteg i förhållande till avhandlingen. Avhandlingens inriktning på genomförandestadiet i den politiska processen fördes vidare i ett arbete, *The Case of Mercury Pollution in Sweden* (Naturvetenskapliga forskningsrådet, 1974), i vilket Lundqvist analyserade hur naturvetenskapliga utsagor används, när myndigheterna fattar beslut, samt hur dessa beslut sedan mottages och värderas av aktörerna i myndighetens omgivning.

Dessa och ytterligare uppsatser pekar fram mot boken *The Hare and the Tortoise. Clean air policies in the United States and Sweden* (The University of Michigan Press, 1980). I detta arbete skördar Lundqvist frukterna av att han så länge sysslat med miljöförvaltningspolitik; läsaren märker på varje sida, hur väl författaren behärskar sitt ämne. Forskningsuppgiften består i att förklara varför de båda länderna valt olika alternativ för att bekämpa luftföroreningarna. Genom sin förtrogenhet med både svensk och amerikansk miljöförvaltningspolitik driver författaren med säker hand hem sin tes, att den offentliga politikens artskilda inriktning i de båda länderna kan föras tillbaka till vissa redovisade konstitutionella och politiska skillnader. Perspektivet vidgas därigenom och läsaren får en fascinerande belysning av villkoren för det politiska spelet i Sverige och USA. Teoretiskt arbetar Lundqvist i detta arbete med rationalistisk förklaring, varvid begreppsapparaten föredömligt utvecklas i intim kontakt med materialet. Lundqvist lyckas därvid komma med många pregnanta formuleringar. Den valda ansatsen motiveras t ex med följande ord: "Background factors do not make policy. Policymakers do." I ett nötskal har författaren här angivit poängen med den rationalistiska analysinriktningen. Över huvud taget är författaren att gratulera till språkbehandlingen i detta arbete liksom till den metafor om haren och sköldpaddan, som genomgående präglar uppläggnings av boken. Sammanfattningsvis vill jag beteckna detta väl genomarbetade arbete som en förstklassig statsvetenskaplig produkt.

Även Lundqvist har medverkat inom forskningsprogrammet "Politik som rationellt handlande". Haren och sköldpaddan har inte skrivits inom ramen för detta, även

om – som framgått – betraktelsesättet är likartat. Lundqvists eget frågeområde inom forskningsprogrammet gällde den nya arbetsmiljölagens tillkomst. Några välskrivna promemorier föreligger jämte en mera teoretisk studie ”Varifrån får politiken sitt innehåll?” I samband med Lundqvists flyttning till Bygghörsningsinstitutet har detta forskningsprojekt överlämnats till en elev.

Från Lundqvists nya forskningsfält föreligger boken *Bostadskostnaderna – en fråga om rimlighet och rättvisa* (Statens råd för byggnadsforskning, 1981). Denna lilla studie speglar på två olika sätt Lundqvists betydande receptiva förmåga. För det första vill det till stor skicklighet att så snabbt som här skett kunna sätta sig in i ett nytt, tekniskt komplicerat material. Men, för det andra, förvånas läsaren av att Lundqvist så fullständigt och osjälvständigt velat acceptera docent Sverker Gustavssons i och för sig utmärkta begreppsapparat, vilken exerceras genom hela boken. Lundqvist har ännu inte riktigt funnit sin egen penna som bostadspolitisk forskare.

Lundqvist har också publicerat ett stort antal mera populärvetenskapliga artiklar.

Lundqvist har god pedagogisk meritering från såväl grundutbildnings- som forskarutbildningsnivå som universitetslektor i början av sjuttioalet, som Assistant Professor vid Indiana University 1972–73 och sedan som forskarassistent och docent i Uppsala; 1980 övergick Lundqvist till Bygghörsningsinstitutet.

Sammanfattningsvis vill jag beteckna Lundqvist som en teoretisk och empirisk väl förfaren forskare med en djupborrande miljöpolitisk forskning bakom sig, med god blick för fruktbara politiska frågeställningar och en – i sina bästa stunder – ovanligt talangfull framställningskonst.

Evert Vedung (f 1938) disputerade pro gradu på avhandlingen *Unionsdebatten 1905. En jämförelse mellan argumenteringen i Sverige och Norge* (Almqvist & Wiksell, 1971). Det är en gammaldags lärdoms- och arbetsprestation i ordets bästa bemärkelse. Trots den mycket omfattande utforskningen av denna fråga lyckas författaren komma med värdefulla nyheter. Materialmässigt vilar framställningen inte bara på officiellt material och press- och broschyrdebatt; ett rikt privat, delvis otryckt material i form av dagböcker, brev och minnesanteckningar i både Norge och Sverige har också utnyttjats. Metodiskt är för det första att konstatera att avhandlingen byggs upp kring en uttalad modell för ”den idealtypiske aktörens överväganden” i unionsfrågan; man kan invända, att de schemata författaren sedan utvecklar för klassificeringen blir alltför finfördelade för att skänka någon riktig överblick. För det andra är det i denna

avhandling, som Vedung presenterar sin berömda distinktion mellan innehållslig och funktionell idéanalys (eller ”relationell” idéanalys, som termen då ännu löd). Lika litet nu som när jag en gång var fakultetsopponent synes mig distinktionen så alldeles klagörande eller lätt att arbeta med: en hel del analyser, som Vedung kallar relationella eller funktionella (t ex samspelet mellan olika idéer) skulle jag hellre kalla innehållsliga. Med avhandlingens definitioner tenderar så gott som all idéanalys och idéhistoria att bli funktionell. Det hindrar inte att Vedung har förtjänsten av att med denna distinktion i hög grad ha befruktat den idéanalytiska metodutvecklingen i svensk statskunskap. I strängt symmetriskt uppbyggda kapitel jämför Vedung den svenska och norska argumenteringen och belägger de överraskande likheterna mellan svensk höger och norsk vänster, som var mot unionen, och svensk vänster och norsk höger som var för den. Med denna jämförande analys relativiserar Vedung nationalismens begrepp och visar hur striden i unionsfrågan kan föras tillbaka på grundläggande motsättningar i fråga om synen på demokrati och socialism. Genom sin fasta, systematiska uppläggning, sin intresseväckande metoddiskussion och sina väldokumenterade resultat är denna stora avhandling ett av de främsta arbetena i denna konkurrens.

Efter disputationen fördjupade sig Vedung ytterligare i idéanalysens metodproblem, vilket ledde till boken *Det rationella politiska samtalet. Hur politiska budskap tolkas, ordnas och prövas* (Aldus, 1977), nu i omarbetad version under utgivning på engelska med titeln *Political Reasoning*. Boken är uppbyggd kring distinktionen funktionell och innehållslig idéanalys. Särskilt inträngande diskuterar författaren den innehållsliga idéanalysens problem. Syftet med denna behöver enligt Vedung inte bara vara att beskriva innehållet. Man kan som forskare också ta ställning till innehållets intellektuella giltighet. Vedung anger några ”rules for political reasoning”: ståndpunkten skall stödjas av argument, budskapen skall vidare uppfylla kraven på klarhet, relevans, konsistens och sanning. Vidare diskuterar Vedung de olika forskningsstegen i en innehållslig analys, metoder för texttolkning och för sk giltighetsprövning samt metodreglernas tillämpning på värdeomdömen. Läsaren störs något av att Vedung har en tendens att blanda högt och lågt i sin bok, att en del påpekanden ter sig som skäligen enkelt lånegods från filosofin. Som helhet vill jag dock beteckna boken som en värdefull systematisering av ett viktigt statsvetenskapligt metodområde, genomförd med betydande engagemang för den innehållsliga idéanalysens möjlighet i en tid, då denna ansats i viss utsträckning tycks försummad till förmån för funktionell analys.

En andra linje från avhandlingen är den jämförande

metoden. Vedung har på detta område publicerat välgjorda uppsatser på svenska och engelska om metodens avgränsning, syften och förhållande till induktivismen.

Även Vedung har medverkat inom forskningsprogrammet "Politik som rationellt handlande". Vi började vårt arbete med ett internationellt symposium, som resulterade i boken *Politics As Rational Action* (Reidel, 1980). Vedung nedlade en betydande arbetsinsats vid redigeringen av denna bok och medverkade också med en uppsats.

Energipolitiken blev Vedungs område inom forskningsprogrammet. Det viktigaste arbetet är *Kärnkraften och regeringen Fälldins fall* (Rabén & Sjögren, 1979). Boken, som i hög grad bygger på intervjuer med de inblandade politikerna, karakteriseras av Vedungs utmärkta kännedom om energisektorn. Tyvärr kan läsaren inte undgå att märka att boken är skriven på bara några månader. Den har kommit att stå journalistiken alltför nära. Förklaringarna är inte särskilt teoretiskt ambitiösa. I boken liksom i efterföljande uppsatser gör Vedung ett stort nummer av att kärnkraften betecknar en andra konfliktdimension i svensk politik utöver höger-vänsterskalan och att regeringen rämnade efter båda dimensionerna. Denna synpunkt är dock inte alls så originell, som Vedung vill göra gällande. Andra statsvetare har fört detta tänkande betydligt längre, inte minst våra göteborgska kolleger.

Vedungs energipolitiska forskningar har också lett till ett intresse för implementeringen av politiska beslut. I en studie, *Energipolitiska utvärderingar 1973-81* (Delegationen för energiforskning, 1982), slutrapporteras ett projekt, stött av delegationen, vari Vedung identifierar och kritiskt analyserar de utvärderingar myndigheter gjort av energihushållningspolitiken. Även om denna studie bara är en första inventering av ett forskningsområde uppvisar den ännu ett prov på Vedungs metodiska grundlighet. En modell av genomförande- och implementeringskedjan utvecklas också, vilken också återkommer i en särskild uppsats.

Om Vedung som energipolitisk forskare skulle jag sammanfattningsvis vilja säga att han ännu inte gjort sig själv rättvisa på området – såsom Hadenius och Lundqvist gjort på sina områden. Vedung borde exploatera den betydande kompetens han byggt upp på forskningsområdet genom att skriva en stor bok om svensk energipolitik, gärna från det implementeringsperspektiv han nu håller på att utveckla.

Vedung har god pedagogisk meritering från såväl grundutbildnings- som forskarutbildningsnivå som universitetslektor i slutet av sextioalet, docent sedan 1972, t f professor höstterminen 1977 och som gästprofessor vid Harvard och Vanderbilt University.

Sammanfattningsvis framstår Evert Vedung som en

av landets ledande idéanalytiska auktoriteter och som en utpräglad systematisk forskarbegåvning. Med originalitet och uppslagsrikedom har han i implementationsforskningen funnit ett nytt tillämpningsområde för den kvalitativa metodlära han utvecklat.

Inför det slutliga ställningstagandet vill jag först framhålla att alla tre kvarstående sökandena är mina mångåriga medarbetare vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala med väl vitsordad både vetenskaplig och pedagogisk meritering. Uppsalainstitutionens inriktning på aktörsteori, rationalistisk förklaring och idéanalys präglar deras skrifter. Ingen tvekan kan råda om att de alla skulle fullgöra uppgifterna som t f professor på ett utmärkt sätt.

Skillnaden i forskningsskicklighet dem emellan är inte stor. Lundqvist och Vedung har i huvudsak ägnat sig åt var sitt område, där de också gjort sina bästa insatser: Lundqvist inom miljöpolitiken med avhandlingen och boken om haren och sköldpaddan, Vedung inom idéanalysen med avhandlingen och metodboken om det politiska samtalet. Hadenius' bästa område är skattepolitiken med främst *Spelet om skatten* jämte den pågående undersökningen. I fråga om bästa område sätter jag Lundqvists miljöpolitiska och Vedungs idéanalytiska forskning något före Hadenius' skattepolitiska, ehuru även denna är avancerad och rimligen inom kort ytterligare kommer att stärkas, när undersökningen om den svenske skattebetalaren avrapporteras. Går vi därefter till övrig forskning kan Hadenius uppvisa betydligt större bredd än övriga sökande. Lundqvists och Vedungs förnyelse utöver miljöpolitik respektive idéanalys på bostadspolitikens respektive energipolitikens område har ännu inte burit någon rikare frukt, under det att Hadenius utöver skattepolitiken kan peka på två stora och väsentliga studier – fackföreningsavhandlingen med angränsande uppsatser och det eleganta, idéanalytiska arbetet om medbestämmandereformen. Lundqvists och Vedungs försteg framför Hadenius i fråga om bästa område måste betecknas som väsentligt mindre än den senares försteg i fråga om övrig forskning. Vid den totala sammanvägningen ger jag därför Hadenius ett visst försteg framför sina medsökande.

I Hadenius kommer fakulteten att få en vetenskapsman, som under ständigt stigande metodisk klarhet och finess nu står på höjden av produktivitet i den egna forskningen och vad gäller planering och ledning av forskning framträder som en driftig projektledare och som en ambitiös och omdömesgill handledare. Jag föreslår sålunda, att *Axel Hadenius* förordnas som långtidsvikarie på professorstjänsten.

Uppsala den 11 november 1982

Leif Lewin

Till Samhällsvetenskapliga fakulteten vid Uppsala universitet tjänsteförslagsnämnd

Det vid Uppsala universitet ledigförklarade långtidsvikariatet som professor söktes ursprungligen av fem personer: docenterna Axel Hadenius, Jan-Erik Lane, Lennart J Lundqvist, Olof Petersson samt Evert Vedung. Två av de sökande – Jan-Erik Lane och Olof Petersson – har sedermera återtagit sina ansökningar. Axel Hadenius, Lennart J Lundqvist och Evert Vedung återstår för bedömning. Min granskning av de tre kvarstående sökande sker i bokstavsordning. Avslutningsvis företas en jämförelse mellan de sökande.

Vid tillsättning av lärartjänst vid högskolan gäller ju enligt Högskoleförordningens 19 kap 13 § som befordringsgrund sådan vetenskaplig, pedagogisk och annan skicklighet som är av betydelse med hänsyn till tjänstens innehåll och beskaffenhet i övrigt. I fråga om tjänst som professor skall särskild vikt fästas "vid vetenskaplig skicklighet som har visats genom egen forskning samt genom planering och ledning av forskning samt även vid pedagogisk skicklighet som har visats genom handledning av forskare, vetenskaplig undervisning eller utarbetande av läromedel för sådan undervisning".

Axel Hadenius är född 1945, disputerade 1976 och antogs till docent 1979. Han har uppehållit tjänster som forsknings- och forskarasistent och bl a inom ramen för dessa tjänster meddelat undervisning.

Hadenius avhandling är kallad *Facklig organisationsutveckling. En studie av Landsorganisationen i Sverige*. Ett långt tidsperspektiv anlägges i denna studie, från landsorganisationernas grundande till 70-talets början. Uppmärksamheten koncentreras dels på centralorganisationens successivt förstärkta roll i relation till förbunden, dels på strävanden att slå samman organisationer till större enheter. När det gäller den första hälften av den undersökta tiden baseras framställningen i huvudsak på ett antal välkända bearbetningar, när det gäller den senare delen utnyttjar författaren i högre grad tidigare icke utnyttjat material även om några djupborringar knappast sker i detta material. Ett antal teser drivs. Bl a hävdas att den successiva centralisering som kommit att präglå LO:s verksamhet mindre betingats av omsorg om solidarisk lönepolitik än av andra faktorer. De teser som drivs verkar rimliga. Hadenius framställning är översiktlig och flyhänt; uppläggningsen är dock skäligen konventionell. Ett antal mindre skrifter, liksom några recensioner, anknuter till samma ämnesområde, dvs intresseorganisationer och deras inre förhållanden.

En uppsats för sig av god kvalitet är "Ämbetsverkens styrelser" som ingick i Statsvetenskaplig Tidskrift 1978.

Hadenius andra större arbete gäller svensk skattepolitik under 70-talet med en efterskrift som gäller uppgörel-

sen våren 1981. Politikområdet är självfallet utomordentligt centralt; analysen baserar sig både på offentligt och icke-offentligt tryck liksom på intervjuer med de huvudagerande. Författaren ger intryck av att väl behärska sitt material. Förklaringsansatserna anknuter till en tradition som varit överraskande stark just i svensk statskunskap, nämligen att se och förklara politiska utfall utifrån aktörers förutsatta uppsättning av mål och olika handlingslinjer. Hadenius tillägger ytterligare några dimensioner och nyanser till denna vedertagna forskningsinriktning; i en särskild tidskriftsuppsats har han också behandlat denna typ av teoretiska resonemang. Den "rationalistiska analys" som företas av svensk skattepolitik har i och för sig inte tillåtits att hårt styra undersökningens uppläggning. Tre centrala skattepolitiska beslutsprocesser presenteras med inströdda referenser till aktörers mål-medelresonemang; avslutningsvis görs en mera sammanfattande förklaring utifrån det inledningsvis presenterade analys-schemat. Denna bok framstår – trots de ibland litet påhängda referenserna till mål-medelanalysen – som ett mycket värdefullt bidrag till analys av samtida svensk politikutformning. Man lär sig verkligen något om politik. Några ytterligare uppsatser anknuter till detta intresse för skatter liksom ett större projekt om den svenska skattebetalaren som Hadenius nyligen ingångsatt. Projektet ser mycket lovande ut.

Ett tredje område slutligen i Hadenius författarskap är lagstiftningen om medbestämmande. Han har lämnat in fyra kapitel av ett manuskript kallat "Medbestämmandereformen". I detta manuskript, liksom i ett likaledes opublicerat manuskript kallat "The Verification of Motives", anknuter han till en annan i svensk statskunskap välutvecklad tradition: systematisering av argument samt analys av samband mellan argument och motiv. För forskare, som i likhet med Hadenius, är benägna att förklara skeenden utifrån aktörers motiv, är det centralt att fundera över hur man belägger motiv. Särskilt har jag fäst mig vid det utmärkta och klara sätt på vilket Hadenius i sitt manuskript om medbestämmandereformen fixerat och presenterat argument och ståndpunkter hos de centrala aktörerna. Vad som ännu saknas, men det kommer säkert att ingå i det fullständiga manuskriptet, är förklaringar till de tämligen plötsliga ståndpunktsförskjutningarna som inträffade i 70-talets början. Redan i den form manuskriptet nu föreligger övertygar det i sin klarhet och stringens.

Ett utmärkande drag för Hadenius är att han rör sig på statskunskapens, särskilt den svenska statskunskapens, allmänning. Han skriver om en intresseorganisation, han följer och förklarar beslutsprocesser, han koncentrerar sig på aktörers förutsatta preferenssystem, han sysslar med argument och deras systematisering och förklaringskraft. Möjligen kan det sägas att han själv inte

alltid riktigt märker hur mycket han befinner sig på en allfartsväg beträdd av många. Tidigare resenärer tappas ibland bort. Det positiva överväger dock: klarhet, förmåga till överblick, inte för mycket tyngande konstigheter, ett språk som blir allt bättre och framförallt ett sysslade med väsentliga politikproblem. Han utvidgar vår kunskap om samtiden. Hans eget vetenskapliga författarskap representerar en stigande kurva: från doktorsavhandlingen som var bra, utan att vara märklig, till de senast skrivna manuskripten som, ehuru ännu inte publicerade, präglas av en ovanlig klarhet och elegans.

Lennart J Lundqvist är född 1939, disputerade 1971 och antogs till docent 1975. Han har bl a tjänstgjort som extra universitetslektor och forskarasistent vid Uppsala universitet; han har innehaft en forskartjänst vid HSFR och innehar sedan 1980 en tjänst som utredare vid Statens institut för byggnadsforskning. Vidare har han i olika omgångar vistats vid amerikanska universitet. Han har erfarenhet av undervisning både på grundutbildnings- och forskarutbildningsnivå och han har handlett doktorander.

I val av ämne för sin doktorsavhandling var Lundqvist i någon mån en pionjär. Avhandlingen, som bär titeln *Miljöförvaltning och politisk struktur*, gäller sålunda både ett studium av miljöfrågor som politikområde och ett studium av en förvaltningsorganisations framväxt och relationer till sin omgivning. Intresset för förvaltningsforskning vaknade sent inom svensk statskunskap. Avhandlingen präglas av ett gott hantverk även om de teoretiska utgångspunkterna, förankrade i sin tids intresse för systemteori, kan verka litet ovidkommande. Det väsentliga är Lundqvists förmåga att ur sitt empiriska material, föga bearbetat före honom själv, utvinna en mängd intressanta aspekter på olika relationer i politiskt beslutsfattande.

Lundqvists andra stora arbete, *The Hare and the Tortoise*, gäller en jämförelse mellan amerikansk och svensk luftvårdspolitik. I och för sig ligger det sakområde som behandlas i detta arbete nära avhandlingens, men uppläggningen och frågeställningar anknyter till en helt annan tradition. Lundqvists bok är ett originellt, väldokumenterat och väl utfört bidrag till den expanderande litteratur, som har som sin ambition att jämföra offentlig politik i olika länder. Likartade problem får olikartade lösningar i olika länder. Varför? Lundqvist betonar för sin del som förklaringsfaktor starkt den politiska dimensionen. I och med att han också, när han skall presentera den olika politik som förts i Sverige respektive USA, starkt framhäver organisatoriska skillnader tenderar han att i någon mån suddat ut gränserna mellan det som han anser att förklarar och det som skall förklaras. En annan begränsning i boken ligger i den knapphändig

behandlingen av implementationsfaserna. Allt nog: trots dessa svagheter ger boken, med sin koncentration på ett begränsat politikområde, en utmärkt och elegant illustration till fundamentala olikheter mellan två olika politiska system. Bokens stora användbarhet, när det gäller att belysa dessa systemskillnader, hade jag bl a själv tillfälle att iaktta när jag utnyttjade den som kurslitteratur i min undervisning vid Graduate School of Public Policy vid University of California i Berkeley våren 1981.

Det intresse för miljöfrågor som Lundqvist visat i sina två främsta arbeten har han ytterligare dokumenterat i ett antal tidskriftsartiklar liksom i ett antal ännu inte för publicering utgivna manuskript. Frågor som berörs i dessa skrifter är bl a kvicksilverförgiftning, miljöpolitikforskning, miljöeffektbedömningar, utnyttjande av havsresurser och länders uppträdande i fråga om konventioner som gäller just haven. Perspektiven är konsekvent politikinriktade. Blixtrande eller påtagligt originella infall tycker jag mig väl inte ha hittat i dessa skrifter. Men de präglas av sans och måtta. Det är också meriterande för Lundqvist att många av hans artiklar tryckts i internationella tidskrifter.

Ett ytterligare område slutligen i Lundqvists produktion gäller bostadspolitik; han är ju sedan 1980 anställd vid Statens institut för byggforskning. Ännu så länge upplever jag hans produktion inom detta område som mindre övertygande. Det viktigaste arbetet, utgivet i bokform, är *Bostadskostnaderna. En fråga om rimlighet och rättvisa*. Som alltid hos Lundqvist är visserligen framställningen redig och klar i uppsplattning av problem, fixering av mål och medel, försök till mätning av effekter liksom presentation av argument för och emot. Ett ganska mekaniskt drag vilar dock över boken.

Lundqvists bok om bostadskostnader, liksom ett manuskript om bostädernas ägandeformer, aktualiserar vidare den besvärliga och trista frågan om en universitetsdisciplins rimliga gränser. Vilken typ av analyser och undersökningar skall uppfattas vara meriterande för en ospecificerad tjänst i ämnet statskunskap? Jag har sålunda, för att anknyta till Lundqvists produktion, svårt att acceptera som merit en tämligen deskriptiv redogörelse för olika ägandeformer, för dessa formers fördelning över olika medborgargrupper liksom för deras rättsliga status och finansiering. Situationen är självfallet en annan när tonvikten ligger på tillkomsten av en politik – liksom på dess implementering och utvärdering – eller när den bygger på systematisering av argument och på belysning av generella politiska problem. En del av det som Lundqvist inlämnat till bedömning inom bostadspolitikens område har en sådan klar statsvetenskaplig anknytning; en annan och ganska stor del har emellertid inte denna anknytning och har därmed, enligt mitt sätt

att se, bara ett begränsat meriteringsvärde för professur i statskunskap.

Det går knappast att säga om Lundqvists produktion att den markerar en ständigt stigande kurva. Hans avhandling representerar ett gediget arbete av pionjärkaraktär; hans jämförelse av amerikansk och svensk politik mot luftföroreningar är osedvanligt konsekvent och elegant utförd; hans arbeten inom bostadspolitik, ehuru gedigna, framstår dock som något mindre intressanta och till en del också liggande utanför här aktuellt meriteringsområde. Ett sammanfattande omdöme om Lundqvist förblir dock att han är en grundlig, pålitlig och konsekvent systematiserande forskare.

Evert Vedung är född 1938 och disputerade 1971 för doktorsgraden. Avhandlingen åsattes docentbetyg. Han har tjänstgjort som universitetslektor, forskarassistent, docent och till sist professor vid Uppsala universitet samt uppehållit tjänst som projektledare och varit gästforskare vid utländska universitet. Inom ramen för dessa tjänster har han bedrivit en ganska omfattande undervisning både på grundutbildnings- och forskarutbildningsnivå. Slutligen har han också handlett doktorander.

Vedung disputerade alltså enligt den gamla ordningen på en avhandling som han kallade *Unionsdebatten 1905. En jämförelse mellan argumenteringen i Sverige och Norge*. Det är en mycket grundlig undersökning av den norsk-svenska unionsdebatten i dess avgörande och kritiska skede. Ett omfattande källmaterial är genomgående; materialbehandlingen är klok och omdömesgill; dispositionen är mycket systematisk. En jämförelse företags mellan norska och svenska ståndpunkter och argument. Analys av debatter är som sagt ett klassiskt ämne i svensk statskunskap. Olika indelningsgrunder har använts och kan användas. För min del har jag haft svårt att riktigt till fullo förstå och uppskatta det meningsfulla i den typ av klassificering av argument som Vedung företar liksom jag inte heller tycker att han alltid uppehåller klara distinktioner mellan vad som är ett argument och vad som eventuellt kan vara ett motiv för en aktörs handlande. På ett fascinerande och illustrativt sätt förmedlar han dock den paradoxala situation som rådde i denna debatt: norsk höger närmade sig svensk vänster och svensk vänster norsk höger. Vedungs förstlingsverk är en betydande merit. Några mindre uppsatser anknyter också till avhandlingens ämnesområde.

Redan i sin avhandling hade Vedung anledning att fördjupa sig i metodiska frågor när det gäller ideanalys. Detta intresse vidareutvecklades under åren efter det att avhandlingen slutförts och resulterade i ett antal uppsatser samt framförallt i boken *Det rationella politiska samtalet. Hur politiska budskap tolkas, ordnas och provas från år 1977*; en engelsk utgåva, som också innebär vissa

förändringar, är avsedd att utkomma 1982. Vedungs bok har varit en ofta utnyttjad lärobok i kurser kring politisk teori. Stor beläsenhet dokumenteras; olika sätt att analysera texter presenteras; olika målsättningar med textanalys klassificeras och reds ut. Ibland störs framställningen av litet magisteraktigt beskäftighet, betyg utdelas och det egna sättet att resonera och klassificera får en dogmatisk karaktär. Jag har också, när jag själv undervisat på grundval av denna bok, haft svårt att alltid uppskatta urvalet av böcker och resonemang som tas upp till behandling. Både litet för mycket och litet för perifert är medtaget. Många kapitler har dock visat sig mycket användbara i undervisningen.

Vedung har, liksom de två övriga sökandena till den här aktuella tjänsten, varit aktiv inom det sk Paraprojektet vid den statsvetenskapliga institutionen i Uppsala. Hans eget huvudbidrag inom projektet är boken *Kärnkraften och regeringen Fälldins fall*. Igen rör sig Vedung på ett klassiskt statsvetenskapligt ämnesområde: regeringsupplösning och regeringsbildning. Där om är självfallet inget ont att säga, men just denna studie, som begränsar sig till en regerings upplösning, är inte särskilt märklig. Knappt sjuttio sidor är deskriptiv av händelseförloppet fram till denna regerings upplösning; återstående ca hundra sidor är en redogörelse, parti för parti, för de motiv som bestämde handlandet. Den typ av bok som Vedung skrivit framstår i någon mån som ett mellanting mellan journalistisk inside-rapport och statsvetenskaplig analys, men ett mellanting å ena sidan utan den atmosfär, stilistiska konkretion och inlevelseförmåga som ofta präglar god journalistik, å andra sidan också utan den borrarande systematik som ofta utmärker god statskunskap. Förmodligen har denna bok tillkommit för snabbt.

Utvärderingsforskning är ett fjärde intresseområde för Vedung. Här befinner han sig på ett ganska nytt forskningsområde, som plötsligt kommit att locka många. Hans eget huvudbidrag är ännu så länge ett arbete som bara föreligger i manuskriptform: *"Energipolitiska utvärderingar 1973–1981"*. Det är en bra undersökning. Vedung gör ett antal nyttiga klassificeringar och systematiseringar som visar hans förmåga att genom stor flit sätta sig in i och behärska ett nytt forskningsområde. Olika utvärderingar som ägt rum inom energiområdet analyseras till innehåll och utförande; utvärderingarna har varit påfallande många. Detta arbetar förenar en god balans mellan teoretiska insikter och empiri.

Vedung framstår som en energisk och flitig forskare. Hans vetenskapliga produktion är ganska omfattande, innefattande, förutom ett stort antal uppsatser, fyra större arbeten; det är en tillägsmerit att ett av dessa arbeten också blivit översatt till engelska. Vidare har han rört sig på ett flertal olika sakområden och även

dokumenterat sin förtrogenhet med olika analysmetoder. Själva kvaliteten i hans produktion framstår dock som något ojämn. Mycket är vederhäftigt och gediget, annat framstår som litet förnumstigt eller väl snabbt sammanfogat. Glädjande tycker jag dock är att båda ändpunkterna i hans nuvarande produktion – framförallt avhandlingen men också manuskriptet kring utvärderingsproblem – representerar toppar i hans vetenskapliga verksamhet. Man behöver därmed inte säga att hans kurva lutar neråt.

Det återstår för mig att jämföra de tre sökande och föreslå en av dem som innehavare till det ledigförklarade långtidsvikariatet. Uppgiften har varit svår.

Svårigheten koncentrerar sig till den befodringsgrund som är central vid tillsättning av professur alltså "vid vetenskaplig skicklighet som har visats genom egen forskning samt genom planering och ledning av forskning". Axel Hadenius, Lennart J Lundqvist och Evert Vedung framstår alla som välmeriterade forskare och alla har också visat sig ha förmåga att leda forskning. Det är tillfredsställande för en sakkunnig att kunna konstatera att samtliga sökande till en tjänst inom hans ämne har goda förutsättningar att kunna sköta den sökta tjänsten på ett bra sätt.

Alla har en jämförelsevis omfattande produktion; Vedungs produktion är dock den mest omfattande. Alla har rört sig inom flera olika ämnesområden. Alla har känt en dragning till liknande teoretiska ansatser: målmedel-analyser och argumentsystematisering. Alla, särskilt Lundqvist och Vedung, har aktivt verkat i internationella sammanhang och publicerat skrifter i engelsk språkdräkt.

Skillnaderna mellan de tre ligger i den vetenskapliga produktionens kvalitet och i de kurvor deras respektive produktion hitintills beskrivit. Vedung, som både har den mest omfattande och mest mångsidiga produktionen, har samtidigt den ojämnaste. En del är mycket bra, annat verkat en aning platt eller för hastigt hopkommet. Lundqvists produktion inrymmer en bra avhandling, en komparativ studie, utomordentlig i sin elegans och konsekvens, några gedigna mindre skrifter samt under senare år en något mer fantasilös produktion med delvis begränsat meriteringsvärde för professur i statskunskap. Hadenius produktionskurva slutligen har kontinuerligt varit stigande, från en avhandling som var acceptabel utan att vara märklig över ett antal småskrifter som är bra och framförallt över en skickligt och inträngande gjord undersökning av svensk skattepolitik till utmärkt stringenta skrifter kring argumentanalys och medbestämmandereformer. I fråga om vetenskaplig meritering måste Vedung ställas något efter Hadenius och Lundqvist.

Det är lättare att rangordna de sökande efter den befodringsgrund som är "handledning av forskare, vetenskaplig undervisning eller utarbetande av läromedel för sådan undervisning". Vedung framstår i denna dimension som den klart mest meriterade. Han har utarbetat ett ofta utnyttjat läromedel, han har meddelat vetenskaplig undervisning vid flera universitet, han har också handledt flera forskarstuderande.

Det försteg Vedung har i fråga om pedagogisk meritering uppväger dock enligt mitt sätt att se inte det försteg de två andra har i fråga om vetenskaplig meritering. Men som sagt: sammantaget är skillnaden mellan Vedung å ena sidan, Hadenius och Lundqvist å den andra liten. Ännu mycket mindre framstår skillnaden mellan Hadenius och Lundqvist. Efter mycket stor tvekan har jag dock kommit fram till att Hadenius bör sättas något framom Lundqvist med hänsyn framför allt till den konsekvent stigande kvaliteten i hans vetenskapliga produktion.

Jag ber alltså med stöd av de resonemang som här förts att för min del föreslå att *docenten Axel Hadenius* måtte förordnas på det ledigförklarade långtidsvikariatet som professor i statskunskap.

Olof Ruin

I riktning mot en ökad demokratisk kontroll av datatekniken.

Ett samhällsvetenskapligt forskningsprojekt

I den svenska datadebatten råder numera en utbredd samstämmighet om datateknikens värde och potentiella möjligheter. Datorn har kommit för att stanna och dess praktiska användningsområden blir allt fler i takt med en snabb och gynnsam teknikutveckling på det internationella planet. I både fackliga och politiska kretsar gäller idag icke ett antingen-eller till datatekniken, utan snarare frågan om hur den redan befintliga tekniken skall användas och styras. Om datatekniken kommer att "användas" för att minska eller öka antalet arbeten, för att utarma eller utveckla arbetets innehåll och kunskaper, för att centralisera eller decentralisera arbetsorganisationen, för att öka eller minska samhällets sårbarhet, för att försäkra eller rentav förbättra den personliga integriteten – detta är ytterst en fråga om hur tekniken tillåts bli använd.

I denna artikel kommer jag att uppehålla mig vid frågan om hur en ökad sådan styrning kan förväntas påverka datasystemutvecklingen. Frågan kommer att belysas med ett empiriskt material från ett pågående forsknings-